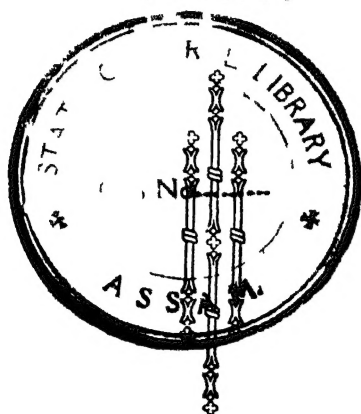

লুইতৰ পাৰৰ ধুনীয়া ছোৱালীজনী

(উপন্যাস)

শ্ৰীকৃষ্ণপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ

সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

বেঙ্গলুৰ

প্রকাশক—

মৈচাছ এল, এন, ঠাকুৰ এণ্ড শোং,
যোৰহাট।

প্রথম সংস্কৰণ

[২ ০০]

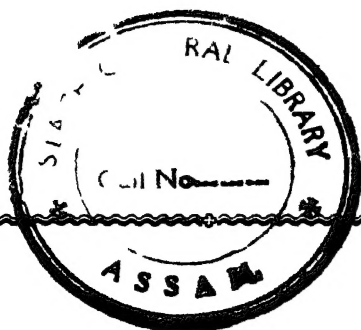
১৫ জুলাই—১৯৫৪

বেটুগাতৰ শিল্পী—শ্ৰীপদ্ম বৰুৱা।

জনমভূমি প্ৰেছ—

শ্ৰীতৰুণ চন্দ্ৰ শৰ্ম্মাৰ দ্বাৰা মুদ্ৰিত।

লুইতৰ পাৰাতই নিৰলে নিজান মনে
 ফুলি উঠা মনমোহা ফুল,
 বুকুত সাবটি লই জীৱনৰ ছপবীয়া
 কৰিছিলো এটি মহা ভুল।
 ফুলৰ কাঁঠটে কাটি হাতৰ আঙ্গুল মোৰ
 পলকতে বঙচুৱা হল,
 কালৰ সোঁতত দেহি পৰাগ পাপৰি উৰি
 ফুলটিবো পাৰি সৰি গ'ল।

আগকথা

ভূইতৰ পাৰৰ ধুনীয়া ছোৱালী জনীৰ ঘটনা আৰু চৰিত্ৰাৱলী সম্পূৰ্ণ কাল্পনিক।

‘প্ৰফ’ চোৱাৰ ব্যতিক্ৰমত আৰু প্ৰেছৰ অনিচ্ছাসত্ত্বেও মাজে মাজে দুই এটা বৰ্ণাশুদ্ধি বৈ গল, তাৰে এখনি তালিকা দিয়া হল। দ্বিতীয় সংস্কৰণত ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ শুদ্ধ কৰিম বুলি আশা কৰি পাঠক পাঠিকাসকলৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিলো।

কিতাপ খনিৰ কেঁচা অৱস্থাতে শ্ৰীযুত দধিচন্দ্ৰ মহন্ত বি-এ, শ্ৰীযুত ভবেন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মা বি-এ আৰু তৰুণ ঔপন্যাসিক শ্ৰীযুত ব্ৰজেন্দ্ৰনাথ বৰপূজাৰীয়ে চকু ফুৰাই আবশ্যকীয় ইঙ্গিতৰে সহায় কৰা বাবে তেখেতসকলৰ শলাগ লালো, আৰু কিতাপ খনিৰ কিছু অংশ কপি কৰি দিয়া কাৰণে শ্ৰীমতী বোণাপাণি ফুকন আইদেৱকো কৃতজ্ঞতা জনালো, লগে লগে বন্ধুবৰ শ্ৰীযুত তৰুণচন্দ্ৰ শৰ্ম্মাই (মেনেজাৰ, জনমভূমি) কিতাপ খনি ছাপাকৰিবৰ কাৰণে যি উদগনি দিলে সেই কাৰণে তেখেতক আন্তৰিক ধন্যবাদ জনালো।

স্বাই হাউছ

কৰঙা, যোৰহাট।

—লিখক—

১৫ জুলাই—১৯৫৪।

Please handle the book carefully.

অৰ্পণ

প্ৰিয়তম যতিনাবাস্তৱ শৰ্ম্মা এম এ

এয়াৰ হাউছ—

নেহেৰু পাৰ্ক—

যোৰহাট—

মৰমৰ শৰ্ম্মা,

মোৰ বুকুৰ মৰমলৈ গঢ়ি উঠা লুইতৰ পাবৰ ধুনীয়া
ছোৱালীজনী আপোনাৰ মৰমৰ ধাৰৰ বিনিময়ে আপোনাৰ
হাততেই গতালো। সাদৰেৰে বাৰ্খিব।

১৫ জুলাই ১৯৫৪

কাই হাউছ

শ্ৰীকৃষ্ণসাদ বৰঠাকুৰ

কৰঙা, যোৰহাট।

প্ৰকাশৰ পথত লিখকৰ কেইখনমান উপন্যাস।

- ১। লুইতৰ পাৰৰ ধুনীয়া ছোৱালীজনী (ছপা হ'ল)।
- ২। লুইত আজিও বয় (ছপা হৈছে)।
- ৩। লুইত যেতিয়া বাঢ়ে—
- ৪। লুইতৰ ইপাবে সিপাবে।
- ৫। পৰিণাম (অলপতে ওলাব)।

উপহাৰ

—

-

—

—

—

—

—

—

—

লুইতৰ পাৰৰ ধুনীয়া ছোৱালীজনী

—x●x—

(উপন্যাস)

এক

বসন্তৰ পৰৱৰ্তী ধুনীয়া হৈ, গছ বৰণ সলনি,
বুঢ়া আম গছ কঠাল গছৰ উদ, ডালত কপৌ ফুলে
জকমকায়। —ডেকালবাৰ মুখত পেপাৰ টেহিটি-টলল মাতে
গাওঁবোৰ খলক লগায়। পদূলি বাটৰ ফুলনিবাৰীত তগব-
মল্লিকা, খৰিকাজাঠ, গোলাপ কঞ্চনফুল আদিয়ে আনন্দত
হিয়া উদঙাই নাচে। কুলিৰ কুউ কুউ আৰু কেতেকী
চবাইৰ “মই কেতেকী, মই কেতেকী” মাতে বসন্তক আদৰি
আনে। মইনা চবাইৰ হিয়া উবুৰিয়াই মতা পুহৰিত চিয়া
লাত পৰি যায়।

ছললে আন কালৰ দাব বতিপুৱা এপাক তিনি
আলিৰ যুৰলৈকে ফুৰিলে। যাওঁতে বাটতে লগ পালে
মোজাদাবৰ পুতেক হেমনক

হেমনৰ লগত সি বহুত কথা হল। বিশেষকৈ
মইনা মেলৰ কথা কণ কণ মইনাবিলাকক কেনেকৈ গঢ়
দিব পাৰি আদি বহুত বিষয় লৈ, আৰু হেমনক সেই
বিষয় লৈ ছললে এটা দীঘল পৰামৰ্শও দিলে।

হেমনে মাত্ৰ ঠাহিলে। পচত এটা অমিত কৈ--
“বুজিছা ছলল” ‘এদাশৈচ ঠেজ ঠেজ ফা অল’ ~~ইয়াটো~~
আগবাটোত মানুহ নাই। সকলোৰ কয় সেই একে কথা।
যেই কোনো কথা মিটিওব দিনাই যেন হৈ যাব, বিস্ত
‘বিজলিউন’ গোটৰ পাচত কিমান কি কাৰুণ্য জানাইতো ?
সেই দেখি ভাই এটাৰ আৰু বাদ দিছো। এতিয়া নিজৰ
কামত লাগ গৈছে।

সেই জন থাৰাৰ হেন্তা মহন্ত নহয় নে? হেমনে
ছললক দেখুৱাই কয়।

অ হয় “বোলা আতা ভায়া, ইমানো বাতিপুৱাই
যাবা ক’ত? বৰ ধুনীয়াটো হৈ আছিল দেখিছো” মহন্তক
দেখিহেই ছললে হাঁচি হাঁচি তাৰ ফাঁসে চাই কয়।

যাবা নোৱাৰে য’ত দৰকাৰ ত’লৈ। নহয় জানা ?
জানাই নহয় মাটুৰগিৰিৰ পইছা কেইটাই মাটুটো জুকলাই
সেই গভিকে টিউচনেই ভায়া। তোমালোকৰ নিচিনা হব পাৰিব

সুইডৰ পাবৰ ধুনীয়া ছোৱালীজনী

কেনেকৈ এজন হল। ভাবি মোজাদাৰ আনজন হল। অগাধ সম্পত্তিৰ মালিক।”

হেমেনে কথাটোৰ ওপৰত কথাটো ভুলি কলে। “বেচ হৈছে, তোমাৰ মুখখন এবাৰ মোকাল খালে জপাবলৈ টান হব।” মহন্তৰ বাউসীত হেমেনে ঢকা এটা মাৰি সোধে। ‘পিছে বোলো কবাত কিবা হৈছেনে সুবিধা?’ ছুলালে হাঁহি দিয়াৰ লগে লগে হেমেনেও হাঁহি দিয়ে।

ওচবেদি মটৰ এখন পাব হৈ যায়, সিহঁতে বাট এৰি দিয়ে।

‘আহা এতিয়া টিউচন কৰিব নেলাগে আমাৰ ঘৰৰ ফালেলৈকে যাওঁ।’ কৈয়ে ছুলালে মহন্তক ‘বাউসীত ধৰি সিহঁতৰ ঘৰৰ ফালে আগবঢ়াই লৈ আহে। হেমেনকো ছুলালে টানিছিল কিন্তু বহুত জৰুৰি নাম আছে বুলি সি যেনবা সাৰি গল।

ছুলাল তাৰ কোঠাটোৰ ‘ভতৰৰ চকী এখন মহন্তক আগবঢ়াই দিয়ে। পাদখন জোকাবখাত কোঠাটোত মুছ এটা চেণ্টৰ গোল্ফ জাতি আছে।

“বোলো কানি যে নাহিলা মহন্ত পাৰ্ছ খবৰ কি? কবালৈ গৈছিল—নহয়” সিও ওচৰতে ঢকা এখন টান মাৰিলে বতি মুছ হাঁহি মাৰি সোধে।

‘বহু’

দুইডৰ পাবৰ ধুনীয়া হোৱালীজনী ।

‘হয় তুমি’

“এনেয়ে নাছিলোহে । কিবা ভাল নেলাগিল । তাত্তে জানাই এই সময়টোত টিউচন কৰিবলৈ যাব লাগে । কিয় শুধিলো” ?

“কিয় শুধিলো । তুমিও ভাল শুধিছা । সোধাত তুমি বেয়া পালা নহয়নে” ?

“নেপাও, বেয়া পাম কিয়” । তাৰ সোধাত কোঁতুহলটো বাঢ়ি যায় ।

“তুমি শুধিছা, কিয় শুধিলো ।” এনেয়ে তুলালে এটা ছফুনিয়াত কাটি কয় ।

মহন্তৰ মনটো সেমেকি উঠে । তুলাল ধনীৰ লৰা । অভাৱ তাৰ নাই । বাপেক বাগানৰ মালিক । অগাধ সম্পত্তিৰ অধিকাৰী সি । আজি নহলেও হয়তো কাইলৈ হব । তথাপি তাৰ মনটো মৰা । এনেতে হৰি বোলা চাকৰটোৰ দুকাপ চাহ থৈ যায়হি ‘চাহ খে বা তুলান’ । মহন্তৰ চাহৰ কাপটো তাৰ হাতলৈ ডাঙি দিয়ে । তুলাল আৰু মহন্তৰ ভিতৰত পাৰ্থক্য নাই । দুয়ো অসুস্থ বন্ধু । তুলালে চাহত ধোকাটো মাৰি মহন্তৰ ফাল চাই ।

“মহন্ত এটা কথা—মই আৰু ঘৰত নেথাকিম, মই কেবানিন ধৰি একেটা কথাকে ভাবিছো ।”

“কিয় ? তুমি বলীয়া হলানে কি ? তোমাৰ অভাৱ কিহব ?”

“বলীয়া ছোৱালী নাই মহন্ত, মানুহৰ টকা পইছা হলেই যে স্মৃতি হয় এনে কোনো মানে নাই। টকা পইছা হল মাত্ৰ বেয়া। আজি যি কোটিপতি কালিলৈ সি হয়তো পথৰ ভিক্কাৰী, পথহাৰা হুৰলৈও আছে। যাৰ টকা পইছা নাই তাৰেইহে স্মৃতি।”

“যাৰ টকা পইছা নাই তাৰেইহে স্মৃতি? ভাল কৈছা তুমিও, আনক কবলৈ নেপালা।” সি কৈয়ে হাঁহি দিয়ে।

তাৰ হাঁহিটোৱে জ্বলালৰ মনটো আক গধুৰ কৰি দিয়ে।

“কিয় বকবা ইমান হতাশ হবৰ কাৰণটো নেদেখো। মই দেখোতে তোমাৰ কেউপিনে জয় জয় ময় ময়। দেউতাৰ ভূমিয়েই ডাঙৰ লৰা। আজিৰ বাদে কালিলৈ ভূমিয়েই বিপুল সম্পত্তিৰ অধিকাৰী।”

“টিকেই কৈছা মহন্ত, দেউতাৰ ডাঙৰ লৰা দেখিছো ইমান চিন্তা। কিন্তু এটা কথা, পৰ্ব্বতত যেতিয়া জুই লাগে মানুহে দেখে কিন্তু অন্তৰত যেতিয়া জুই লাগে মানুহ নেদেখে।”

“তুমি এইবোৰ কি ভাবিছা জ্বলাল, তোমাৰ এইবোৰ ভাব কেতিয়াৰ পৰা উদয় হল। বি-এ কেইল হব পাৰা, কিন্তু সেই বুলি যে তোমাৰ মান-মৰ্যাদা হানি হব ইয়াৰ কি মানে আছে। ইমান অস্থিৰ হবৰ দৰকাৰ আছে কি। মানুহৰ যেতিয়া মানসিক অৱনতি ঘটে তেতিয়াহে এই বোৰ ভাবে।”

“মহন্ত মোৰ মানসিক অৱনতি ঘটাই নাই। কিন্তু নঘটিও যে চিন্তাৰ পাবাপাব হীন সমুদ্ৰত পৰা যেন লাগিছে।”

“চিন্তা নকৰিলেই হল। তুমি যদি ইমান কেউপিনে জয় জয় ময় ময় থকা অৱস্থাতো চিন্তা কৰা তেতিয়া আনবোৰে কৰিব কি? যি এসাজ খাই চাৰি সাজ লম্বাণে থাকি স্কুল কলেজত পঢ়িছে বা অভিভাৱকে পঢ়াইছে, আৰু সৰ্ব্বশ্ব বেচি-কিনি লবান কাৰণে খৰছ কৰি যেতিয়া খৰবটো পাই যে তেওঁৰ লবাই ফেইল কৰিছে তেতিয়া সেই বিলাকবোৰে তোমাৰ দৰে মানসিক অৱনতি ঘটাই নাই। বেচ, এতিয়া তোমাৰ দেউতাৰ ব্যৱসায়-বাণিজ্য আছে তাতে তুমি হাত দিয়া। তাকে বিশেষ বাহুল্য ধৰণে ধৰা। তাত তোমাৰ উন্নতি হব, দহৰ উপকাৰ হব আৰু দেশৰ কাম কৰা হব। সাধাৰণ দোকানী হবলৈ বেয়া পোৱা দেখিয়েই তোমাক কৈছে। ভাৰতৰ বাহিৰে মাল আদান-প্ৰদান কৰাৰ ব্যৱসায় কৰা। নতুন নিজৰ দেশতে কোনো এবিধৰ ‘মিল’ আদি বহুবাৰ চেষ্টা কৰা। নাইবা “কটেক ইণ্ডাষ্ট্ৰিজ” খুলি গাৰ্ভৰ সন্ধান বঢ়োৱা। নিবণুৱা সমস্যা দূৰ কৰা! আজি হাজাৰ হাজাৰ নিবণুৱাই তোমালোকৰ নিচিনা পুঞ্জিপতিলৈ একেধৰে চাই আছে জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰা এটা উপায় বিচাৰি। “কটেক ইণ্ডাষ্ট্ৰিজ” খুলিলেই দেশৰ উপকাৰ দেশৰ ক্ৰীড়াক্ষি ছোৱালী লগে লগেই লাখ লাখ নিবণুৱাৰ সমস্যা দূৰ হব।

আজি গৱৰ্ণমেণ্টে চিঞৰিবলৈ লাগিছে “বাইজ নিজে নিজৰ ভৰিত থিয় দিয়ক। “কটেজ ইণ্ডাষ্ট্ৰিজ” খোলক। আমি টকা পইচাৰ যোগান ধৰিম। দেশীয় বস্তু ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকক। দেশক সমৃদ্ধিশালী কৰিবলৈ শিকক। দেশক সমৃদ্ধিশালী কৰি বিদেশী বাণ্টুৰ ওচৰত হাত নেপাতিবলৈ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হওক। বিদেশী বস্তুৰ আমদানী বন্ধ কৰক। বপ্তাৰ বস্তুৰ হাৰ বৃদ্ধি কৰক। আৰু সমৰ্থৰে কওক ভাৰত আমাৰ—স্বাধীনতা আমাৰ—ভাৰত আজি স্বাভাৱী স্বাধীন।’

ইয়াৰ বাহিৰেও আমি প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হওঁঁক যে আজি আমি সকলো ফালৰ লৰা আগবাঢ়ি গৈ দেশৰ উন্নতি সাধিমহঁক। কোনো বিদেশী বাণ্টুৰ ওচৰত হাত নেপাতি শস্য শ্যামলা স্বৰ্গাদপি গৰিয়সী ভাৰতৰ উপযুক্ত সন্তান হম।

“আ-হা-হা, কি স্মৃধুৰ লেক্‌চাৰ, বেচ বেচ, তোমাৰ লেক্‌চাৰ আৰু বন্ধ কৰা ভাই। মোৰ আৰু শুনিবৰ ইচ্ছা যোৱা নাই। বড়ীণ কল্পনা বহুতো শুনিছো আৰু বহুতো চেখিছা। সেই বামো নাই আৰু সেই অযোধ্যাও নাই। সেট সীতাও নাই সাবিত্ৰীও নাই লক্ষ্মণৰ নিচিনা বিধ্বংসী ভাড়াও নাই। আজি সকলোৱেই নতুন, আজি সকলোৱেই স্বাধীন। নিজৰ কাৰণে চিন্তা, কোনেও কাৰো বাবে ভাবিবৰ সময় নাই।”

“কোনেও কাৰো কাৰণে যদি ভাবিবৰ সময় নাই আৰু চৰকাৰ নকৰে তেন্তে বিয়া-বাক কৰাটো গৃহস্থীছোৱালী বুলি কৈয়ে মহন্তই ওচৰতে থকা “ফ্রাইম এণ্ড পানিচমেন্ট” বোলা বাচিয়ান উপন্যাস খনৰ পাতাবাৰ এনেয়ে লুটিয়াই।”

“বেচ শ্বেচ বাকী আছে সিমানেন্ট, তাকেটতো কালি ঘৰত শুনিলো, দুলালে মেজত ঢকা মাৰি তাৰ ফালে চাই কয়। “দুলাল কলেজত ফেইল কৰিলে আমাৰ অভিভাবক সকলৰ আহি পৰে সেই উপকাৰ ফেৰা—কিমান মহৎ গুণ। তাৰ পাচত তেলপেৰা ঘানীৰ দৰে এবোপ এবোপ কৰে লাগি যোৱা, সব হব তেতিয়া কাম, আৰু তোমাৰ বংশ উদ্ধাৰৰ কাম।”

“সেই বুলি আৰু তুমি বিয়া-বাক নকৰাৱাই ?” মহন্তই হাতত থকা কিতাপখন জপাই থৈ তাৰ ফালে চাই।

“বিয়া-বাক কৰোঁবা তাত আপত্তি নাই কিন্তু প্ৰথমতে নিজে মানুহ হোৱা আৰু নিজ মানুহহৈ লোককো মানুহ হবলৈ শিকোৱা। দহৰ উপকাৰত আহা, আৰু দেশৰ উপকাৰত আহা, তেন্তে মনুষ্য জন্মৰ সাৰ্থক হব। কিন্তু পৰীক্ষাত ফেইল কৰিলেই যে বিয়া-বাক কৰাম গৃহস্থী হব লাগে তাৰ কি মানে আছে ? বৃত্তিচা, মই বিয়া-বাক নকৰাও আৰু তাৰ কাৰণে যদি ঘৰ-দুৱাৰো ত্যাগ কৰিব লাগে মই সাজু, আৰু এতিয়াহে নেলাগে ভৱিষ্যতও যে মোৰ ঘাৰা সেই কাম হব সেইতো আৰু ভৱিষ্যতৰ গৰ্ভত। মিছাতে এটা ছাবমাল আৰু চপাই নলওঁ।”

“বুজিছা, জীৱনো অনিশ্চিত মৰণো অনিশ্চিত সেইদৰে
বিবাহো অনিশ্চিত, অৱশ্যে তুমিও কব নোৱাৰা ময়ো কব
নোৱাৰো।”

“যদি তোমাৰ দেউতাবে বাধ্য কৰায়।”

“যদি শৰ্কটো উঠিবই নোৱাৰে, যদি বাধ্য কৰায়
তেন্তে শেষ মীমাংসা হব গৃহত্যাগ কৰি মুকলিমুৰীয়া হৈ
দেশৰ কাম কৰিম। বচ।”

“আ হা কথাটো একবাবে চমু কৰি পেলালা
বৰ সহজ উপায়,—তেতিয়া যদি তোমাৰ দেউতাবে তাক
পুত্ৰ বুলি এৰি দিয়ে আৰু মাতৃয়েৰৰ লবাব নামে উইল
কৰি যায় তেতিয়া কি কৰিবা?”

“তেন্তে তেতিয়া কি কৰিবা?” দুলালে এটা ব্যঙ্গ স্মৃচক
হাঁহি মাৰি কয়। “এইটো মহন্ত তুমি ভাবিছা নেকি যে
ভাৰতৰ প্ৰত্যেক সন্তানে পৈত্ৰিক সম্পত্তিৰ ভাগ পায় আৰু
পৈত্ৰিক সম্পত্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি খাই আছে। সচা
কথা, দেউতাই মোক সম্পত্তি দি যাব পাৰে বা নিদিবও
পাৰে আৰু দেউতাৰ বাগান আছে ব্যৱসায়-বাণিজ্য আছে
কিন্তু কালিলৈ যদি দেউতা মৰাৰ পিচত মই সম্পত্তিবোৰ
হুদিনতে যেই কোনো অসৎ উপায়ে উৰাই দিও?
ভেনে ভেনেকুৱা সম্পত্তিৰ ওপৰত মই বা তুমি চিৰ
দিন আশা কৰি থাকিব পাৰোনে? যদি নিজৰ চৰিত্ৰ,
নিজৰ সন্মান, নিজৰ অৰ্থ-সম্পত্তি নিজে গতি লব

নোৱাৰো পৰব সম্পত্তিৰ ওপৰত টিছিল ছিলোৱা আৰু পৰব সন্মানেৰে আমুকাৰ পুতেক বুলি সন্মানীত ছোৱা বা চিনাকি দিয়া কাপুৰুখালী মান্দ্ৰ,—আৰু এটা কথা, মহন্ত সম্পত্তিৰ লোভত মই মোৰ নিজত নেৰো।”

“তেজ্ঞে তাৰে এটা দিহা কৰোৱা, হয় “মিল” এটা খোলা, নহয় ‘কটেজ ইণ্ডাষ্ট্ৰী’ আৰু লগে লগে সমবায় মূলক কৃষি ফাৰ্ম’ এখনি খোলা আৰু মই সহকৰ্মী হম।”

“বেচ, কিন্তু কিয় তুমি তেনে আৰু নপঢ়?”

“ওহো মই আৰু নাপাটো আৰু ইচ্ছা কৰিলে মই লাভে লাভেও বি-এটা দিব পাৰিম। স্কুল ডিপাৰ্টমেণ্টত’ যেতিয়া চাকৰি কৰিছো সেইটো “প্ৰিভিলেইজ” আমাৰ আছেই। নহলে মাষ্টৰি কৰিবলৈ কি দৰকাৰ, বি-এ টো পাচ কৰিনো কি শিঃটো গজাম। এই বৰ্ত্তমান আধুনিক শিক্ষা কলেজৰ ডিগ্ৰিটো লোৱাৰ বাহিৰে আনটো একো নহয়, আৰু এই বৰ্ত্তমান যি শিক্ষা এই শিক্ষাইনো কি মানুহ গঢ়ি তুলিব সেইটো সেই বিভাগৰ কৰ্ত্তৃপক্ষ সকলেহে জানে। মোৰো প্ৰেৰণ ইচ্ছা আছে কোনো তেনে এটা কাৰ্য্যকৰী পন্থা হাতত লবলৈ এট ধৰা “কটেজ ইণ্ডাষ্ট্ৰী” বা সমবায় মূলক কৃষি ফাৰ্ম’ যত আমি ল’ল মানুহ পোহ-পাল যাব পাৰিম দহৰ উপকাৰ কৰিব পাৰিম দেশৰ উপকাৰ কৰিব পাৰিম আৰু দেশক সমৃদ্ধিশালী কৰি তুলিব পাৰিম, তেনেকুৱা কিবা এটা কৰিবৰ খুব মন আছে।

আক যদি তুমি সচাকৈয়ে আগবাঢ়া মই যোব আৰ্থ
বিসৰ্জন দি ৰেছে ৰেছে লাগিব পাৰো।”

“খুব ভাল কথা মই শুনি মই তাকেইতো ভাবিছো,
তোমাৰ নিচিনা এজন বন্ধু পালে নিশ্চয় সহায় হ'ব আক
কামত আগবাঢ়িব পাৰিম।”

কথা পাতি থাকোঁতেই যেতিয়া বাপেকে আহি
“মইনা, মইনা,” বুলি কিছৰাৰ কাৰণে মাতে তেতিয়াহে
গম পায় যে ডাঙৰ ওৱাল কুকটোত বাবটাৰ কাটা ছুডাল
একেলগ হ'বলৈ অলপ মান হৈ বাকী।

দুই

বাৰিষা নামে। নৈত ঢল আহে। জ্ঞান জুৰি পানীৰে
উপচি পৰে। খাল-বাম পানীৰে সমান হয়। বাটনীপানী
সোমাই বৰাব নৈডাৰ তল আক কচুৱনী উপচি পানীৰে
চলচলীয়া হয়। লুইত্তৰ পাবৰ কছা গছবোৰ তল যায়।
মাছহৰ ঘৰ-ছাৰাৰ পানীৰ হেঁচাত ভাগি পৰে। আলি-পহুলাৰ
চিন-মোকাম নাইকিয়া হয়। বাটনী পানীত মাছৰ উজান
পৰে।

ঢল আছে আকৌ ঢল যায়। বাঁচ গছৰ ডলবিলাক
বালিৰে বগাইছে দম বান্ধে। মাছে সাজে দৰকা পৰে।
পানী বহাৰ পাচত বগাইছে ঘাঁহৰ ওপৰত বাঢ়নী পানীৰ
সাঁচ বান্ধে। গক ছাগলীৰ মৰা শ নৈত ওপঙি আছে।
আকাশৰ ওপৰত শঙ্কৰ উৰে।

‘মা, ইয়াত আক আমি থাকিব নোৱাৰো ইয়াৰ
পৰা আমি উঠি যোৱাই ভাল।’ বস্তিয়ে মাকক বাতিপুৱা
চাহ খাই উঠি কয়।

‘নথাকিনো কলৈ যাবি আই। আছেইবা কোন।
দেউতাবে উঠি যাম-যাম বুলিয়েই মৰি গল। মোমায়েবেটো
চকু কাণ দিবলৈ এবিলেই। মাকে হুয়নিয়াহ এটা কাচি
চেৰেকোটোত আকৌ সূতা এনেচা সুমাই লয়।

‘মা এটা কথা কবিলে কেনে দেখা?’

‘কি কথা আই।’

‘এই যে আমাৰ লোকেলবৰ্ডৰ মেম্বাৰজন আছে,’ তাই
কবলৈ নো পাওঁতেই মাকে কৈ উঠিলে “অ” আছে পিছে
কি কবিব খুজিছ।

“ডেওকেই কৈ মেলি দক্ষিণপাবন নকৈ খোলা
গ্ৰেজিংটোৰ যদি এদোখৰ মাটি লব পাৰো তেনে ভালৈ
উঠি গলে কেনে হব” বুলি বস্তিয়ে বতাতোৰ পৰা ভাৰোৱাটো
কাচি কাচি কয়।

‘এবা, বব ভালৈই হব। কিন্তু ।’

কিন্তু কি মা' তাই যেন কিবা এটা সন্ধানত
আচৰিত হৈ সোধে।

“একো নহয় আই, মাটিডোখৰ পোৱাৰ কথাহে ভাবিছো।
মেহাবজনে জানো ইমানখিনি গাত লাগি কৰি য়েলি দিব।
“সোণা পালেহে বোণা,—সোণা নেপালে কিহৰ বোণা।”
আমাক নো কিটো আশাত ইমানখিনি কৰি য়েলি দিব।
বাক মামাবলৈকে এখন চিঠি লিখি চাব পাৰ।”

“অ' মা ঠিকেই কৈছা। মামাব লগত মেহাব জনব
বৰ ভাল। তাহানিখন হেনো একেলগে পঢ়িছিল। আজি
এখন দৰ্খাষ্ট মামালৈ পঠাই দিওঁ। আঁ-মা, বৰ ভাল
হব নহয়।”

মাকে চেবেকীটোৰ পৰা উছাটোলৈ সূতা লেতিয়াই
অন্যমনস্ক হৈ কিবা এটা কাবে।

‘মা ভূমি দেখোন একা নেমাতিলা।’ বস্তুয়ে মাকৰ
বাউসিত হেচা মাৰি দি সোধে। মাকৰ চকু দুটা সেমেকি উঠে
আৰু আজ্ঞাতেই এটোপা চকুৰ পানী গালেদি বৈ আহে।

“ভালেই হব আঠ, পাচে এটা কথা,’ কোৱাব লগে
লগেই মাকৰ হাতৰ পৰা উছাটো সৰি পৰে।

‘কি মা' ? তাই যেন কিবা এটা আটকত চিঞৰি
উঠিল।

“বিশেষ একো নহয়। দেউতাৰৰ মৰিশালীটোয়ে
আৰু হাজাৰ হওক নিজৰ ঠাই ডোখৰ এৰিনো কেনেকৈ

যাবলৈ সত যাব। অচিন ঠাই এডোখৰত ঠাই গছকি
লোৱা আৰু ইয়াত থকা বহুত বেলেগ। তাকে চাই যি
ভাল দেখ কৰ। মই নো থাকিম কেইকাল।”

মাকৰ বহুত কথাই মনত পৰে। খৰালি কিমান ছুখ
এই ঠাইবোৰত মাছ-পুঠিটো, খৰি-খেৰ নৈৰ কাণত শাক
পাচলিটো কৰিলেও সোনকালে হৈ আহে। মাকৰ ছয়া-
ময়াকৈ খৰালি দিনবোৰ শস্য খেতবোৰ চকুৰ আগত
ভাহি উঠে। হালি জালি ফুল শালধীয়, সবিয়হৰ ফুলবিশাক
চকুৰ আগত নাচি উঠে। কিন্তু বাৰিষা এটা দিনেই এটা
বছৰ মেন লাগে। যিমানই নহওক তথাপি জননো জন্মকৃষি
অৰ্গাদপৌ গৰিয়সী। মাহকী মানুহৰ স্বামী বিনে জীৱন
অসাৰ। যিমানই ছুখ ছুখ নহওক মৰিশালীটো এৰি
যাবলৈ যেন মনটোৱে নকয়।

‘মা’ ভূমি এটা কথা কৰিবাচোন।’

“কি কথা পুতলী,” মাকে মৰমত কেতিয়াবা তাইক
পুতলী বুলিও মাতে।

“আজি আবেলি মেধাৰৰ আগত কথামে এনায়
কথাৰ লাচতে উলিয়াবচোন, তেওঁৰ পেটটো লোৱা হব।”

“বাক তই তেনে এটা কথা কৰছোৱা”

“কি ?”

“গাখীৰ আৰু নহয় অধনি। খবোৱা”

‘আছে।’

ভেনে আৰু যি আছে খাব নালাগে। জুহালৰ ওপৰত ছৱালিমান জাহাজী কলো আছে আৰু চুড়া এটাতে গাখীৰকনো উই যোগাব কৰ। মই বেগেতে পাতো পাতো খুই আহো।’

“বিজু আহ, তোৰ মূৰ আচুৰি দিওঁ, মাৰ সৈতে গাৱলৈ যাবি।” পুতলীয়ে তাইৰ সৰু ভায়েকটোক মূৰটো আচুৰি দিয়ে।

“বাইদেউ গাৱলৈ যাবি?” বিজুৱে পুতলীৰ কালে চাই কয়, বিজুৰ বয়স পাচ বছৰ। সি ওপজা দিনাই ৰাপেকে কিবা এটা বেয়া বেমাৰত মৰিল। সেই দিন ধৰি গাৱঁৰ ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ আশ্ৰয়তে সিহঁতৰ প্ৰাণী তিনিটি কোনো মতে ডাঙৰ দীঘল হয়।

মাকে ইতিমধ্যেই গা ধুবলৈ যায়।

মেঘাৰে কেতিয়া নঙাডাল খুলি আহি চৰাঘৰৰ জুৱাৰমুখ পালেহি, পুতলীয়ে তলকিবই নোৱাৰিলে।

পুতলী, মাৰা নাই নেকি?”

“আছে দদাইদেউ” পুতলীয়ে মেঘৰক দদাইদেউ বুলি মাতে, কিবা হেনো অলপ লগাভগাও হয়।

“মাই গা ধুবলৈ গৈছে, বহক” বহক বুলি কৈয়ে ওচৰৰ চকী এখন জাৰি জোকাৰি দিয়া। “কিবা হেনো আজি মাৰ আপোনালোকৰ ঘৰলৈ যাবৰ মন গল। তাই ইঁহি ইঁহিয়েই—কয় “বহুত দিন হেনো যোৱাও নায়।” আজি

আকৌ কিবা মনত পৰিল।” ইতি মध्येই মাকে কাপোক
জোৰ সলাই আহি পাচকালে ঠিয় হলহি।

“পুতলী, অ পুতলী চাদৰ খন উলিয়াই দেছোন সেই
নীলা চুতকেচটোতে থাকিব পায়।

‘দিছো মা’

কাৰবাৰ লগত কথাপতা শুনি মাকে পুতলীক এনেয়
সোধে। “কোন অ’ পুতলী?”

“দদাদেউহে, সেইয়া তুমি যাওঁহে বুলিছিলো দদাইদেউ
আমাৰ ঘৰলৈকে আহিল।” তাই আক কিবা খুজিছিল,
মাকে ওলাই আহিয়েই চকু টিপ মাৰি দিলে।

“মই যাওঁহে বুলিছিলো বোলো বহুত দিন যোৱাও
নাই। মাইজনীৰ মাকবো গা ভাল নহয় বুলি শুনিছিলো
এতিয়া ভাল হৈছেনে?” পুতলীৰ মাক ওচৰৰ পিৰা এখনতে
আহি বহি সোধে।

“এ আছে আক। তেওঁবনো আক কি সদায়ে যোৱা
খোৱাই। ছুদিন ভাল হলে দুদিন বেয়া, এই মাজতে
কেইদিন মান টুপটুপীয়া হৈছে। আকো কেইদিনমান থাকি
আকৌ পৰিব, ধন মাজুহে সমান হৈছে।”

পুতলীয়ে তামোলৰ বটাটো মাকৰ ওচৰত যতনাট
দিয়ে। মাকে ডাবকটাবোধনেৰে তামোলটো গুছাই গুছাই
কয় “এবা আমাৰ নিচিনা মাজুহৰ ফালে ছোৱা হলে
মিছাই।”

মুইডব পাবৰ ধুনীয়া ছোৱালীজনী

“এহ্, ভাল কথা কৈছা, কেতিয়াবাই হাড়ত খন
গজিলহেঁতেন।”

পুতলীৰ মাকে লগে লগেই তামোলৰ বটাটো
আগবটাই দিয়ে। মেছাবে বটাটোৰ পৰা তামোল খন লৈ
মাকৰ কাল চাই সোধে ‘কিবা দৰকাৰত যাওঁ বুলিছিল। নে
এনেয়ে যাওঁ বুলিছিল।’

“এই এনেয়েহে, বোলে বহুত দিন যোৱাও নাই।
ভাতে ঘৰতো এই গাখীৰ অৰণ ওলাই, কল ছুটামানো বোলে
পকি আছে। এই আকৌ কলে মাইজনীৰ মাকে ভাতাভী
কল বৰ ভাল পায় বোলা তাক দি আহে। মাকতে এদিন
চাকৰৰ লৰাটো পঠাইছিল। সেদিনা আকৌ কোনো কলেই
নাই। তেওঁ চাই বেয়াহে পাটাই।”

এহ্, “বেয়ানো পাব কি? ” নহলেনো ক’ব দিবা,
মেছাবে অন্তমনস্ক ভাবেই কয়।

পাছে কিবা শুনিছিলো বোলে বৰ মটনাৰ হেনো
বিয়া হব অহা আঘোনাতে নে বচাগাত কথাটো ঠিক
হৈছেগৈনে নাই। এবা তেওঁৰা গা বেয়া সেণকালে এজনী বিয়া
কৰোৱাহে ভাল।” পুতলীৰ মাকে তল মূৰ কৰিয়েই সোধে।

“এহ্, কোনে কলে, ডাঙৰ ছোৱালীজনীৰ লৰা এটা
বন্ধবস্ত কৰিব নোৱাৰিলে লবালেনো কেনেকৈ বিয়া পাওঁ।
লবালৈ যাবে-তাবে ঘৰৰ এজনী আনিব পাৰিব। ছোৱালী-
জনী বিয়াহে আগ কথা, কি কোৱাছে পুতলী।”

পুতলীয়ে ছোৱালীৰ কথা ক'লত যেন লাজ পালে।
তাই পাতল কৰি হাঁহি এটা মাৰি অন্য ফালে মুখ ঘূৰায়।

“এবা আমাৰো এইপাত লহ লহ কৰে বাঢ়ি আহিছে
নহয়। কাকনো সোধাম সেউবাৰ ভাৰিলে ভয়াত ভগবন্ত
উৰে।” মাক সোলভী লগাঠ তামোলখন খাই খাই কয়।

পুতলীয়ে লাজ পায়। “ইস এই মা জনী” তাই
লাজতে ভিতৰ সোমাই যায়।

“কিবা গেলা পচাৰ গোস্ক এটা যেন আহিছে। পুতলীৰ
মাকে গম পোব নাইনে?” মেছাৰ মাৰু কয়।

“এবা মায়া পাঠোছা এই গেলা পলশ বোকাৰোৰ
গোস্কাইছে। নৈৰ পানী বহানো বিমান দিন হৈছে।
কালিৰ পৰাহে চোতালখন অলপ ওলাইছে।”

“এইদৰে ষ্টেটোৰ পাচত সিটো পানী আহিলে ইয়াত
থকাই টানঠ পৰিব। এই একেমাত্ৰে দুটা বাটনী পানী।
পাণবিলাক কেইটামান টান বদ পালেই জুঁহলী থহাদি থহিব”।
বাবীৰ কি শইছ থাকিব। আক লগে লগে গছ বোবো
তুকাই যাব।” মেছাবে পাণবাৰী খনৰ ফালে চাই কয়
“এ, এই ছেন পাণদৰা ভেনেই অস্তুই হ'ল দেখোন”।

“পাণ কি কল পুলিবোৰ বড়াপৰি মৰি গৈছে, খন
কৰা নাইনে আগুনি তলত খাব উঠিছে। এইবোৰকে ভাবি
জুৰি আমাৰ যে পুতলীয়ে ইয়াত থকাৰ নামকে নলয়।
তাই আজি ধৰি উঠি যায়”।

“হয়নে পুতলী মেম্বৰে ভাটক চিয়ঁৰি মাতে “ভই হেনো ইয়াৰ পৰা উঠি যাবলৈ ঠিক কৰিছ”। মেম্বৰে হাঁহি হাঁহিয়েই কয় “হে দেউতাৰ ককাৰ ইয়াতেই সাত পুৰুষ মৰি গ’ল। এই হেন ভোগালী ঠাই এৰি যাবি ক’লৈ?”

মেম্বৰৰ কথাষাৰ শুনি পুতলী ওলাই আহিল। “নতয় দদাইদেউ আমি ইয়াত আক নেথাকো। শুনিছো বোলে দক্ষিণ পাৰে নতুন কৰি এজি, এটা আমাৰ মানুহৰ কাৰণে দিছে আগুনিয়া কিবা এটা বুজি কৰি ডেপুটি কমিচনাৰক কই মেলি দিয়াওক। ইয়াত কিমান পানীত ওপঙি থাকিম”

সেইটোনো কি কথা, মই আজি ধৰি বৰচাশাবক কৰ পাৰোঁ আৰু এডাখৰ মাটি দিয়াৰ পাৰোঁ, কিন্তু মাটি দিম সচ। তইতৰ মটা মানুহ নাইকিয়া কথা। কোনোনা ঘৰ এটাকে গাত লাগি সাজি দিব। হয় বোলে গাৱঁৰ দুই এজন উঠি মেলি গৈছে সিহঁতট ধৰি মেলি সজি দিব। তাত মাটি ল’লে দুই নাও দুই ভৰিহে হ’ব। কথা যব বোলে “ইয়াতো নাতিলা বাই ডাঙো পাবলৈ নাট”। এৰা আই এইবোৰ ভাব এৰিদে। পাচত আকৌ লাগিলে কৰি বোলে যে দদাইদেউহে এট কামাৰ খালে। মোক আৰু ছুযিবলৈ নথৰি।”

মাকে কথাটো গমি চালে হয় কথাটো সঠিক। এঘণ্টাৰ আগতে যেনেকৈ বড়ীন কহুনা কৰিছিল হঠাত জাপি ছুযাব হ’ল।

“নহয় দদাইদেউ মই দৰখাস্ত কৰিম আপুনি যি পাৰে কৰি দিব।

মেশ্বৰে তামোল এখন খাই উঠিবলৈ চেষ্টা কৰি ক’লে “পাচে মই আহিলোঁ। কেলেই জুসুখিলাই দেখোন’ পুতলীলৈ চাই মেস্বাৰে কলে।

“জানো দদাইদেউ” তাইকৈয়ে মেস্বাৰৰ মুখৰ ফালে চাই।

“আহিলোঁ। কোলটো—আগত বাৰ কি তেৰ তাৰিখ নগৰৰ পৰা বিলিফৰ চাউল দিবলৈ কেইজনমান মাসুহ আহিব। তই পাৰিলে গৈ নামাটা লিখাই আহিনি। কিজানি ঠিক নাট হয়তা তহতৰ ঘৰৰ ওচৰৰ পাঠশালা স্কুলটোতে কেম্প কৰিবলৈ দিওন কি। তেতিয়া তহঁতৰ ইয়াতেহে খুউৱা-ছুউৱা কৰিব লাগিব। আমি যা যাগাব দিন”।

“আপুনিযেই দখান নামটো লেখাই দিব পাৰ। তাই যোবাতকৈ” মাজত ধৰি পুতলীৰ মাক কথাতো কয়।

‘এহ মইতো আৰ্ছাএই। চাউল পাতো আহিব মোলৈকে। মোৰ যোগেদিয়েই দিয়া হব। তথাপি তুই চাৰি জন গোটখালে কথাটো ভাল লাগ। অহা কিজনৰে এটা বিশ্বাস হয়। বাক মই এতিয়া আহিলোঁ’ত’ যাবলৈ ধৰোঁতেই পুতলীয়ে মাত লগাল “দদাহাদেউ ব’বচোন গাখীৰকণে কল কেইটাহ লৈ যাওক।”

কেলেই তহঁত যাও বুলিছিলি নহয়’ দদায়কে গাখীৰক চুঙাটো ল’বলৈ ধৰোঁতেই কথাতো কয়।

“এবা আক আজিলৈ নেযাওঁৱেই। আনকাললৈকে এদিন যাম। লগে লগে পুতলীয়ে বস্তুকেইটা হাতত দি কয় “কথাটো আকৌ দদাইদেউ নেপাহৰিব। মই দবখাস্ত কৰিম।”

পুতলী ভিতৰ সোমাই যায়। মেম্বাবে বাটত যাওঁতে ভাবে হওঁকতেও এনেয়ে ওলাই অহা বিফল নহ'ল। তুই চাৰি জনক খবৰো দিয়া হ'ল। আটাইবোৰকেনো খবৰ দিয়া কি দবকাৰ। সিবেলি এইদৰে দিওঁতে দিওঁতে নিজলৈ বছৰকটোৰ চাউলেই নেখাকিল। এইদৰে চিন্তা কৰি যাওঁতে যাওতে কেতিয়া মেম্বাবে বঙলাৰ মুখ পালেগে ধৰিবই নোৱাৰিলে। মেম্বাৰ সোমাই গৈয়ে বৰ মইনাৰ মাকক বাহিৰৰ পৰাই মাতে। “হেবা বোলা বৰমইনাৰ মাক কুনিছানে এইপিনে ওলাই আহাচোন।”

হাতত পাচলি কুটা কটাৰীখন লৈ বৰমইনাৰ মাক ওলাই আহে। দেখে যে মেম্বাবৰ হাতত এটা গাখীৰৰ চুঙা আৰু একাখি জাহাজীকল।

“হেবা এইবোৰ ধাৰাচোন” মেম্বাবে মেম্বাবনীৰ হাতত চৌপোলাটো দিয়েই গাত পেলাই দিয়া চাদৰখন আলনা ভালত থয়।

“আপোনাক বিচাৰি দেখোন কে'বাজনো যাদুহ আছিলিলে। আপুনিনো কেনি কলৈ যায় সমস্ত যাদুহ আছিলে দেখোন পাৰলৈকে নাই। ডেওঁ হোনা আজি হুদিনো আহিছে। আজিও সিদিনাখৰ দৰে গাখীৰৰ ঘট

এটা লৈ আহিছিল। কলে যে “মেস্বাৰ দেউতা আহিলে দিব মোন আৰু আজি দৰকাৰ আছে। মেস্বাৰ বা আহে কেতিয়া” মই এতিয়া যাওঁহ “সেই বুলিকৈয়ে এতিয়া অলপতে উঠি গৈছ”।

‘ও, পাচে তুমি কি ক’লা’

“কম কি বুলি। ক’লো যে কাইলৈ নিচেই প্ৰত্যুষতে আহিলোহ লগ পাৰ।”

“বাক ভাল কৰিলা, পাচে নামটো শুধিছিলানে?”

“ও শুধিছিলো, কলে যে হেজাৰী গাওঁৰ টিঙনা বড়া বুলিলেই চিনি পাৰ।”

ইস্ ইস্ ইস্ টিঙনা বড়া আহিছিল যদি নেবাখিলা কলেই। এহ্ তুমিনো কি কামবোৰ কৰা আৰু” মেস্বাবে ৰব চিন্তামগ্ন হৈ কথাবোৰ মেস্বাৰণীক কলে। “কিবা কাগজৰ লিষ্টি-চিষ্টি দিছিলনেক।”

“ক’তা ভেনেকুৱাটো একে দিয়া নাহি’

“এহ্ খালা-খালা, মাহুহজন ধপাত চপাত এচিলিমাৰু দি এখন্তক মই অঠালৈকে বাখিৰ নোৱাৰিলানে? তুমিটো জনিবই পোৱা সিবেলি বিলিফৰ কাৰণে অহা চাউলবোৰ যে কিনি নিছিল। পোৱা ধন হাততে হেৰুৱালা নহয় এতিয়া। আগবো অলপ পইছা দিবলৈ আছিল এতিয়াও নগবৰ পৰা সিদ্ধিনা ধৰৰ আহিছে বোলে বিলিফৰ চাউল আকৌ পঠাব। সেইবোৰৰ তালি-মালি খেলিবলৈহে মই গাৱলৈ

ছিলোঁ।। এখন্তক বথা হবোই হয় মানুহজন। এই হেনেকুৱা
মানুহ দুহুহ আহিল দেখোন তামান চান এডোখৰো উলিয়াই
দিব পাৰা দুৱাৰাৰ কথা পাতি বহিবলৈ দিব পাৰা।’

“এহ মই মাইকী মানুহ। এইবোৰ আপোনা-
লোকৰ তালি মালি মঠানা কেনেকৈ জানোঁ।। বাক
এইবাৰৰ পৰা চিন ৰাখিছো নহয়। কাইলৈ ৰাতিপুৱা
আহিম বুলিছেই। অলপ পাছে জীয়া মাছো দি থৈ গৈছে।”

“হয়ান। এৰা দিবতো বাক মই এতিয়া গাটো
তিয়াও কিবা এখন দিয়া।”

“এৰা ভাতো চোঁচা হল।”

— ০ —

তিনি

দুলালৰ বাপেক বুদ্ধাবন বৰুৱাৰ বঙলাত আজি ছলমুল
ঠায় ঠায়ে ফুপদানি বিলাক মেজৰ ওপৰত সজাই পুৰণা
পৰ্জাবোৰ গুচাই নতুন পৰ্জা আৰি দিয়া তৈছে।

হৰি বোলা চাকৰটোৰো খুব আনন্দ। তাৰো সাজ-পাক
আন কালতকৈ চাক চিকুন। পকা কৰ খনত ঠায়ে ঠায়ে

ফুলাম দলিছাবোৰ হৰিয়ে ধুনীয়া ক পাৰিছে। চকী মেজ বিলাক ঠায়ে ঠায়ে পৰিপাতিকৈ ৰাখি ওপৰত আৰি ধোৱা ফাটোকইখন হৰিয়ে পৰিদ্ধাৰ কৰিছে। হৰিৰ আঁজি অপাৰ আনন্দ। বঙলালৈ আলতী আহিব আৰু সিয়ে আগ পিচ ধকিব লাগিব। তাকিনী আঁজি হৰিৰ ওপৰত খাতিবটো বেছি। কাৰণ ওমাওঁতেও হৰি সোমাওঁতেও হৰি। হৰি নহলে বঙলাত দিনতে আন্ধাৰ।

‘হৰি হৰি, হৰি, অ বকবাই ভিতৰৰ পৰা ডাঙৰ কৰি মাতে হৰিক।

‘কি কৈছে দেউতা’ সি উদ্ধাত খাই তাকিমৰ ওচৰ পায়।

“এই ধপাত এচিলিম লগাই আন। ঘূৰঘূৰীটোৰ পানী যোৰ সলাই আনিবি।”

‘আনিছো দেউতা’ বুলি হৰিয়ে ভিতৰ সোমাই ধপাত এচিলিম লগাই আনি ঘূৰঘূৰীটোৰ নলিচা দাল তাকিমৰ মুখৰ আগত হৰিয়ে ডাঙি ধৰে।

ঘূৰঘূৰীটোৰ পৰা এটা শব্দ বাহিৰ হৈ কোঠাটো ধোৱাৰে ধুবলি-কুঁৱলী কৰে।

‘হৰি’ বকবাই গছীনাই মাতে।

‘গৈছো দেউতা’ বুলি কৈ হৰি ওচৰতে টিয় হয়।

‘এই মইনা কেনি গল অ’ ?” গছীৰ স্মৃতি হৰিৰ ফালে তাকিমে চকুটো ঘূৰাই কয়। ঘৰত ছললক বাপেকে মইনা বলিয়াই মাতে।

হৰিৰ মূৰত খজুৰতি উঠে। দেউতা এতিয়াই আছিলে জানো কেনি গছৈ। অ' কোনোবা মানুহ এজনে মাতি নিছে নে কি ?

“কোন মানুহ ?” বকরা আক গঠীন হৈ প্ৰশ্নৰ সুৰত সোধে।

“নেজানো দেউতা কিবা হেনো মিটিং আছে মোক কলে মোৰ স্তাত খোবা অলপ দৰি হব।’

“মিটিং আছে। তাক মিটিঙটো ললে আক। বকরা ব কপালৰ শিৰ কেইডাল কোচ খায়, মিটিং আছে” বকরাই গাৰগোৰাই উঠে। হৰি প্ৰাতৰ হৈ যায়।

তুলালৰ মাতীয়েকে বান্ধনীটোক কিবা এটা কাম বুজাই ভিতৰলৈ সোমাই আহে।

“হেৰা মইনা কেনি গ'লছে।’ বকরাই দৌঘল হোপ। এটা মানি বকরানীৰ ফালে চাই সোধে।

“জানো আপোনাৰ ল'ৰা কোন গল মই কিবা লগে লগে ফুৰিছোনে ? কাম নাই বন নাই মিটিং আক মিটিং। শুনিছো বোলে লুইতৰ পাৰলৈ যাব দুই এদিনতে বিলিফৰ কিবা বয় বস্তু দিবৰ কাৰণে।” মাতীয়েকে যেন বিদ্ৰূপৰ ভাৱতে কথাবোৰ কৈ যায়।

“লুইতৰ পাৰলৈ যাব, বিলিফৰ বয়বস্তু দিবৰ কাৰণে এইবোৰ মতি গতি তাৰ মগজত কোন স্মৃতিৰাল। তাৰ—কি দৰকাৰ যি মৰিল যি জ্বিল লাগিল। তুমি জানো মইনাক কোৱা নাই যে আলতি আহিব বঙলাত থাকিব লাগিব। কৈয়ে বকরা খঙতে ফাপাবলৈ ধৰে। পাচলৈ হাত দুটা কৰি

বকৰাই কোঠাটোত ইমৰৰ পৰা সিমূৰলৈকে, কিবা এটা, ভাবি অধ্যায়াব কৰে।

“কেতিয়াও কাল যিহেঁতৈ নতক লাগিলে এই বিয়া বাক নকৰাও। তামাক সেইবিনাকক কথা নিদিয়া আক মোৰ কাৰণ বন্ধবস্ত্ৰও কৰিব নাহাংগ মই আক কেনেকৈ বুজাম সেই বোৰক। কৰবাত কিবা একীত কিবা হ'বগৈ। ভাল আমৰ গুটি বকৰাণীত গজিব। মোক আপে নাৰ লৰাৰ কথা নক'ব” মাগী-য়াক উচাট মাৰি পাটিকৰ মুখ পালেগৈ।

তেতিয়া পাটিকৰ ডাঙৰ ওৱালকহাটাবে ট্ ট্ কৰি বাৰটাৰ কোব মাৰে।

ভুলাল ঘূৰি আহাত বেলি ভাটি দিল। ভাত কেইটা খাই অকনমান বিছনাও বাগৰ সলালে। হৰিয়ে তললে মূৰ কৰিয়েই মাত্ৰতে একাপ চাহ দি গলহি।

“হৰি, চাওঁ এঠ ফালে আছাছোন”

ভুলালে চুবতটো জ্বলাই লৈ দি থৈ যাবা নতুন ‘ৰামধেনু’ৰ পাত কেইটা এনঘে জুতিয়াই থাকে মূৰটা ডাঙি তাৰ ফালে চায়। “কি কৈছে সৰু দেউতা’ বাপ হৰিয়ে আহি মেজখনৰ গুৰিতে আমন জ্বমন কৰি ঠিয় হয়।

“হেৰ মোক বিচাৰি কোনোবা আহিছিল নেকি?”

“নাই অহা সৰু দেউতা, হাকিম দেউতাইহে আপোনাৰ কথা শুনিছিলে। “হাকিম দেউতাৰ বিচাৰিছিলে কিয়? পাচে তই কি বুলি কলি?” “মই, মই আক সঁচা কথা নকওঁ বুলিয়েই

ভাবিছিলোঁ দেখিলে' যে পাচত বিপদ আছে। সেইদৰি
ক'লে যে কোনোবা এজনৰ লগত বাতিবটো এ-ই গৈছে।'

“মিটিউলৈ যোৱাৰ কথা কেছিনিানকি ?

সি সোমনা সোমনি কৰিয়াই উত্তৰ দিলে “হয় সক দেউতা
কলো পাচত ব'ব খুঁ উঠা যেন দেখি মই আঁতৰি গ'লো।
তাৰপাচত জানো হাকিমনীয়ে কি ক'লিছিল নেজানো।”

“হাকিমনীয়ে কি কলে নেজান, কিবা নিয়া বাকৰ কথা
শুনাইছিল নেকি ?”

“হয় সক দেউতা।”

‘পাচ হাকিম দেউতাবে কি ক'ল ?

“হাকিম দেউতাই একা ক'কাবা নাট। হাকিমনীয়ে জানা
কিবা কিবি বহুত ক'লে। যে কববাত কিবা এজনী আনিবগৈ”
“বাক যা” জ্বলালে চুবুৰাটাত দৌঘল কৰি হাপ এটা মাৰি
কিবা এটা ভাবিলে। হবি ইতিমধ্যে কোঠাটোৰ পৰা ওলাই
গ'ল। সি কোঠাটোৰ কেউ ফালে এপাক চকুজুৰাই চালে।
কৰ্ম্মবীৰ নবীন বৰদলৈৰ ছবিখন তাৰ চকুত পৰে। তাৰ
পৰা চকুটা আঁতৰাই আনি কাপাবৰ ওপৰত স্মৃতিৰে বচা
আখৰ কেইটা এবাৰ মনতে পঢ়িল।

“মাতা শত্ৰু পিতা বৈৰী যেন বালো নপাঠিত।

নশোভন্তে সভা মধ্য হসং মধ্যে বাকা যথা ।

আকৌ তাৰ চকুটো ঘূৰাই আনি মেজৰ ওপৰতে
থকা গ্ৰোবটোত ৰাখিলে। চৰতৰ ধোৱাই কোঠাটো তেতিয়া

ধুৱলী কুৱলী। আধা খোৱা চুবতটো 'এছট্ৰে' খনত পেলোৱাব আগতে আক এটা চুবত জ্বলালে। তাৰ পাচত হাতটোৰে এবাৰ গ্লোবটো ঘূৰালে। প্ৰথমতে চকুভুটা স্থিৰ কৰি বাছিয়াৰ ওপৰত বাখি আকৌ গ্লোবটো অকন মান ঘূৰাই চীনৰ ওপৰত চকুটো বাখি একেকোৰেই জাপানৰ ওপৰত ব'লহি। জাপানেদি আহি কোৰিয়াত চকুটো আকৌ স্থিৰ কৰি বাখি কিবা এটা ভাবিলে। খাৰ্টি এইট পোৰাললতে পেনছিন ডালোৰ ফোঁট এটা দি একোকাবতে শ্যাম দৰ্শাই ব্ৰহ্মাৰ্ছদি আহি ভাৰতত ব'লহি। পূৰ্ব পাকিস্তানৰ সীমাৰ ওপৰত চকুটো বাখি নিৰীক্ষণ কৰিলে বৃহত্তৰ বংলা খন। সি মনতে ভাবিলে ইস তানই সৰ্ব্বনাশেই হল বাংলা খন। আসাম খন আৰু বিহাৰ খন যদি লগলাগিল হেতেন অৱশ্যে বৰত ড'ঙৰ হ'লহেঁতেন। তাৰ পৰা আকৌ চকুটো আঁতৰাই আনি পশ্চিম পাকিস্তানৰ সীমাটো এবাৰ পাক মাৰি চালে। তাৰ পাচত তাৰ চকু পৰিল ভূত্বৰ্গ কাশ্মীৰৰ ওপৰত।

ইস পাকিস্তানৰ সীমাৰ ফালে বৰ ওখ। ভাৰতৰ সীমাৰ ফালে যদি কিছুমান মাটি তুলি দিলেহেঁতেন সমান হ'লহেঁতেন। চুবত্তৰ খোৱাবোৰ তেতিয়া বেলৰ ইঞ্জিনৰ দৰে ওলাই গ্লোবটোৰ চাৰিও ফালে ধুৱলী কুৱলী কৰে। সি এনেয়ে সীমাটোলৈ কিবা এটা ভাবিলে এৰা বালিবোৰেৰে ভেটা দিলেনো কি হ'ব। তাৰ পাচত সি আধাখোৱা চুবতটো 'এছট্ৰে' খনত পুনৰ পেলাই দিলে। আকৌ আধাখোৱা টুকুৰাটো

পেলাই দিয়াৰ লগে লগে আক এটা জুলাই ল'লে। জুলি থকা জুইশলাৰ কাঠিটো 'এছট্ৰে খনত' পেলাই দিয়াত আধাপোৰা জুইচুলাৰ কাঠি আক চুবত্তৰ টুকুৰা কেইডাখৰ ক্ৰমাৎ খোঁৱাবলৈ ধৰ।

চুবত্তটো মুখত দি আকো গ্ৰাৰটো ঘৰাবলৈ লাগিল। এইবাৰ সি চকুহুটা পাৰস্যইদি নি তাৰ্কেৰ ওপৰেদি জাৰ্মানি ফ্ৰান্স, স্পেনতৈ এককোৰাত 'ই লিছ চেনল' পাৰহে ইংলণ্ডত ৰাখিল। তাত অনপ পৰ ৰে কিবা এটা ভাবিল আকো 'পাক' গৰাহ আ মৰিকাত ৰাখিল। ঠিক তেতিয়া এছট্ৰে খনৰ বাৰাণসৰ নাইকিয়া হৈ আধাপোৰা জুইশলাৰ কাঠিৰাৰ ভমক কৰে জুলি শোণ হ'ল। লগে লগেই ওলালকুকাটা হ'ল ট ট ট, কৰে গ্ৰীতিয়াৰ কাৰ মাৰে। সি বিচনা খনৰ পৰা উঠি বাহিৰৰ 'লন' খনৰ ফালে চালে। মাজত এখন ধুনীয়া এটাৰ গাডা দখল নিৰীক্ষণ কৰি চালে। কোনাব আহিছ। গাডা খন চিন কি চিনাকি যেন লাগিল।

আকো অ'বামা চকা খনত ভৰি দুটা মলি দৌল দি লগে লগে আসম টি বিটন খন মান লাল। 'হুডি'টো পঢ়ি চালে বান পানী হ'ল হমান বান পানী অসমত। ইটোৰ পাত সি টি সি ক'ল খনৰ 'হুডি' বিলাক এটা এটাকৈ ওপৰ ওপৰে চালে। অ'বামাটো সাহায়া দিছে ভাৰত গভৰ্ণ ন'ট। অগ্ৰাণ্য দেশৰ পৰাও য'থেষ্ট বস্তু দিছ বানপনা পিড়িও লোক সকলৰ কাৰণে। অসমৰ মাৰাঠাৰী

বিলিফ চাহিত্তি। বহুত বৃত্ত দান দিছে। হৰ্ণক ভোকত
মৰিব নালাগে।

হঠাৎ সি কোনোবা অহা যেন গম পালে।

“অ মহন্ত আই,” সি শিচিক কৰে ঠাঁতি এটি মাৰি
ঢুলা ত ওচৰৰ চকী এখনত বাত।

হঠাৎ মহন্ত অখনি মিহিঙলৈ নাহিল।

‘এৰা সময়ে নেপালা দেখোন’ পাছে বিলিফত কোন
যাব কিবা বন্দোবস্ত তলনে?’

“এক বকন হৈছে। দুটা দল যাব লাগিব। আমি এদল
যাব লাগিব লুইতৰ পাৰৰ ফাল। আন দল আক আগত।”

“তৰি”

‘কি কৈছে সক দেউতা’

‘এইফালে গাত, দুকাপ চাহ আন। আনিহাঁ বুলি হৰি।’
ওলাই গৈয়ে আপ পৰৰ পা তে দুকাপ চাহ লৈ সামাই আহে।
হৰিয় চাহ দুকাপ থৈয়ে উধাতু খাই কোৱাৰ দৰে কয়
‘সক দেউতা, তাকিম দেউতাই মাতিছে।’

‘কিয়? ক’ত আছে।’

‘অটো কম লৈকে মাতিছে।’ তৰিয়ে কৈ য ‘এট্টে’খনৰ
পোৰা ঠিগাৰেতৰ চাইবিলাক বাহিৰৰ ফালে পেলাই
দিয়ে।

জ্বলালে চাহত সোহা এটা মাৰিয়েই মহন্তৰ কালে
চাই কলে ‘মহন্ত তুমি বহী মই এতিয়াই আহিছোঁ।’

ভুলালে পৰ্দাখন দাঙি দ্ৰই, কমৰ ভিতৰ ফালে
সোমাই যায়।

‘অ’ বহা ভুলাল’ বৰবৰা উকিলে হাঁহি এটি মাৰি
ওচৰৰ চকৌখনতে বহিবলৈ কয়।

‘ইয়ে মোৰ ডাঙৰ লৰা’ ভুলালৰ বাপেকে ঘূৰঘূৰি
লিছা দালত দাখন কৰি হোপা এটা মাৰি বৰবৰা
উকিলৰ ফাল চাই গতিনাই কয়।

“মই এওঁক চিনি পাওঁ নহয়। সভাই-সতিতিয়ে
দেখিছোঁ সিদিনা বৰচাহাবৰ বঙলাত লগ পাইটো” বুলি
কৈ উকিলে মিচিক কৰি হাঁহি এটি মাৰিলে।

ভুলালে কটপিন চকু যুৰাই চাল। উকিলৰ
দাঙিত উকিলনৌ অ’ক জীয়েক অচিনা। তাৰ অৰ্চনাৰ
চকুৱে চকুৱে পবাত তাই তুলিলে মূৰ কাৰ আক
বাপেকৰ ওচৰত আন এখন চাবিত মাহীয়েক।

ভুলালৰ লাঞ্ লাগ। সি সেমেনা-সোমনি কৰে।
সি কোনো দিনেই এনেকুৱা অৱস্থাত পৰা নাছিল।
অৰ্চনাক সি বহুত দিন দেখিছে। অৰ্চনায়ে তাক
দেখিছে। তাহানিখন কলেজত ‘ফাৰ্ষ্ট ইয়েবত’ পৰীক্ষাত
চুৰ কৰি কলেজ এৰি দিয়াৰ দিন ধৰি। তাৰ বাহিৰেও
কে’বাদিনো কে’বাজন ডেকাৰ লগত সি আয়ে চিনেমা
হলত লগ পায়। আৰু এটা কথা তাৰ ক্ষেত্ৰকতে যমত
পৰে চাৰি আলিত লৰাটোলৈ চেমেলপাত ডাঙি ধৰা
কৰা লৈ। কৰ সাতস নহয় ছোৱালীজনীৰ।

অলপ সময় আটাইকেউজন নিমাতে থাকি উকিলেই ছুলালক আকৌ সুধিল। “পাচে তুমি এতিয়ানো কি কৰিম বুলি ভাবিছা।” ছুলালে লাজ পোৱাদি পালে। ছি কলেজত ফেইল কৰিলো বুলিয়ে ইমান অপমান সূচক প্ৰশ্ন। মানুহে তোমাৰ দৰমহা কিমান বোলাৰ নিচিনা কথা।

সি অলপ পৰ নিমাতে থকাৰ দৰে থাকি কৈ উঠিল’ ভবানৈ একে ভবা নাই। মনতে ঠিৰা কৰিছো এটা কাপোৰৰ মিলকে বজ্জবাম বুল। দি ‘চাৰ্টুল গবৰ্ণামেণ্টৰ ‘ইন্দ্ৰাধিযোগ লন’ পাওঁ মিলকাত খুলাম। সিদিনা ডেপুটি কমিচনাৰ আৰু মিনিষ্টাৰৰ আগত কথাটো বিলিফলৈ যাওঁতে মাজতে উলিয়াইছিল।’

“বৰ ভাল কথা, বৰ ভাল কথা” উকিল হাঁহি এটি মাৰি তাৰ ফালে চকীখন ঘৰাই ক’লে, পাছে মিনিষ্টাৰে কি কলে?

মিনিষ্টাৰে কয় যে এখন আঁচনি দিয়ক আৰু কিছু কামত আগবাঢ়ক আমি যি পাৰা কৰিম।’

‘ইস বৰ ভাল কথা, বৰ ভাল কথা। তোমালোকৰ নিচিনা ডেকালুখাই এইবোৰ কামলৈ যদি আগবাঢ়ে বৰ ধুনীয়া কথা। দহৰ উপকাৰ, দেশৰ উপকাৰ, শত শত গৰীবৰ জীৱিকা নিৰ্দ্ধাৰণ হ’ব। বুজিছে বকৰা ছুলালে বৰ ভাল কামত হাত দিব খুজিছে। বকুৱাই তেতিয়া

ঘূৰঘূৰিটোৰ পৰা টান এটা মাৰি কয়। “জানোঁ সিয়েছে জানোঁ মই আৰু বুঢ়া হৈ আহিলোঁ এতিয়াৰ এতিয়া সকলো সিহঁতৰেহে।” বকুৱাই গহিনাই উকীলৰ ফালে চাই কয়।

পৰিষ্কাৰ আকাশখন—অকস্মাৎ মেঘাচ্ছন্ন হোৱাৰ দৰে বাপকৰ মৰমৰ টানটো মাছীয়েকে সহ্য কৰিব নোৱাৰে।

“পাচ আছিলোঁ কেলেহি ছুলাল হুসুখিলাই।” উকীলে হাঁহি হাঁহি ছুলালৰ ফালে চাই কয়। উকীলে কোৱাৰ লগে লগে অৰ্জুনাই তললৈ মূৰ কৰে। উকীলনী আৰু মাছীয়েকে ছুলালৰ মুখৰ ফালে চাই থৰ লগে—যে কি উত্তৰ আহিব পাৰে। যেন হঠাৎ কিবা এটা ঘটিব। ইতিমধ্যেই ওচৰৰ কিতাপৰ বেকদালৰ পৰা ছুলালে ‘গ্ৰেউথ অব দি চয়ল বোলা কিতাপখন আনি এনেয়ে স্মৃতিযাত্ৰা থাকি উকীলৰ ফালে মূৰ ডাঙি চাই কয়। ‘জানোঁ’

অলপ পৰ আটাইকেউজন নিতাল মাৰে। উকীল ওচৰৰ বটাটোৰ পৰা আকৌ তোমাল এখন আনি থায়। আৰু ছুলালৰ মুখৰ ফালে চাই হাঁহি হাঁহি কয় “মই দেউতাৰক তাতমাধ্যই কেঁছাৱেই। সেতিয়া মাগীয়েবাও আছে। এটা কথা, তোমালাক আৰু আমি পৰ মাছুহ নহয়। আহ-যাহ নাই দখিহ, আহিলেই আপোন নাহিলেই পৰ। বোলা মতিবতে মতিব কৰোঁ,” ইমান পাৰ ক’ম

ক'ম বলি থাকি উকীলে কথাটো কৈ পেলালে। “কেনে দেখা ছলল ?”

ছললে ভাবি থকা কথাটোৱেই ঠিক—কন্যাদাতা।
 ছললে খিলখিলকৈ হাঁহিলে। আকৌ গভীন হৈ গ'ল।
 লগে লগে অৰ্ছনাই এবাৰ ছললক চুবকৈ চালে।
 ছললৰ চকুত অৱশ্য ধৰাও পৰিল। অৰ্ছনাই আকৌ
 তললৈ যুৱ কৰিলে। অৰ্ছনাৰ হঠা চকুবে চকুৱে
 পৰাত হাঁহি উঠিবৰ উপক্ৰম কৰিছিলে, কিন্তু তলৰ ওঠাক
 কামুৰি ধৰি কোনোমতে বন্ধা পৰিল। কাৰণ ইউনিয়ন
 চেক্ৰেটৰী পাতিবৰ দিনা তাইৰ ভোটটো তাৰ প্ৰতিদ্বন্দী
 জনকহে দিছিল। ভাগ্যে সি হাবিল।

“মিতিৰ কৰিবলৈ আপত্তি নাই। কিন্তু প্ৰথম কথা চকক
 স্মৃতি চাউল নবহায়। দ্বিতীয়তে দেউতা জায়াই আছে। সেইটো
 কথা মোক নোসোধাই ভাল আছিল।” ছললে যেন বজ্জাঘাত
 হিচাপে কথাটো কলে। উকীলে কোৱাৰ লগে লগে লাজ
 পালে যেন আঘাত লাগি গ'ল। উকীলৰ মুখৰ চেহেৰাটোৱে
 বৰণ সলালে।

“ঠিক কৈছা ছলল, কিন্তু আজি কালিৰ
 আটাইগোৰ লৰাই যে মাক বাপেকৰ কথা ভুলে। সেইয়ে
 মতামত লব লগীয়া হ'ল। বেয়া নেপাবা। মই জানো
 ভূমি দেউতাৰৰ হাক বচন মানি চলা। আক নগৰত
 ভোম্বাৰ যথেষ্ট স্থান আছে।” উকীলে মিহি স্মৰেবে কথাকেই
 আৰম্ভ কয়। কোৱাৰ লগে লগে ছললে তাৰ হাতৰ

কিতাপখন আকৌ বেকড বৈ দিয়ে। সি এবাব কোঠাটো চকু ফুৰাই চায়। গ্লাচ পেইণ্ট কৰা আখৰ কেইটাও চকু পাব।

“পিতা স্বৰ্গ পিতা স্বৰ্গ পিতাহি পৰমং উপঃ

পিতৰি প্ৰীতিমাপন্নৈ প্ৰীয়ন্তে সৰ্ব্ব দেৱতা ’।

“মাক যদি আপুনি শুধিলে মই কবলৈ হলে দেউতাই ভাল পোৱাটোকে কৰিম। ইতিমধ্যেই উকীলনৌ উকীল আৰু আটাইকেউজনৰ মুখৰ চেহেৰাটো ডাৱৰৰ মুখৰ বদ চেৰাঙাৰ দৰা পোহৰ হৈ উঠিল। অৰ্চনাট আকৌ এবাব মূৰ তুলি চালে। সি অন্য মনস্ত হৈ গল। “কিন্তু .. সি আকৌ কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। কিন্তু এটা কথা স্পষ্ট ভাব কৈ যোৱা বোধহয় উচিত হব যে মই এতিয়া বিয়া বাক নকৰাওঁ। আৰু মই যে কেতিয়াবা বিয়া বাক কৰাম বোধহয় তাকো আশা নাই। কিয়নো প্ৰথম কথা হল— দেউতা জন্মৰ গৰাকী হাক বচন মানি চলিব লাগে সঁচা কথা—কিন্তু সেই বুলি যে অযুক্তিকৰ এটা কথা সমৰ্থন কৰিম—সি কেতিয়াও হব নোৱাৰে। দ্বিতীয়ত নিজে নিজৰ ভৰিত যি পৰ্য্যাপ্ত ঠিয় হব নোৱাৰিম সেই পৰ্য্যাপ্ত মই আগবাঢ়িব নোৱাৰিম। তৃতীয়ত মোৰ বিয়া-বাক কৰাবলৈ আপত্তি নাছিল কিন্তু দেশৰ যি অৱস্থা, একুতিৰ যি দুৰ্যোগ, নিবজুৱাৰ যি সমস্যা আৰু লগে লগে যি অৰ্থ সম্বন্ধে আহি দেখা দিছেহি—আমি মানে আমাৰ নিচিনা স্ত্ৰী

অহা ডেকাই তাৰ পৰা মুক্তিৰ কাৰণে সংগ্ৰাম কৰিব লাগিব। সমুখত আজি যি দুৰ্ভিক্ষ, যি বিপদ আৰু যি ক্ষুধাভুৰৰ প্ৰাণে কান্দি আমালৈকে চাই আছে। সিহঁতক দিব লাগিব আমি বন্ধাৰ উপায়। আজি ভাৰতত গণতন্ত্ৰ শাসন ভাৰত আমাৰ স্বাধীনতা আমাৰ, স্বাধীনতা মনুষ্যগত অধিকাৰ ভাৰত স্বাধীন, আৰু সেই জননী জন্মভূমি ভাৰতক আমাৰ নিজৰ তেজ দি গঢ়িব লাগিব। মহাত্মাৰ নিচিনা যি এজন মহামানবে এই ভাৰততে জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল, যি ক্ষুধাভুৰ, যি অৰ্জনগ্ন জাতিৰ কাৰণে নিজে তেজ দি যি অহিংস পৰমোদৰ্শ মন্ত্ৰেৰে ভাৰতক চিৰদাসত্বৰ পৰা মুকলি কৰি থৈ গৈছিল, সেই ভাৰতক আমাৰ তেজ দি স্বাৱলম্বী কৰিব লাগিব। নিবন্ধুৱাৰ সময়। যি কোনো ছিচাপেই দূৰ কৰিব লাগিব। তাৰ কাৰণে আমি সজাগ হ'ব লাগিব, তাৰ কাৰণে আমি সংগ্ৰাম কৰিব লাগিব। বুকুত অসৌম সাহস লৈ কৰ্মক্ষেত্ৰত নামি গৈ আমাৰ ক্ষুদ্ৰাদপি ক্ষুদ্ৰ স্বাৰ্থ পৰিত্যাগ কৰি সিহঁতক গঢ় দিব লাগিব মানুহ কৰিব লাগিব আৰু সেয়ে হলেহে তাৰ পাচত আহিলে আহিব পাৰে আমাৰ বকৱা সমস্যা।'

উকীলে ধেক্ ধেক্ কৰে হাঁহি গহিনাই কলে—
 “ভূমিতো বহুত কথাই ক'লা তুলাল।’ ইতিমধ্যেই বকৱাৰ কপালৰ শীৰ কেইদাল কোচ খায়। উকীলে আকৌ হেঁ হেঁ কৰে ঠাট্টিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু সেই হাঁহি আহিলে অপমান নুচক।

‘মইনা’ দেউতাকে গহিনাই মাতে। ‘মই কথা দিছো।’

‘কিয় কথা দিলে দেউতা, মই আপোনাৰ অবাধ্য নহওঁ কিন্তু ।

‘কিন্তু কি’ বকুৱাই গহীন মুক্তি ধৰে।

‘কিন্তু চিন্তা ইয়াত একো নাই। মই কথা দিলো কথা বাখিবই লাগিব।’

‘তুলালে মূৰাটো জোকাৰে। দেউতা সি কেতিয়াও হৰ নোৱাৰে। আগহৈ দেশক আগবঢ়াই নিব লাগিব। দেউতা কথা নিদিব মই এতিয়া কেতিয়াও বিয়া নকৰাওঁ, মই বিয়া কৰাবলৈ বাধ্য নহওঁ।’

“বাধ্য নহওঁ, হাঁ” বুলি বকুৱাই ছয়ুনিয়াহ এটা কাটি ভীষণ গহীন মুক্তি ধৰি কয়।

তুলাল চকীৰ পৰা উঠি লাহেকৈ ওলাই যায়।

মাহীয়েকে স্মৃতিৰ বুলি কথাটো কয়। ‘মই নকৈছো তেওঁৰ মতি-গতি বেয়া।’

“গতি-মতি বেয়া ক’ত যাব সি। সি মোৰ অবাধ্য হব পাৰে?”

কোঠাটো ক্ষণেক পৰৰ কাৰণে কাহ পৰি জিন যায়। উকীল আৰু উকীলনি যাওঁবুলি লাহেকৈ উঠি যায়।

তুলাল আৰু মহন্তৰ অলপ পৰৰ পাচতে বঙলাৰ পৰা ওলাই যায়। বাটত উকীলৰ গাড়ীখনে সিহঁতক পাচ পেলাই গাড়ীখন বেকা জাকটো পাব হৈ আগ বাঢ়ে।

চাৰি

ভৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ প্ৰবল সোতত বিলিফৰ নাওখন আগ
বাটি যায়। ছলল বিলিফ কমিটীৰ সম্পাদক। নাৱত
নাৱৰীয়া আৰু সহকৰ্মী তিনিজন। পালতৰা নাওখন চৌৰ
মাজে মাজে লুইতমুখীয়া হৈ গৈ থাকে। চৌৰ ছিটিকণি খাট
পানীবোৰ উফৰি যায়। বদত পানীৰোৰ তিৰবিবাক উঠে।

নাৱৰীয়াৰ হেওঁ হেওঁ অক্ষাট। ছললৰ কাণত প্ৰতি
মুহুৰ্ত্তত বাজি উঠে। নাৱৰ বাবত লাগি পানীৰোৰ ছললৰ
গাত ছিটিকি পৰে।

দিনেৰে আধাদিন বাতিৰে এবাতি পানীৰ মাজত
যোৱাৰ পাচত নিচেই ঢল পুৱাতেই লুইতৰ ভৰ সূতিৰ ওচৰত
উজান যুৱা হৈ নাওখন আগবাঢ়ি গৈ থাকে। ছয়োকাৰ
কজৰা ফুলবোৰ ওলাই জিলিকি উঠে। জাকে জাকে পানীৰ
মাজত অগনন পানীহাহ সজবন্ধ হৈ ইফাল সিফালে
অহাযোৱা কৰে। বাতি পুৱাৰ সূৰ্য্যৰ কিৰণ পৰি চৌত
লৰখোৱা পানীৰোৰ চিক মিকায় উঠে। দূৰৈত লুইত পৰীয়া
গাওঁখন জিলিকি উঠে। পাবত বৈ থকা মিৰি দেউৰীবিলাকে
চিঞৰি উঠে। “ওৱা আমাৰ নগৰৰ চাউল দিয়া ককাইহঁত
আহিছে। ওৱা ওৱা” সিহঁতৰ চিঞৰবোৰ ছললৰ কাণত
বাজি উঠে।

নাৰীয়া ককাই নাওখন চপাই দিয়া। সেয়া মাজুহ
দেখালৈকে আমি আছিহোঁ। শেষ হল। নাৰীয়াই লাচে
লাচে শুবি ধৰি নাওখন চপাই দিয়ে। পচ খাগৰিত লাগি
নাওখনে টলং ভুটং কৰে।

পাৰত বে খকা মিৰি দেউনীঘিলাক হৈ চৈ লগায়।
তুলাল নামি যায়। মেহাজনে আছি তুলালক নমস্তাৰ
জনায়। তুলালেও প্ৰতি নমস্তাৰ জনোৱাৰ পাচত মেহাজৰ
লগত থকা দউবী কেইজনক নাওত থকা চাউল পাতবোৰ
নমাবলৈ হুকুম দিয়ে।

মেহাজৰ হাতত নাওত থকা চাউল আৰু কাপোৰৰ
সংখ্যাৰ এখন লিষ্ট দিয়ে। ‘ককাইহঁত, চাউলবোৰ আৰু
কাপোৰৰ গাঠ কেইটা সোঁ তুল ঘৰটোলৈকে আন,’ সিহঁতে
চাউলবোৰ নমাবলৈ ধৰাৰ লগে লগেই তুলাল আৰু সহকৰ্মী
কেইজন মেহাজৰ লগত আগতে বন্ধবস্ত কৰি থোৱা তুল
খনৰ ফালে আগবাঢ়ে।

“ইয়াৰ এৰা কিমান দূৰ যাব লাগিব।” মাজতে
তুলাল মেহাজক প্ৰশ্নৰ সূৰত সোধে।

“সেইয়া তামোলনীদৰাৰ কাণৰ ঘৰটোৱেই” বুলি মেহাজে
আজুলোটোৰে দেখুৱাই।

“ইস্ বৰ পানী উঠিছিল।” তুলালে কছতানী দৰাৰ
ফালে চাই কয়।

“ভাল কথা কৈছে সেই যে পানীৰ চিন দেখিছে সেই সিমানলৈকে। গছাবাৰ চিন মোকাম নোহোৱাকৈ তল গৈছিল।”

“ইস্ মানুহবোৰ কেনেকৈ আছিল হৰি হৰি। গক ছাগলীবোৰ একা?”

“গক ছাগলীবোৰ ওখ ঠাই চাই ওঁতবাই নিয়া হৈছিল।”

‘পানী কেই দিন আছিল?’ গৈ থাকোতে মাজতে ছললে সোধে।

‘বাটনৌ পানী বেচি দিন নেথাকে। মাজতে ছদ্দিন আৰু এবাতি আছিল। ইয়াৰ মানুহৰ দুখে কুলাই পাচিয়ে নধৰা হৈছে।

‘এহ্ হবতো আৰু ঠিয় হবলৈ যত ঠাই নাট, ইস্ ইস্ ইস্ ইস্।’

“কিয় আপোনালোক ইয়াৰ পৰা অইনঠাইলৈ উঠি নেযায় কিয়?”

“বহুবি ইমান পানী নাৰাটে। এই বছৰ আৰু যাবা বছৰহে পানীৰ দোৰাত্য বেছি।”

কথা পাতি যাওতে কেতিয়। স্কুল ঘৰটোৰ সন্মুখ পালেগৈ তৰ্কিবই নোৱাৰিলে

“চকৌদাৰ, দৌঘল বেঞ্চ এখন আৰু চকৌ চাৰি পাচখন মান বাহিৰলৈকে উলিয়াই আন।” মেস্বাৰ জনৰ আদেশৰ লগে লগেই সি চকৌ কেইখনমান উলিয়াই আনে।

মেছাৰ জনে বহক বুলি আটাঠ কেউজনক কোৱাব পাচত মেছাৰৰ পুতলীহঁতৰ ঘৰৰ ফালে খোজ লয়। পুতলী-
হঁতৰ ঘৰৰ আগতেই পাঠশালা স্থলখন।

‘চাহ দিচনে পুতলী ? পুতলীহঁতৰ ঘৰতে মেছাৰে
বিলিফত অহা মানুহ কেইজনক ভাত চাহ খোৱাৰ যোগাৰ
সেই কেইদিনৰ কাৰণে ঠিক কৰি দিছিল। বাকী ব্যৱস্থা
অৱশ্যে স্থল ঘৰতেই সকলো থকা আৰু শোৱা।

‘চাহ হোচ দদাইদেউ। জা জলপান সকলো যোগাৰ
হৈ আছে।’

“বাক মই আহিছোঁ, তুমি চাহ বাক।”

অলপ সময়ৰ পাচতেই মেছাৰেৰে সৈতে ছুলাল আৰু
লগৰ তিনিজন চাহ খাবৰ কাৰণে পুতলীহঁতৰ ঘৰৰ ফালে
আগবাচি আহে।

চবাৰ পোৱাৰ আগতে মেছাৰে ছুলাল আৰু লগৰ
কিজনক কয়, “আহক, একেবাৰে ভিতৰলৈকে আহক,” বুলি
ভিতৰৰ ফালে বাট দেখুৱাই দিয়ে।

পাঁচ খন পাতিধৰাৰ আগত সুন্দৰকৈ পুতলীয়ে চবা
দে চাহ যতনাই দিয়ে।

টোপনি খতি গাত লুইত পৰীয়া থমাই খাট সিহঁতৰ
ভাল লাগে।

“গাখীৰ ঘৰৰে নহয়” মেছাৰৰ ফালে চাই ছুলালে কয়।

‘হয় ঘৰৰে।’

“আৰু দিবনে ?” বুলি মেছাৰে প্ৰশ্ন কৰিয়েই পুতলীক
মাতে।

“হেৰ পুতলা চাওঁ এই পিন আহে।”

“কি কেছে দদাটোদেট” তাই বৰখনৰ আঁৰৰ পৰাই
দদায়েকৰ ফালে চাই কয়,

“সো দাদাৰহঁতক অলপ অলপ দৈ দে।”

তাই লাজুকী লগাব দৰে ওলাই আহি হাতত দৈব
সৈতে হাজীধুজীয়া বাতিটোলৈ।

‘এহ হব হব,’ আটাই কেউজনক দিয়াৰ পাচত তুলালৰ
ফালে চাপি যায়। তাৰ সবহ কৰি দৈবোৰ তাৰ বাতিত
ঢালি দিয়ে।

ইস তেনেট দিলা’ সি তাইৰ মুখলৈ চাই কয়।

তাৰ লাজ পাৰ, ভিতৰ সামাই যায়, সি ঘৰি চায়।

মুগথালৈ যাওঁত তুমুতই শকুন্তলাক লগ পোৱাৰ দৰে
সিও লগ পালে। বোকাৰ মাজৰ প্ৰথম জুইত পৰীয়া ধুনীয়া
ছোৱালী মগনযনী পুতলাক।

ইস ইমান সুন্দৰ মাজুহ পৃথিৱীত জানা থাকিব
পাব। ইমান ধুনীয়া মুগাকী। সি আগেয়ে কেতিয়াও ইমান
ধুনীয়া ছোৱালী পৃথিৱীত কতো দেখা নাট। সি মনতে
ভাবে জুইত পৰীয়া ছোৱালী, বোকাৰ মাজত অকলশৰীয়া
মুগাল, মকতুমিৰ প্ৰথম। আকৌ ভাবে মুগতৃষ্ণানে কি। ইমান
সুন্দৰ।

আটাই কেউজনে চাহ খালে। তুলালৰ চাহৰ বাতিভে
ভাতে থাকিল আঁক সি চাহ খাবলৈ পাহৰি গল।

‘চাহ খাওক’ মেম্বাৰে তুলালৰ ফালে চাই কয়।
এ চাহ ঠাণ্ডাই হব পাৰ বুলি মেম্বাৰ পুতলীক মাতি।
“পুতলী চাহ এট পিন্ধ আহ। দাদাৰ চাহ খিনি গৰম
কৰি দিহি।”

ইতিমধ্যেই ইকেইজন বাহিৰাত বহোঁগৈ বুলি কেমেৰ ফালে
আগ বাঢ়ি যায়।

‘অ ঠাণ্ডাই হব পৰ, নাক অলপ গৰম কৰি আনক।’
সি বহুত পৰ কিবা এটা ভাবাৰ দৰে আচৰিত হৈ কয়।
তাৰ মনত একট ভাবই অজাযোব কৰে, ইমান সুন্দৰ।

পুতলীয়ে নতুন কৰি গৰম চাহ তাৰ আগত ডাঙি
ধাৰ। তাই পাতল ধুনীয়া হাঁহি এট মাৰি দাদাক
ফালে চাই কয় ‘দাদা চাহ খাওক। ইমান ধুনীয়া মাটটো।
ঘৰি চাই কয়, ‘অ’ দিয়া।’

তুলাল চাহ খালে খাই থাকোঁতেই মাজেৰে মেম্বাৰ
ফালে চাই সোধে। আপোনাৰ লৰা ছোৱালী কেইজন? এয়েই
ভাঙৰ নম্ব।’ ওচৰাত ঠিগ্ঠি থকা পুতলীক দেখুৱাই কয়।

“এ এইটো মোৰ ঘৰেই নহয়, ইয়াৰ পৰা অলপ দূৰ
হব এওঁবিশাক মোৰ সম্বন্ধীয়া ভাই ককাইহে বুলিব লাগে।”
মেম্বাৰে তুলালৰ ফালে চাই। পুতলীয়ে লাজকৈ তাৰ ফালে
চাই লাজুকী হাঁহি এটি মাৰি আঁতৰ হৈ গুচি যায়। কিন্তু
তাৰ চকুত পুতলীৰ চকুটো সাৰি যাব নোৱাৰিলে, চকুৰ চকুৱে
পৰাত অঁই লাজ পাটে।

“এবা মই আপোনাৰ ঘৰ বুলিহে ভাবিছিলো।’ ছুলালে গামোছা খনৰে মুখখন মুচি মুচি কয়।

“এবা কি হব কলে এওঁবিলাকো মোৰ নিচেই আপো-
নেই। আজি পাঁচ বছৰৰ আগতেই তাহাঁতৰ বাপেক ঢুকাল।’

মেম্বাৰে কোবাৰ লগে লগেই ছুলালে কৈ উঠিল।
“পিছে ককা বেমাৰ হৈ মাৰল।’

“এবা বেমাৰেই, সেয়ে ছুৰাৰোগ্য”

“পাছে কোন কোন থাকিল।” সি মৰা খবৰ লবলৈ
অজ্ঞাৰ দৰে বিমৰ্ষ মনেৰে কথাটো সোধে।

“মাক, তাই আক এটা সক লৰা। সেইয়ে দেখিছে
সক লৰাটো তাৰ জন্ম হোৱাৰ দিনাই বাপেক মৰিল।”

ছুয়ো বজাৰ পৰা উঠল, ‘আহক চৰাঘৰ’ত বহোঁগৈ’ বুলি
মেম্বাৰে ছুলালক অহাবাতে চৰাঘৰলৈ বাত দেখুৱাই লৈ যায়।

“পুতলী।’

‘কি কেছে দদাইদেউ’

‘বাহিৰলৈকে তামোলৰ বস্তাটো লৈ আহাছোন।’

‘নিছো দদাইদেউ।’ পুতলীয়ে তামোল দিলে। ছুলালে
আৰামী চকী খনতে অলপ জ্বিৰালে।

মেম্বাৰে তামোল খাই চাউলবোৰৰ খবৰ লবলৈ বুলি
ওলাই ছুলালক অলপ জ্বিৰাবলৈ কলে। লগে লগে চাউল
ঝিলাক কেনেকৈ বিতৰণ আদি হব এটি চমু আভাষ দিলে।
টোপনি খতি গাত ছুলালৰ টোপনী আছিল।

মাজে মাজে পুতলীয়ে ছুলালক চাই চাই যায়। তাই মনতে ভাবে, নগৰৰ ডেকা আয়ুই দেহি টোপনি আছিল। ইমান সুন্দৰ ডেকামানুহটো, তায়ো কেতিয়াও আগেয়ে দেখা নাই। কিমান সুন্দৰ।

ব্ৰহ্মাৰ সুন্দৰ ৰূপত মোহিনী মোহ যোবাব দৰে লুইত পৰীয়া সুন্দৰীও মোহিত হল নগৰৰ ডেকা ছুলালৰ ৰূপত। মাজতে এবাৰ পুতলীয়ে পানী এঘটি আৰু গামাছা এখন মেজখনৰ ওপৰতে থৈ যায়হি।

ছুলালৰ চিলি মিলি টোপনি গহন হৈ যায়। সি ভয়া মৰ্যাকৈ টোপনিত দেখে তাৰ ডাঙৰ মিলটা ছুচ্ ছুচ্ ঘৰ্ঘৰ্ঘ আবাজ কৰি চলি আছে। সি সোমাই যায় লুইত পৰীয়া ধুনীয়া ছোৱালী পুতলীৰ সৈতে মিলটোৱিলে। তিনি মহলৰ ওপৰৰ গুদামাত পুতলাক বাধি সি কিবা কামৰ কাৰণে বাহিৰলৈ যায়। জুই জুই, মিলৰ বহুবা বিলাকে চিঞৰি উঠি হৈ চৈ লগায়। জুমা জুমা পানী আন বালি আন জুমা জুমা, ছুলালে চিঞৰি উঠে। গুদামটো হো হো শব্দ কৰি জুইলাগি যায়। সি চকামকাকৈ সাৰ পায়। সি উঠি বহে। সি কি দেখিলে মনতে ভাবে। বৰ ভয় লগা সমাজিক।

অলপ সময়ৰ পাছত পুতলাই ভিতৰ পৰা ওলাই আহে। “দাদা উঠিল” বুলি কৈ মিচকি হাঁহি এটি মাৰি ছুলাল মুখত ঠিয় হয়।

“উঠিছোহে কিবা ভাগৰ লাগিছে।” সি হামি এটা মাৰি তাইৰ কালেচাই কয়।

“কিবা সমাজিক দেখিছিলে নে কি ?” তাই ধুনীয়া হাঁহি এটি মাৰি লাজুকী ভাৱতে কথাটো সোধে।

“ওহো, তেনেটো একো দেখা নাই”। লগে লগে ছললে যুৰটোও জোকাৰি উঠে। তাই তেতিয়া খিল খিল কৰি হাঁহি দিয়ে। ছললে মনতে ভাবিলে তেনে মই ডাঙৰ কৰি চিঞৰি ছিলোনে কি ? নহলে তাই কেনেকৈ জানিল। ইস্ বৰ ভয় লগা সমাজিক।

“নহয় আপুনি যেন কিবা এটা কোৱা শুনিলো জুমা। জুমা, বালি আন পানী আন।’

“ও হব, পাৰে টোপনি জালত বহুতো নম্বাটিৰ লগীয়া ঘটনা দেখে।” সি লাজ পায়।

তাই নিচিক কৰে হাঁহি এটা মাৰি ভিতৰ সোমায় যায়।

পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ অস্তৰ মিলিলেই মিলনৰ যোগ সূত্ৰ হয়। উভয়ৰ প্ৰেমৰ আকৰ্ষণতেই সি সমাজিক দেখিবলৈ পালে। তাই ভাবি আছিল দিঠকত আৰু সিও ভাবিছিল চিলিমিলি টোপনীৰ মাজত। কোনে জানে এখন্তকৰ চিনাকিয়ে কেনেকৈ প্ৰেমৰ সাচ অস্তৰত বহুৱাই দিয়ে। এট দৰেই শত শত যুৱক যুৱতী প্ৰেমৰ শিকলীৰে বান্ধ খায়। ছললে এদিন হয়তো ভাবিছিল সি কেতিয়াও বিয়া নকৰায়। সি অস্বাভাৱিত হৈ চিৰ দিন কটাই দিব চিৰ আনন্দৰ মাজেদি। কিন্তু সি কোনো দিনেই মাইকী মাজুহ ভাল নেপাইছিল।

আজি কিয় ইমান কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ মাজতো তাৰ সোত বদলাই এজনী সাধাৰণ নগন্য লুইত্ত পৰীয়া ছোৱালীৰ অকৰ্ষণত মোহ গল।

সি বহুত কিবা কিবি ভাবিলে একালে ঈশ্বৰ আনহাতে ভাগ্য, একালে শিক্ষা আনফালে স্বভাৱ, একালে নষ্টমানৰ সমস্যাবোৰ আনফালে ভৱিষ্যত একালে তাৰ মুক্তি আনফালে মুক্তি, একালে পুতলী আনফালে জন্মদাতা বাপেক।

সময়বোৰ পাৰহৈ গৈ থাকে। বিলিফৰ কাম আদায় কৰি তৃতীয় দিনা সিহঁত যাব সজ্জাৰ আগে আগে সিহঁত, নাও এৰিব। আবেলিত সকলোৱে ভাত পানী খালে। ছুলালে অলপ পুতলী হুঁতৰ অ'বামী চকৌখনতে জিৰালে। তাৰ হাতত ওলোমাই ধোবা কেমেবাটা ওচৰৰ মেজখনতে থাল।

পুতলীয়ে ছুলালক চাহ দিয়ে “দাদা আজি তেনে যাবগৈ?” তাই কথা কওঁতে হৰিনী নয়ন চকুযুৰী পানীৰে চলচলীয়া হৈ যায়।

‘অ’ যামগৈ’ সিও যেন এটা জ্বুনিয়াহ কাটি কয়। আকৌ তেনে—পাছে কেতিয়। আহিব ?

‘ওহো, অহাতো তেনে আক কাম নেদেখো।’ তাই তেতিয়া তললৈ খুবকৰি বিষন্ন মনেৰে চাদৰৰ আগটো তাতৰ আঙুলীৰে মোহাবে।

‘কিন্তু শ্ৰুতিলা ?’

“এনেয়ে তাই ওপৰলৈ মূৰ দাঙি তিতিব খোজা চকু জোৰেৰে তাৰ চকুৰ ফালে চাই লাজুকী হাঁহি এটি মাৰি কয়।

“এনেয়ে?” সিও কৈয়ে হাঁহি দিয়ে

“হয় এনেয়ে” ইস বুলি কৈয়ে তাই খিল খিল কৈ তাৰ ফালে চাই হাঁহি দিয়াত ছুষ্টামীৰ হাঁহিতো তাইৰ মুখত ওলাই পাব।

‘ওঁহো’ সি কৈয়ে তাইৰ ফালে চাই মূৰটো জোকাৰে ‘নহয় যদি নহয়—ইস।’ তাইৰ তেতিয়া অভিমানটো বাঢ়ি যায়।

অলপ সময় দুয়ো নিমাতো থাকি সি লাজুকী কয় “অ তোমাৰ নামটো তেনে পুতলী। নহয় নেহে? পাছৰিয়েই যাওঁ নহয়।”

“ইস এই কেই দিনে যেন শুনাহে নাট।’ মুখখন কিবা এটা কৰি তাই কথাটোৰ উত্তৰ দিয়ে

“বৰ ধুনীয়া নামহে। পু—ত লী।’ সি লেনীয়াটো মাতে। “পুতলী আমাৰ নাম নহালহে পাৰিছে।” বিজুলী সন্ধাৰে চকুটো পচাৰি তাই তাৰ ফালে চাই কয়।

‘অ’ তেনে আক ধুনীয়া নাম আছে।’

“আছেতো, এটা। নামেৰে জানো মাইকী ছোৱালীক মাতে।”

“অ ডেনে কপছী তোমাৰ নাম। ওঁহো,” তাই মূৰটো জোকাৰে প্ৰতিমা, ওঁহো, শেৱালী—ওঁহো, তক—তক আমাৰ

নাম নহলেহে পাইছে। তক গছবহে নাম থাকে। অ' নহয়
অক্ষ—ওঁহো, গোলাপী—ওঁহো, লিলি—ওঁহো। সি ভাগবি যায়।
চব ওঁহো, ওঁহো, ওঁহো।

তাই তেতিয়া মুখটিপি হাঁহি দিয়ে তেনে কওক এতিয়া
'হাব মানিলে' হেছে আক আপোনাৰ ফালে।

বাঁক তেনে অল্পপমা, নিকপমা, সি খবকৈ কৈ যায়।
অচ্চনা, বন্দনা, কল্পনা, অৰ্পনা, অঞ্জলী, সোণপাহি, কপহী,
বগীতবা, সি কৈ যোৱাৰ লগে লগেই তাই ওঁহো, ওঁহো কৰি
মূৰতো জোকাৰি যায়।

পুনৰ ভাগবি যায়। ইমান খেচোৱা নাম। সি
আবামী চকী খনত ভৰি ছুটা মেলি দি কমাল খনেৰে মুখখন
মোহাবে। ছুনীয়াৰ যিমান কলো, চব ওঁহো। দৰকাৰ নাই
কিবা ফেদেলী, মেদেলী হব। তাই তেতিয়া আকৌ খিল খিল
কৈ হাঁহি দিয়ে।

'তেজো কও' তাৰ ফালে চাই কয়। 'আক হাবি গলো
বুলি' কওক তেনে। চাওনত ছয়োৰো চকুৱেদি বিজুলী সজাব
হয়। 'কোৱা শুনিয়েহ পাও'।

'বস্তি,' বস্তি বুলি কেয়ে তাই চান্দৰৰ আগটো কামুৰি
ডললৈ মূৰ কৰে।

'বস্তি' বব ধুনীয়া হে। চাও ওপৰলৈ মুখ কৰাচোন
আ—হা—হা, ইমান ধুনীয়া নাম, তাকেইটো ইমান পৰেও ছুমি
মোক কোৱা নাই। বস্তি কিমান ধুনীয়া নাম। আ—হা—হা।

‘ইস কিনো ধুনীয়া নামটো,’ কথাটোকৈয়ে পাতল কৰি হাঁহি এটি মাৰে। তাই কোৱাব লগে লগে ছললে জুয়াই ধোৱা চুবটো জ্বলাই, আধাপোৰা জুইচলাৰ কাঠিটো ভৰিবে গছকি জুমাৰ খোজ। তাই তেতিয়া বাধা দিয়ে ‘জলক’। ‘জলক কিয়?’ সি প্ৰশ্নৰ স্মৰত সোধে। সিহঁতৰ তেতিয়া প্ৰেমৰ আকৰ্ষণটো বাঢ়ি যায়। জলক জ্বলি জ্বলি শেষ হৈ যাওক বক্তিয়ে উত্তৰ দিয়ে। জুইচলাৰ কাঠিটো জ্বলি পেলাই বঙা পৰি উঠিলত সি ভৰিবে মোহাৰি দিয়ে। মোহাকিদিয়াত মাটিত এটা ক’লা দাগ পৰে। সি এনেয়ে কৈ উঠে
 “ব্লকস্পট”

‘কথা এটা সোধো আপুনি বেয়া পাবনে কি?’

‘সোধো বেয়াপাম কিয়। আজি যামগৈ যেতিয়া এটাছে
 নেলাগে ছটাও সোধা।’

আপুনি বিয়া কৰোৱা নবৌজনী চাগে খুব ধুনীয়া।
 তাই কেয়ে তললৈ খুব কৰি মুখ টপি হাঁহি দিয়ে।

‘অ’ মই বিয়া কৰোৱা নবৌজনী—ও, খুব ধুনীয়া
 কিন্তু ভোমাতকৈ কম ধুনীয়া’। তাৰ কথা কওঁতে হাঁহি উঠি যায়। সাধাৰণতে মাটকী ছোৱালীবোৰে নিজক বেয়া বুলিলে সোধা মাজুহজনক ছেয় চকুৰে চাই। যিমনেই
 দেখিবলৈ আপচু নহওক ভাল বুলি কবই লাগিব।

‘ইস আমিনো কি ধুনীয়া,’ তাইৰ ধুনীয়া বুলিলত
 অভিমানটো বাঢ়ি যায়। ‘বাক নামটো কি?’ নাম স্মৃতি
 নেপাই তথাপি স্মিলে আক।

‘নামটো’? তাইৰ কালে সি চাই সোধে।

‘অ’ নামটো নকলেভে। বেয়া পাবা নহয় চাগে। নামটো
হল, বাক ভূমি আকাশৰ বিজুলী দেখিছাতো।

“ওঁ দেখিছো”

‘সেই বিজুলীয়ে’। ‘অ’ পোসাই বিজুলীও নাম থাকেনে
কববাত’। থাকেতো, আকাশত যে চিকিমিকি ওলাওভে
কেতিয়াবা লগপোৱা। সেই বিজুলীয়ে, কিনো বেয়া নামটোহে।
আৰু পোচাকি নাম এটাও আছে।’ কথা কওঁতে তেতিয়া তাৰ
ভলৰ ওঁঠটো কপি উঠে, ‘তৰা’

‘তৰা অ আই কিনো কথাবোৰ কয় ওঁ। পোচাকি নাম
এটাও থাকে হেনো।’

‘থাকেতো তোমাৰ যেনেকৈ মতা নাম পুতলি, আৰু
পোচাকি নাম বস্তু।’ সি কোৱাৰ লগে লগেই ছায়া হাঁচি
দিয়ে। তেতিয়া ছয়োবো চকুত ভীষণভাৱে বিজুলী সকাৰ
হয়। ‘নাইকবা হে, বিয়া নাই কবোৱা।’ ছললে তাইৰ
কালে চাই তাইৰ চকুত চকুটো বাধি কয়।

‘সঁচা’,

“সঁচা নাই কবোৱাহে”। সতৃষ্ণ নয়নে তাইৰ কালে চাই
কয় ‘ইস, সঁচা নাই কবোৱাহে যেনিবা’, কৈয়ে তাই কাষ চাপি
যায়। ছললে তাইৰ কোমল হাত দুখনিৰ—ভলৰাত তাত
বুলাই দিয়ে। তাই লাজুকী লভাবহৰে তাৰ গাত চলি পৰে।
ছয়োবো ওঁঠ ছটা কপি উঠে। ছয়ো বহুত পৰ নিমাত্তে

থাকে। “দাদা, তেনে আকৌ কেতিয়া আহিব।” অলপ পৰ ছয়ো নিমতে থাকি তাই কয়।

‘যেতিয়া দৰকাৰ পৰে,’ সি তাইৰ আউলি বাউলি চুলি কোচাত হাত বুলাই দিয়ে। লগে লগে পৰস্পৰ মধুৰ ওঠৰ স্নেহৰ পৰশ ইটিয়ে সিটিক চালি দিয়ে।

‘দাদা’, তাই দাদাকৰ মুখ খনলৈ মুখ খন চপাই যেন কিবা এটা আবেগ স্তব্ধতা বিচাৰিলে।

‘পুতলী’ সি সেহাট মাতি পুনৰ ভাটৰ চকুত চকুটো ৰাখি আকৌ স্নেহৰ পৰশ কঁপি উঠা ওঠ দুখনত সানি দিয়ে। এটো ভবেই স্নেহৰ পৰশ পাই সিহঁতৰ ছয়ো খন অস্তৰ একে হৈ গল।

তাই তাৰ হাতখন বুলাই আকৌ সেহাট সেহাই স্মৃছিলে ‘তেনে আকৌ কেতিয়া আহিব’।

‘তোমাৰ’ আৰু মোৰ যোতয়া মিলনৰ দিন আহিব।’
‘ইস্, সঁচা।’

‘সঁচা’ ভেতিয়া ছয়োৰ মুখত এটি দুৰ্বলতাৰ হাঁহি জিলিকি উঠে, ‘কেতিয়া আহিব সেই দিনটো’, তাই তাৰ কামিৰ সোণৰ বুড়ামটো মোহাৰি মোহাৰি আকৌ সেহাই সেহাই স্মৃছিলে। “তেনে কেতিয়া আমাৰ মিলন হব।” তাইৰ চৰিত্ৰ নয়ন চকু যুৰি তাৰ চকুত ৰাখি আবেগ স্তব্ধ কলে।

“যেতিয়া ব্ৰাহ্মণে এটি শুভ দিন বুলি ঘোষণা কৰাৰ পাচত এটি শুভ দিন ধাৰ্য্য কৰি দিব, আৰু যেতিয়া ব্ৰাহ্মণে বদমন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰি অশুভৰ শুদ্ধ কৰি অগ্নিক সাক্ষী হিচাবে বাখি যেতিয়া এশ আঠবাৰ অগ্নিক অন্ন প্ৰদান কৰি ঐশ্বৰ্য্য আশ্ৰয় স্বাস্থ্য বৃদ্ধি আৰু অৰ্থাভিলাষ দি চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, বায়ু, বৰুণ সকলো দেৱতাকে সাক্ষী বাখি উপস্থিত সমজুৱাৰ জয়ধ্বনি আৰু আয়তি সকলৰ মঙ্গল ঐকলীৰ মাজত আমাৰ ছুয়োকে হাতত থৈ যিতিয়া শুভক্ষণত মহা প্ৰবিত্ৰ কুশ গাঁথিৰে বান্ধি দিব তেতিয়াই”

“তেতিয়াই, তেনে সঁচা।” তাই কলে।

সি আকৌ এটা চুবত জ্বলাই লগে, জলিথকা জুই-শলাৰ কাঠিটোৰে তাইৰ আগত দাঙি ধৰে। ‘এই চোৱা অগ্নিক সাক্ষী কৰি কনো তুমি মোৰ জন্মৰে মৰণে চিৰসাক্ষী হবা। কৈয়ে তাৰ হাতৰ আঙঠিটো তাইৰ আঙ্গুলত স্পৰ্শ দিছে। জুইশলাৰ কাঠিটো তেতিয়াও জলি থাকে ‘আৰু অন্যথা হলে এই জুয়ে মোক পুৰি মাৰিব।’ তায়ো তাৰ জলিথকা হাতৰ কাঠিটো লৈ কলে, “ময়ো তেনে প্ৰতিজ্ঞা কৰিছো এই মহা অগ্নিক সাক্ষী কৰি যদি আপোনাৰ অবিহনে মই পৰ পুৰুষৰ যুগ চাওঁ তেনে এই একে অগ্নিয়ে মোক পুৰি ছাই কৰিব।”

সি তেতিয়া লগে লগে কেমেৰাটো তুলিলে এটা ‘স্নেপ’ ললে। বিজুলী সন্ধাৰে কেমেৰাটোৰ ‘বাৰ’টো জলি উঠিল। মাত্ৰ এটা শব্দ উঠিল ব্লিক আকৌ সি কেমেৰাটো বৈ দিলে।

অলপ পাবব পাচতেই লাহে লাহে আকাশৰ পৰা
আজ্ঞাব বোব নামি আহে।

যাও বুলি বিদায়লৈ সি লাহে লাহে উঠি যায়
লুইতব কাষলৈ।

লুইতব বুকুত নাও খন উঠি যায়। বহুত দূৰলৈকে
নাওৰ লেমটো ধিমিক-ধামাক কৰি জিলিকি উঠে। ভাতি
মুৱা হৈ নাওখন গৈ থাকে। কেতিয়াবা চোত খুন্দাখাই
নাওখন টুঙ্গ ভুটুং কৰে।

সি বিগিকি বিগিকি দেখে পুতলীৰ ঘৰৰ চৰাঘৰৰ
চাকিটো। তাৰ পাচত কোনোবা এসময়ত সি নেদেখা হয়।
অলপ দূৰত কোনোবা এজন নাওৰ যাত্ৰীয়ে গোৱা তাৰ
কাণত বাজি উঠে।

“ইঘাটে নেযাবি গভাথহনোয়া সিঘাটে নেযাবি তয়ে
নাওবোয়া পাবেঘাট আহিলিথে”

সি মনতে ভাবে। ইম বহুত দিনীয়া পুৰণা গান।
খেংভেবি।

পাঁচ

কেইমাহমানৰ পাচৰ কথা । বঙলাৰ সমুখত বহুল ল'ন
খনৰ মাজত ছুলাল আৰু মহন্ত দুয়ো চকীতে বাহ । ওচৰৰ
টিপয়খনতে হৰিয় মাৰু মাৰু চাহ দি যাবুহি ।

‘হৰি, চাও এই পিনে আহ’

চৰি তাৰ কাষ চাপি যায় ।

ওচৰতে ঠিয়তে সি কয় “কি কৈছে সকলোৱেই”

‘যাচোন মোৰ জ্বাৰৰ ওপৰতে এখন ‘জইং’ আছে
আৰু কাগজৰ ‘বাচকেট’ টো লৈ আহ ।

হৰিয়ে কাগজৰ আনে । ছুলালে জইংটো মহন্তৰ
আগত দাঙি ধৰে ।

‘হৰি এই কাপপ্লেটবোৰ লৈ যা’ । ওচৰতে থকা
হৰিক সি আদেশ নিয়ে । হৰিয়ে টিপয়খনৰ ওপৰৰ পৰা
কাপপ্লেটবোৰ লৈ যায় ।

সিহঁতে টিপয়খন চপাই জইংটো টিপয়খনৰ ওপৰতে
বাধি ছুলালে পেনচিল দালৰ যুৰেৰে দেখুৱাই । “এই খিনিতে
মিলিব । এই খিনিতে এই ধৰা গুদাম আৰু এইকালে
অফিচ, আৰু এই চোৱা ঠিক এইকালেই টা কোৱাটাব’ ।
সি এটা এটাকৈ দেখুৱাই যায় । দেখুৱাই আটাই কয়,
‘কেনে হ’ল’ ?

“বেচ ধুনীয়া হব, ধুনীয়া প্লেন”। মহন্তই একান্ত মনে চাই কয়। হঠাৎ কববাব পৰা এটা সৰু বা-মাৰলি আঁঠি টিপয়খনৰ ওপৰদিয়েই পাৰ হৈ গল। বন্ধু দুজনৰ গাতো এটা পৰশ লাগিল। কাগজবোৰ বিশৃঙ্খল হৈ উৰি গল। তাৰ পাচত হৰিয়ে কাগজবোৰ এখিলা এখিলা কৰি বুতলি টিপয়ত থলে।

‘নামটো কি ৰাখিবা’, মহন্তৰ চকুটো তাৰ চকুত ৰাখি কয়।

‘নামটো’ সি পেনচিল দাল মুখত লগাই অলপ ভাবে।

‘অসম কটন মিল’ আৰু কি দিবা।

“বব ধুনীয়া হব। ‘প্লেটন’ নামেই সৰ্ব্ব সাধাৰণতে ভাল।’

“একজেকত’লি” ছুলালে সমৰ্থন কৰি কয়।

“আচ্ছা’ তুমি এটা কাম কৰিব লাগিব।” অলপ সময় ছুলালে মনে মনে কিবা এটা ভাবি মহন্তৰ ফালে চাই কয়।

‘কি ?’

“তুমি ইতিমধ্যেই কামত লাগি যোৱা। ইটা, চিমেন্ট, বালি আৰু টিংপাত জোগাব আছে। লাগে মাত্ৰ আমাক লোহা, লোহা মই জোগাব কৰিম। এয়ে হল তোমাৰ কামৰ ‘চাৰ্ট’, এইবোৰ ঘৰৰ দ্ৰেইং আৰু ইয়াতেই সকলো লিখা আছে।”

‘আক তুমি,’ তুমি কি কৰিবা।

‘মই, মোৰ বহুত কাম আছে।’ এটো ধৰা মেচিন
আনিবৰ কাৰণে যাব লাগিব বিদেশলৈ, প্ৰথম কলিকতা,
বাহাইত চেষ্টা কৰি চাও, নহলে যাব লাগিব ইয়োৰোপলৈ।

‘এটা কথা কবিলে কেনে দেখা’

কি কথা ছলালে তাৰ মুখলৈ চাই সোধে।

“আহমদাবাদত এটা মিল সম্পূৰ্ণ বন্ধ হৈ গল।
কিবা ‘ফাইনেল’ অভাৱত আক বন্ধৱা জঞ্জালত
লাগি একেবাৰে বন্ধ কৰিলে। সিদিনা অলপতে কাগজত
পাইছো। যদি সেইটো সন্তাত পোৱা যায় তাকে
কিনি আন।”

“অ’ ঠিক কথাতো বেয়া নহয়। অবাধ্য সিদিনাখন এম
এল এ জনৰ মুখে কথাটো শুনিছিলো। আমাৰ বৰ গোলাৰ
মাদোৱাবী জনৰ হেনো মিলৰ মালিকৰ লগত কিবা লতা-
পতা লাগে।

“তেজ্জো তুমি আকিয়েই মাদোৱাবী জনৰ ওচৰত
আচল কথাটো লোবাচোন। কথাটো কি, কিজানি কেলেছাবী
আছে।”

‘এবা ঠিকেই কৈছা’

‘হৰি এই কালে আহ।’

হৰিৰ ছলালৰ চকিখনৰ ওচৰতে ঠিৱ হয়।

“আইভাৰ আছে ?”

‘আছে সক দেউতা’।

‘মা ও’

হৰিয়ে মাতি আনে।

‘নদবাম’

হাকিম দেউতা।’ হাকিম দেউতা বুলি সি চেঁলাম
এটা দিয়ে।

‘গাড়ীত তেল আছে।’

‘আছে হাকিম।’

‘আন।’

নদবামে গাড়ীখন উলিয়াই আনি কাপাবে মুচি
গাড়ীত পানি দিয়ে।

‘ব, মই আহো’

মহন্ত তুমি এটা কাম কৰিবা।

‘কি কাম’

‘তুমি সন্ধ্যাৰ আগে আগে মোৰ ইয়াত এটা পাক
মাৰিবা।’

মহন্তই বাক বুলি ঘৰলৈ যায়।

গাড়ী খনত সোমাই ছললে ডাইভাবক নিৰ্দেশ দিয়ে
‘মাফোৱাবী পাত। গাড়ী খন আগবাঢ়ি যায় মাফোৱাবী
পতিৰ ফালে।

‘বাথ’। নদবামে গাড়ীখন বথাই দৰ্জাখন খুলি দিয়ে।
ছলল লাহেকৈ ওলাই যায়।

হুলালে মাড়োৱাৰী জনৰ লগত ঠিক কৰিলে সিহঁত
এমাহৰ পিচত আহমদাবাদলৈ যাব। পুনৰ হুলালে গাড়ীত
উঠিল। 'বল'

সন্ধ্যা ভেতিয়াও লগা নাই। মহন্ত পুনৰ আছিল।
ভায়াৰো ভিতৰত বহুত আশ্ৰয় চাৰি। আহমদাবাদৰ
মিলকে কিনা শেষ মীমাংসাত উপনীত হল। কাইলৈব
পৰা কাম আৰম্ভ কৰিব লাগে।

কাগজত জাননা দিলে। মিলৰ ঘৰ ছুৱাবৰ কাৰণে
টোকাৰ 'কল' কৰিলে। আয় ছিল ৫ পুৰামান মাটিৰ
কম্পাউণ্ডতে মিলৰ ঘৰ ছুৱাবৰ কাম আৰম্ভ হল। দিনে
আয়, তিনি চাৰি শ মাজুহ কামত লাগি গল। কেউ
দিনে টুং টুং টা, ট', ধুম ধুম—ধাম ধাম কাম আৰম্ভ হল।
হুলালৰ বঙলাত কাম বিচাৰি অহা মাজুছে আলি পহুলা
নধৰা হল।

খেনোক কামত লগালে। খেনোক হয়টে আগলৈ
আশা দিলে।

কেউ দিনে হুলালৰ জয়গানে ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈকে
অসম খলক লগালে।

হয়

প্রায় দুই মাহ মানব মূৰ্ত মিলৰ কাম এক লেখিয়া
হল। ঘাই কাম বিলাক আৰু দুমাহ মানব ভিতৰতে শেষ
হব বুলি পঞ্জাবী ঘাই মিস্ত্রীজনে দু গালক জনালে।

পঞ্জাবী মিস্ত্রী জনক আৰু কিছুমান কামৰ দিশা দি
তাক বিদায় দিয়ে।

কথাপাতি থাকোঁতেই মাজতে হৰিয়ে একাপ চাহ দি
গলছি। সি চাহ কাপত সোহা এটা মাৰি টি বিউনখন মেলি
ললে। “টি গাৰ্ডেন ওৱষ্ট লেণ্ড বোলা হেডিংটো পটি তলৰ
নামটা চা’ল কোনোৱা এজনে ছদ্মবেশা নামত ‘পাবলিক ভয়চ’
বুলি লেখিছে। সি গোটেই প্ৰবন্ধটো পটি চালে।

সি কাগজখন জপাই এটা জ্বুনীয়াত কাটিলে। তাৰ
এটা বিদ্ৰোহৰ ভাব অস্তুৰত জাগি উঠিল। এতিয়া অসম
জাগ্ৰত হবৰ হল। বাগানৰ অবাদি মাটি বিলাক কামত লগাব
লাগিব। নহলে আজিৰ ভাৰতত যি হাবে প্ৰজা বাঢ়িছে
মাজুহ খোৱাবোবাৰ অভাবত মৰিব লাগিব। সি বহুতো
ভাবিলে।

সি এখন মটৰৰ আৱাজ যেন শুানলে। দেখে যে
ডেপুতি কমিচনাৰৰ আইভাৰটোৱে ‘গেটৰ মুখতে গাড়িখন ৰাখি
তাৰ কালে আগ পিচি আহিছে।

আইভাৰটোৱে চেলাম এটা দি দীঘল খাম এটা
ছললৰ ফালে আগবঢ়াই দিয়ে। সি চিঠি খন পঢ়ে।

‘অ’ এতিয়াই যাৰ লাগিবনে কি?’

‘হয় হা’কিম’ এতিয়াই বৰ চাহাব চেলাম দিছে।

‘বাক মই গৈছো’

‘হৰি’ আদেশৰ পুৰত হৰিক মাত্ৰ।

‘কি কৈছে সক দেউতা

আইভাৰক মাত গাভী লাগে।

গাভীখন গেবেজৰ গৰা আনি বঙলাৰ পাৰ্টিকৰ আগত
বাধি সি দৰ্জীখন খুলি দিলে।

ছলল মতৰত উঠিয়েই কাল “ডেপুতি কমিচনাৰৰ বঙলা।

বেক। ভাঙটো পাৰহৈ সি বঙলাৰ আগত গাভীখন
বাধিলে। আইভাৰটোৱে দৰ্জীখন খুলি দিলে সি লাহেকৈ
নামি বঙলাৰ অফিচৰ ফালে আগবাঢ়ি গল।

“আহুক আহুক মিষ্টাৰ বকৰা” অসমীয়া ডেপুতি
কমিচনাৰ জনে ছললৰ ফালে চাই চকী এখন আঙ্গুলীয়াই
দেখুৱায়।

ছলল বহে।

‘পাচে আপোনাক বিশেষ দৰকাৰত মাতিলো’ বৰচাহাবে
এটি হাঁচি মাৰি কয়।

“কিষৰ দৰকাৰ ইনো কেনে?”

“বিৰ্গাদি” টি গাৰ্ডেন ওৱেষ্ট লেণ্ড” দীক্ষল এখন চিঃ উলিয়াই একোটা হাতত দিয়ে। এই খন গবৰ্ণমেণ্টৰ ‘চাৰফুলাৰ’ আহিছে। নগৰৰ আশে পাশে থকা ‘ওৱেষ্ট লেণ্ড’ বিলাক বাইজক বিতৰণ কৰি দিব লাগে।

‘বৰ ভাল কথা, কিন্তু বাগানৰ মালিক সকলে জানো মান্দি হব।’

‘মাস্তি আপোনাৰ সকলোটা বাগানৰ মালিক। মাস্তি থাকিম বুলিয়েই দেউতাকেও চুক্তি পদ্ধতি আগবঢ়াই দিছে।’

ছুলালে মাজতে হাঁহি এটি মাৰে।

“এইখন লিষ্ট কোন বাগানত কিমান আবাদি মাটি আছে। বৰ চাৰ্ভাবে ছুলালৰ হাতত কাগজখন দিয়েই অইন এটা কাগজৰ ফাইল চায়।

বকৰাট কাগজবোৰ এখন এখন কৰি জুতিয়াই চায়। ‘প্ৰায় দুহাজাৰ পুৰামান হব’ বৰ চাহাবৰ মুখৰ কালে চাই কয়।

‘বেচিহে হব লাগে’ বুলি কৈয়ে বৰ চাহাবে আক আন একোটা কাগজৰ ফাইলটো ছুলাললৈ আগ বঢ়াই দিয়ে।

“এই খিনি হল বাইজৰ দৰ্খাষ্ট। প্ৰায় পাঁচ শ মান হব। তাকে চাই চিভি এভিয়া যি বিজ্ঞান বানপানী পিৰিত লোক আগভাগ দিয়া নিশ্চয় ভাল হব।”

“নিশ্চয়, নিশ্চয়” ছুলালে ফাইলটো বৰ চাহাবৰ হাতত পৰা লৈ কয়।

লুইডব পাৰ্ব্ব খুনীয়া ছোৱালীজনী

“সেই দেখিয়েই আপোনাক মাতি পঠালে। বোলে এটা মীমাংসা কৰো। কথাটো চৰকাৰৰ পৰা বৰ ‘আৰ্জেণ্ট’ বুলি জনাইছে। ইপিনে এম-এল এ কেইজনৰ লগত আলোচনা কৰিবলৈও কাউনসিল বহাৰ কাৰণে আজিবি নাই।”

“বাক আপুনি কাইলটো আজিৰ কাৰণে যদি দিব পাৰে মই লাগতিয়াল অলাগাতয়াল খিনি বাচি দিব পাৰো।”

“নিশ্চয়, নিশ্চয়,” কিন্তু খুব ‘আৰ্জেণ্ট’ মিনিষ্টাৰো অহিছে। অ’ আপোনাৰ মিল কিমানখিনি আগ বাঢ়িছে।’ বৰ চাহাবে ‘বাচকেটটোৰ’ পৰা কাগজবোৰ নমাই চহী কৰি থকাৰ মাজতেই কথাটো সোধে।

ইতিমধ্যেই চাপ্ৰাচিটোৱে মেইলৰ ডাক আনি বৰ চাহাবে আগত দিয়ৈহি। বৰ চাহাবে কাগজবোৰ এখন এখন কৰি লুতিয়াই চায়। ছললে মাজতে ‘ষ্টেটছমেন’ কাগজ খন নি পঢ়ে।

বৰ চাহাবে কাগজবোৰ চোৱাৰ মাজতে হঠাৎ বৈ এখন কাগজ বিশেষ মনোযোগেৰে চাবলৈ ধৰিলে। মুখত গাহি বিৰিঙিলে। “ওদ্ লাক বকৱা, চাওক আপোনাৰ দৰ্খাষ্ট খন মঞ্জুৰ হৈছে। মোলৈ এইটো কপি পঠাইছে। প্ৰায় আঠলাখ টকাই আপোনাৰ নামে ‘ইন্দ্ৰাফ্ৰিয়েল জন’ দিছে। বৰ বচিৱা ‘টাৰ্ণচ্’।’ বিশ বছৰৰ মূৰত পৰিশোধ কৰিব লাগিব। বৰ চাহাবে পঢ়ি আটোৱাৰ পাচত ছললে হাতত কাগজ খন দিলে।

ছললে পটি চায়। ‘অ’ আৰু কেবাজনেও পাটছে।
 প্ৰায়বিলাক কটেক ঠেলাট্টি। সংখ্যাৰ ভিতৰত ভাবেই
 বেচি। বাকীবোৰ পাঁচ হেজাৰৰ পৰা দহ হেজাৰৰ ভিতৰত।
 বৰ চাহাবৰ বাবুচটোৱে মাজতে ছুকাপ চাহ দি
 যায়হি।

‘চাহ খাওক বৰুৱা’, বৰ চাহাবে তাৰ ফালে চাই কয়।
 ‘খেওছ্’ বৰুৱাট মাজে মাজে ছুই এটা ইংৰাজী শব্দ
 ব্যৱহাৰ কৰি ভাল পায়।

বৰ চাহাবে চাহৰ পিয়লাটো শোফাটো মাৰিয়েই
 ছলালৰ ফালে চাই সোধে “চাহৰ বজাৰ কেনে ভাল হৈছেনে?”

“অ” যোৱা মাহতকৈ এই মাহত কিছু ‘মাৰ্কেট’ পোৱা
 গৈছে। প্ৰাতি ‘এভাৰেক্স এটকা চাবে আঠ অনা।’

‘অহ্, বহুত উঠিল বজাৰ’, বৰ চাহাবে মাজতে কয়।
 “ভবে কিছু বাগান পুনৰ খোলা আশা আছে।”

“মিচা যেতিয়ালৈকে ‘কৰেইন মাৰ্কেট’ পোৱা নেযায়
 তেতিয়ালৈকে এই বজাৰত বিপ্লৱ নাই।” কথা কোৱাৰ লগে
 লগে আসাম টিবিউনখন মলি ললে। সি হিঙিঙে পটি চাই
 হাঁহি দিয়ে। এইবাৰ একা নহব। সি পাই উঠে। “কুৰিয়া
 পিচ কনফাৰেন্স অলমষ্ট ব্ৰেক ডাউন।”

“এবা যদি এইটোৱেই হয় তৃতীয় মহামুছ অনিবাৰ্য্য।”
 বৰ চাহাবে সি গোৱাৰ লগে লগে কৈ উঠে। ‘এও দিচিদি
 লাট ওৱাৰ।’

লগে লগে চাপ্ৰাচিটোৱে আন এখন কাগজ বৰচাহাবৰ হাতত দিয়ে।

ছুলালে বাহিৰৰ কালে চাই দেখে বহুত গাৱলীয়া মাজুহ বৈ আছে। ছুলালে কাগজৰ ফ'ইলটো লৈ বৰচাহাবৰ পৰা বিদায় ললে।

বৰ চাহাবে দৰখাষ্ট খন পঢ়িলে। ছুলালে অফিচৰ পৰা বাহিৰ ওলাই গল। দেখে বহুত বাইজ। তাৰ এজনক সুধিলে। “বাইজ দেখোন বহুত আহিল।”

সি জনে উত্তৰ দিলে “লুইত পৰায়া বাইজ, মাটিৰ দৰ্খাষ্ট দিছিলো খবৰ কৰিবলৈ আহিছো।”

‘অ’ বৰ ভাল হৈছে। অফিচৰ কালেই আগবাঢ়িগৈ বৰচাহাবক কথোটো বুজাই কওক” বুলি ছুলালে মতৰ খনৰ ওচৰ চাপে। আইভাবে ছুৱাবখন মেলি দিয়ে। ছুলাল সোমাই দৰ্খাষ্টখন বন্ধ কৰি দিয়াৰ পাচত গাড়ীখন লাহে লাহে চলি যায়।

—০—

সাত

ছুলালে বাতি পুৱা চাহ খাই উঠি দৰ্খাষ্টঘোৰ এখন এখন কৰি চালে। কোনে পাব লাগে কোনে পাব নেলাগে এখন দীঘল লিষ্ট বনালে।

জুইতৰ গাঁৱৰ দৰ্খাট বোৰ চালে। প্ৰায়
বিশ জনমানৰ দৰ্খাটব এখন তালিকা কৰিলে। লগতে সি পাই
অহা পুতলী হঁতৰ দৰ্খাট খনো তালিকা তুলু কৰিলে।
সি কাগজ বোৰ পুনৰ ফাইল কৰি বঙা ফটা ডাঙেৰে
বাঁধিলে। লিষ্ট কেইখন ফাইলটোৰ ওপৰতে বাঁধিলে।

সি চুবত এটা জলাহ লৈ হৰি বোলা চাকৰটো
মাতিলে। হৰিয়ে পৰ্জাখন একলিয়া কৰি ডাঙি ভিতৰ
সোমাই আহে। ‘হৰি ভাত হৈছেনে খবৰ লচোন মন্তিতবত।
মই এই ফালে যাব লাগে।’ ভেতিয়া বাবান্দাৰ ডাঙৰ
ঘৰিটোৱে টং টং কৰে এঘাৰটোৰ কোৰ মাৰে।

হৰি পুনৰ ভিতৰ সোমাই আহে ‘সক দেউতা ভাত
কিছে আহক।’ সি ভাত খাবলৈ যাবলৈ ধৰোতেই মহন্তক
দেখে। ‘অ’ মহন্ত আহিলা বহা বহা মট ভাত কেইটা খাই
আহো মহন্তৰ ওচৰত খবৰ কাগজ কেইখন চপাই দি ছুলাল
ভিতৰ সোমায়।

অলপ সময়ৰ পাচত ছুলাল ভাত খাই ওলাই আহে।
‘মহন্ত আজি দেখোন মাদুহবোৰ কাম কৰিবলৈ অহা নাই।’
‘অ’ অহা নাই, আজিৰ পৰা কেইদিন মান বন্ধ
থাকিব।’ মহন্তই কাগজখন জুতিয়াই কয়।

“কিয় ?” কিয় বুলিয়েই সি বিছনাত দীঘল দি পৰে।

‘কেলেই কাইটোৰ পৰা বন্ধতা নহয়।’

‘অ’ পাহৰিলোৱেই হে।’

‘পাহৰিবাটো দিনবাত টকা ঘটাত ব্যস্ত থাকিবা।
ক’ত পুজা ক’ত বিহু এই বোৰ খবৰ কেলেই।’

‘এবা কোৱা হে কোৱা, ভোম্বাৰ কবৰ দিন পৰিছে।’
ভুলালে টকাতি হৈ বিহুনাত বাগৰ এটা সলাই কয়।
ভুলালৰ বিহুনাত চিলিমিলি টোপনি অহাৰ নিচিনা
হয়। অলপ সময় যোৱাৰ পাচত ভুলালে সাৰ পায়।

মহন্তুই ইতিমধ্যেই ‘পাৱাৰ অন্ন এ লাই’ কিতাপ
খনৰ কেইটা মান পাত পঢ়ে।

‘বৰ ধুনীয়া কিতাপ বকৱা’

‘তুমি আগেয়ে পঢ়া নাই জানো?’

‘নাই পঢ়া’

‘পঢ়িবা’ বৰ ধুনীয়া কিতাপ’ সি কৈয়ে ধুনীয়াটক
টাকি এটি মাৰি তাৰ ফালে চাই কয়। ‘ওদ আৰ্থ’ খন আক
পঢ়িছিলো’ মহন্তুই উত্তৰ দিয়ে। ‘অৱশ্যে বহুত দিনৰ
আগেয়ে’। ‘ভাতোতকৈয়ে ধুনীয়া এই খন’। কথা কৈ থাকোতে
সি হঠকি মাতে।

ওচৰতে ফুলদানিবোৰ চকাকৰি থকা হঠকি ভুলালে
ভূকাপ চাহ আনিবলৈ কয়।

হবিয়ে ভূকাপ চাহ আনি দিৱেছি।

‘মহন্তু চাহ খোৱা’।

মহন্তুই চাহত সোহা মাৰি কয়। ‘এতিয়া তেওঁ চাহ
তাপা খোৱাৰ চিন্তা এটা পৰিছে।’

“কিহব কথা কলা ?” অক্ল মনত হৈ থকা ছললে মহন্তৰ ফালে চাই সোধে।

‘এই চাহৰ চেনী-ভেনীৰ কথা কৈছো। আমাৰ চাপ্লাই ডিপাৰ্টমেন্টটো’।

‘অ’ সিহঁতৰ আক ভোগ উকলিছে। যি পালে সিমানই

“এৰা চাপ্লাই অফিচৰ যে কেইজন মান গজাটোপটো হৈ থাকে। বাক চাউল উঠিল। এতিয়া টিঙৰ চুতকেচ লৈ বাগানে বাগানে ঘূৰিবৰ দিন আহিল ” মহন্তই যেন বিৰক্তি স্নৰতে ছললক কথা কৈটো কলে।

বাবান্দাৰ ঘৰীটোৱে এটাৰ কোব মাৰে।

“ছললে তুম্বা। তুম্বাৰ দৰে মহন্তলৈ চাই কয় “হেৰা” এটাই বাজিল নে কি হে ?

“নেৰাজি আক বৈ থাকিবনে ?” কৈয়ে মহন্তই হাতৰ ঘৰীটো চাই দেখে যে হয় বাজিল।

“ভেনে ছয়ো বলা যাওঁ, কালি বৰ চাহাবে এটা বজা আগতে মাতিছিলে কিবা হেনো বাগানৰ ওপেঙেলেও বিলাক পৰিদৰ্শন ক’বম বুলি।’

“মই গৈ কিটো কৰিম ? তোমাক বৰচাহাবে মাতিছে তুমি যোৱা।”

‘বলা চাঙাবক চিনা পৰিচয় কৰি দিম। লগতে বোলে যিনিটোবো যাৰ’ ছললে কৈয়ে বাবান্দাত ঠিয় হৈ, ‘আইভাব’ বুলি চিঞৰি উঠে।

সুইডৰ পাবৰ খুলীয়া হোৱালীজনী

আইভাবে গেবেজৰ কালৰ পৰা ওলাই আহি জন
খনৰ মাজ পাওঁতেই সি আদেশ দিয় “গাড়ী লৈ আহ।”
নদৰায় আইভাৰ আদৰাটীৰ পৰাই উভতি গাড়ীখন উলিয়াই
আনে।

হুলালে মেজৰ ওপৰৰ কাগজৰ কাইলটোলৈ মহন্তৰ
ফালে চাই কয় “আহা মহন্ত”।

আইভাবে হুলাৰ খন খুলি দিয়ে। সিহঁত দুয়ো
লা হকৈ সোমাই পৰে। আইভাবে আকৌ হুলাৰ খন
বন্ধ কৰি দিয়াৰ লগে লগে হুলালে আদেশৰ স্মৃতি কয়
“ডেপুতি কমিচনাৰ বঙলা।”

হুলালে বৰচাহাবৰ বঙলাৰ অফিচৰ ফালে আগবাঢ়ি
যায়। অফিচৰ হুলাৰ মূৰতে চাপ্ৰাচিটোক কিবা এটা
সোথে তাৰ পাচত আকৌ গাড়ী খন চাবকিট্ হাউচৰ
ফালে লৈ যাবলৈ কয়।

সিহঁত দুয়ো নামি যায় চাবকিট্ হাউচটোৰ ফালে।
দখে চাবকিট হাউচটোৰ কোঠা এটা কেউদিনে আগুৰি
বহি আছে কেইজন মান বাটে বাটে লগ পোৱা উকীল
আৰু কেইজন মান সন্ত্ৰীয়া কংগ্ৰেছ কৰ্মী। ইফালে বৰ-
চাহাবৰ ওচৰতে মিনিষ্টাৰ।

হুলাল নোমায় যায়। ‘আহক মিন্টাৰ বকৱা’ বুলি
বৰচাহাবে তাক অভিনন্দন দি ওচৰতে খালি পৰি থকা
চীখন অলুনিয়াই দেখুৱাই।

সি বহাৰ আগ্নে আগ্নেই বৰচাহাবে ছল্লালক দেখুৱাই
মিনিষ্টাৰক কয় “এখেত আমাৰ বাইচাহেৰ বুদ্ধাবন বকৱাৰ
পুতেক জীয়াত ছল্লাল বকৱা। আগন্তুক অলম কটনমিলৰ
অধ্যক্ষীকাৰী।’ অলপমান মিচিক কৰে হাঁহি এটি মাৰি
মিনিষ্টাৰেও হাত ছুখনেৰে অমস্তাৰ জনায়। ছল্লালেও প্ৰতি
নমস্তাৰ জনায়। মহন্ত সোমাই গৈয়ে আন এখন
ৰাজি পৰি থকা চকী এখনতে বহিল। বহাৰ আগতে ছল্লালে
মহন্তক তাৰ বন্ধু বুলি চিনাকি কৰি দিয়ে।

বকৱাই কাগজৰ কাউলটো বৰচাহাবৰ হাতত দিলে।
বৰচাহাবে কাগজৰ কাউলটো এবাৰ কি ছবাৰ জুতিয়াই
চালে, তাৰ পাচত আকৌ জপাই থৈ কথাত লাগিল।

“মোৰ হৱ মাটি বিতৰণৰ কথা হৈছে?” বকৱাই মাজতে
কলে। ‘হৱ’, বুলি বৰচাহাবে মূৰ ছুপিয়ালে।

‘মোৰ অহা পলম হোৱা বাবে মই ছখীত।
মোৰ মনেৰে প্ৰথম পুৰিবা পোৱা উচিত বানপানী পীড়িত
লোক লোকলৈ, দ্বিতীয়তে হল ‘বিকিউজি’, তৃতীয়ত এই
ধৰক ‘জেনেবেল’। মোৰ মনেৰে ‘জেনেবেল’ খিনি ওৱেটিং
লিষ্টত থলেই বেয়া নহব।’

বৰ চাহাবে কোৱাৰ আগতে মিনিষ্টাৰে তাক সমৰ্থন
কৰি কলে,

‘এট্ৰেকলি, কাষ্ট’ প্ৰিকাবেল চুদ বি সিভিছ টু দি
ক্লক্ এণ্ডেকটেড্ চাকীৰাৰচ এণ্ড চেক্‌ও প্ৰিকাবেল টু দি
বিকিউজিহ।’

যৰ চাহাবে ইয়েচ চাব বুলি কৈয়ে বহাব লৰা উঠিল। “আহক, এতিয়া ঠাই বোৰ পৰিদৰ্শন কৰি আঙোঠৈ।” ধীৰ গতিত পাড়ীবোৰ আগ বাঢ়িল। ঠায়ে ঠায়ে নামি ঠাইবোৰ পৰিদৰ্শন কৰিলে। এখন ভূখন কৰি পাঁচ খন ষাগানৰ ঠাইবোৰ চালে।

বাটত ঘূৰি আহোতে মিনিষ্টাবে বকৱাক কিবা এটা কলে। আক মা নান ধৰণৰ কথা বাৰ্তা হল।

পাচদিনা মিনিষ্টাবে বৰ চাহাবলৈ এটা ‘নোট’ দি জনালে, “আই ঠিক মিষ্টাব জ্বলাল বকৱা চুপ বি ইন জৰ্জ অব দি দিষ্টিক প্লেনিং কমিটী এণ্ড বট অব মাই মলেইজ হি কন চেটোল অব এণ্ড ডিমাণ্ড দি মিত অব প্লাণ্ড চাফাবাৰচ এণ্ড বিকিউজিছ।’

—•—

আঠ

প্ৰায় এমাহ মানৰ পাচৰ কথা। জ্বলালে মিলৰ বৰ হুগাবৰ কাম বেচি দূৰ আগ বাঢ়িব নোৱাৰা কাৰণে আহুৱদা বাদলৈ যোৱাটো আক দেবমাই পাচ হোঁচোকাই দিলে।

ঠিক তেতিয়া কান্তি মাহৰ যোল কি লোভৰ ডাৰি। ‘ভক্তিৱা দ্বিম পৰি বহল ল’ল বন ভিত্তি আহিল। দুৰ্ভাগ

কিয়ণ পৰি বননীৰ ওপৰত নিয়বৰ কথাবোৰ সোণ জিলিকা দি জিলিকিছিল। ঠায়ে ঠায়ে বনৰ ওপৰত লাগি থকা নিয়বৰ কথা বিলাক বগা যুকুতাৰ নিচিনাকৈ ওগমি থকা দেখা গৈছিল।

বঙলাৰ খিৰিকিৰ আইনাবিলাক নিয়ব পাৰি ডিঙি গৈছিল। ছৱাবৰ দীঘল দীঘল পৰ্দাবাৰ নিয়ব লাগি সেমেকি উঠিছিল।

ডাঙৰ ঘৰীটোত কাটা ডালে তেতিয়াও দহোতা চোৱাগৈ নাছিল। সি আৰামী চকা খনতে বতি ‘হগাদৰ চি’ বোলা নভেল খন পঢ়ে।

‘আয়েচাৰ’ প্ৰতি তাৰ বৃণ। উপজি যায়। লিঅ’ ভিনসিৰ প্ৰেমিক কথাবাৰ সি কিতাপটোত পলিল ডালেৰে দাগ দিয়ে। “লভ ইজ লাউক এ ক্লাৰাৰ টন দা ডৰ্জাত” আৰু কেইটামান লাটিন সি দাগ দিয়ে। ইস্ ইমাননো মানুহ প্ৰেমৰ কাৰণে নিষ্ঠুৰ হব পাৰেনে?”

সি মনতে ভাবে, বাক প্ৰেমৰ ভাবটো মানুহৰ অন্তৰলৈ কেনেকৈ আহে। তাহানিখন সি কিতাপত পোৱা কথাবাৰ “এটেল লভ ইজ দা একচুৱেল লভ।” ই জানো সঁচা। মিছা কথা। অকল যদি সেইটোৱেই হ'লহেঁতেন মানুহে মানুহৰ ওপৰত ভাতৃস্নেহ মাতৃস্নেহ, পিতৃস্নেহ বা পুত্ৰস্নেহ নথাকিলে হেঁতেন। কিন্তু সৌন্দৰ্য্য বিহীন জানো প্ৰেম হ'ব নোৱাৰে। সৌন্দৰ্য্য আকাৰৰ একোটা ডবা আৰু জোনবাটতে। ডবা আৰু জোনবাৰে বেনেকৈ আকাশত লুকা-ডাক খেলে মানুহৰ

সৌন্দৰ্য্যও ভেনেকুৱা। সেয়ে বিজুলীৰ দৰে চকামকা। ফটকাৰ
এক কলিম হেবাই যায়। সেয়ে হয়টো। প্ৰত্যেকৰ চকুত
ধৰা নপৰে। এজনৈ হয়টো যিটো ভাল পাইছে অটন এজনৈ
হয়টো তাক ঘূণাৰ চকুৰে চাইছে। অটন জনৈ ঘূণাৰ চকুৰে
চোৱাটোও ইজনৰ চকুত হয়টো। সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰত্যেক ভয়।
সয়ে হৈছে সৌন্দৰ্য্য। প্ৰেম ভাব ইয়োজানো মানুহৰ অন্তৰৰ
একোটা ভাবধাৰা নহয়। কিন্তু অকৃতিম মৰমৰ আকৰ্ষণ
আৰু আন জনৰ প্ৰতি কৰা ব্যৱহাৰতেই প্ৰেমৰ জন্ম নহয়
জানো? বাগ আৰু প্ৰেম অৱশ্যে দুয়োটাই এক বস্তু।
দুয়োটা সংক্ৰামক। যেনেকৈ ডাক্তৰ লাগিলেই যেই কোনো
বাগ ভালহাৱাৰ সম্ভাবনা থাকে ঠিক সেই দৰে প্ৰেমিক
আৰু প্ৰেমিকা দুয়ো আকৰ্ষণ হলেই প্ৰেমভাৱ প্ৰৱল উদ্ভৱ
হয়। কিন্তু বিমান দিন পৰ্য্যন্ত প্ৰেমিকাৰ আভবে আভবে
হুৰি বাহিৰৰ পৰা সৌন্দৰ্য্য ভোগ কৰে সিমান দিন পৰ্য্যন্ত স্থায়ী
হয়। কিন্তু যেতিয়াই প্ৰেমিকাক ভাল পাই অধিকাৰ নিবলৈ
বিচৰা হয় সেই তেতিয়াই প্ৰৱল ভাল পোৱাটো হেবাই যায়।
এই দৰেই সি বহুত কিবা কিবি ভাবে তেতিয়া ঠিক ডাক্তৰ
ঘৰোঁটোৱে এঘাৰটাৰ কোৰ মাৰে।

সি বহাৰ পৰা উঠে। বাবান্দাৰ খতখতিয়েদি নানি
যায়। হালি জালি ফুলি থকা 'চিজন স্কান্ধাৰ' বিলাক
ভাৰ চকুত পৰে। দেখে যে স্থলপদ্ম জোপাৰ পাতবিলাক
জলিআলি ত্ৰাচিৰ লাগিছে। স্থলপদ্ম ফুল পাহত ভোমোবাভো

পৰি অলপ লম্বলৰ পাতত উৰি যায়। তাৰ এনেদৰে কিবা এটা ভাব আছে। মনতে ভাবে 'যতে সৌন্দৰ্য্য ততে শ্ৰেয়'। তাৰ মনটো উৰা মাৰি যায় সুইডেন পাবন তাহানি দেখা পুতলীৰ ওচৰলৈ।

তাহানি খন সেইদৰে পুতলীহঁতৰ ছৱাৰ মুখত ফুল থকা ফুলপল্ল ফুল পাত চিঙিব ধৰোতে তেনেকৈয়ে এটা ভোমোৰা সি খামোচমাৰি ধৰিছিল। ভাগ্যে সি হাতটো আঁতৰাই আনি বন্ধা পৰিলে। পুতলীয়ে দেখি খিল খিলবৈ হাঁহি দিয়া কথাটো এতিয়াও তাৰ মনত আছে।

তাৰ পাছত সি স্কুলবিয়াই স্কুলবিয়াই কিবা এটা ভাবি গোলাপ ফুল ভোপাৰ ওপৰত ঠিয়হৈ ফুল এটা চিঙিব ধৰোতেই কাঁট এদালৰ সূঁচ এটাট বিকিলে। সি ফুল গছ ভোপাৰ ওপৰটো হেঁটো হাতৰ নখটোৰে উলিয়ালে। 'খেংতেৰি থাক, নেলাগে নিচিন্তো।' কিবা এটা ভালে তাক আগুৰি ধৰি তাহানি তেঁকা লিখক জনে লিখা কবিতাটোলৈ মনত পৰিল। "গোলাপ নিচিন্তিবা, কাঁটটে ফুটিব

পছম নিচিন্তিবা পানী।"

"তাকিম, চিঠি আছিলে।" ফুলালে বৰি চাই দেখে, তাৰ ওচৰতে পিকনটো ঠিয় হৈ এখন ছুখমকৈ এজাপ চিঠি ফুলালৰ হাতত দিব খোজে।

"দিয়া"

পিকনে চিঠিখোৰ দি উঠি যায়।

হুলালে চিঠি আপ লৈ এখন দুখন কবি চিঠিব ওপৰত
অহা নামবোৰ ইখনৰ পাহত সিখন কবি জুটিয়াই চাই।
সি বাহিৰৰ বাৰান্ধাৰ আবামী চকি খনতে লাহেকৈ বহে আৰু
বাতৰি কাগজবোৰ একলীয়াটক বৈ চিঠিবোৰ পঢ়ে, দেউতাকক
খিনি একলীয়াটক বাখে। হৰি,-- সি হৰিক মাতে।

হৰিয়ে ওচৰতে ঠিয় হয়।

‘তা নে এইখিনি দেউতাক দে।’

হৰিয়ে চিঠিবোৰ লৈ খবৰ কাগজ কেইখন লব
খাজাতেই হুলালে হৰিক বাধা দিয়ে। ‘খবৰ কাগজ থাক,
চিঠি খিনিকে লৈ যা।

হৰিয়ে চিঠি খিনি লৈ যায়।

হুলালৰ নামৰ পষ্ট কাৰ্ডত দিয়া চিঠিবোৰ এখন দুখন
কবি চালে। মিলৰ নামৰ বুক পষ্ট চিঠিবোৰ খুলিলে।
‘অ’ বস্তৰ নামৰ তালিকা’ সি খুলিয়েই একলীয়াটক বৈ
দিলে। তাৰ পাহত খামৰ ভিতৰত অহা এখন চিঠি কানিলে।
বৰ ধুনীয়া আখৰ। অহাৰ ঠিকনাটো পঢ়িলে জুইত পবীয়া
গাওঁ। চিঠি খন জুটিয়াই নামটো পঢ়িলে পুতলী। চিঠিখন
সি পঢ়ি গল।

‘দাদা মোৰ মৰমৰ’

‘কয় বছৰতে দুবৰি বতীয়া সেৱা গ্ৰহণ কৰিব। বস্তকীয়া
চিনাকি হুলেওঁ আপুনি মৰমৰ খি সাত বি বৈ গল সি

সদায় মোৰ অন্তৰত জ্বলি থাকিব। আপোনাৰ পৰা চিঠি পাম পাম বুলি সদায় চিন্তা কৰো। কিন্তু ক'তা? সন্ধ্যা, ৰাতিপুৱা প্ৰায়ে নৈ ঘাটলৈ যাও কিন্তু নিৰাশ মনটোৰে আক ভাগৰুৱা দেহাটোলৈ ঘূৰি আহো। চৰাঘৰৰ ছুৱাৰ মুখৰ স্কল পত্ৰ জোপা আপুনি দেখাতকৈ এতিয়া খুব ফুলিছে।”

তাৰ হাঁহি উঠি যায়। এটোৱাৰ কথানো চিঠিত লেখেনে, ধেংতেৰি।

আকৌ সি পঢ়ি যায়।

“বিশেষ এটা কথাৰ কাৰণে লিখিলো যে আপোনা-লোকৰ নগৰৰ শ্যামগুৰি বাগানৰ গ্ৰোজংত আমি পাঁচ পুৰা মাটি পাঠিছো। যদি পাৰে অলপ সহায় যুগুতি কৰি ঘৰ ছুৱাৰ ছুটা মান ঠিয় কৰি দিব। আমাৰ গাৰ্ভৰ প্ৰায় বিচ ঘৰ মান মানুহেও আমাৰ নিচিনাকৈ ডাঙ মাটি পাঠিছে, আৰু ভেঙেভসকলেও সহায় কৰিম বুলি কৈছে। আমাৰ ইয়াত যি মাটি বাৰী আছে সকলো বেচি কিনি যি পাও আপোনাক পৰিশোধ কৰিম। বিশেষ একো নাই। উত্তৰৰ প্ৰত্যাশাত। ইতি

আপোনাৰ

—পত্নী—

সি চিঠি খন পঢ়ি ডাৰ জোপৰ ভিতৰত শুৱুৱাই থলে।

দিন যায়, দিন আহে আকৌ যায়। প্ৰায় বিচ বাৰীখন দিন মানৰ সুৰত জুইত পৰীয়া বাটনে শুৱুৱাই ৰাখিলে।

যৰ চুৱাবৰ কাৰণে কাঠ বাঁহ কাতিলেহি। ছুলালে নামে নামে মাতিবোৰ চমজাই দিলে। পুতলীহঁতৰযৰ চুৱাব সজাব গাত ললে। খেব বাহ বেত সকলো ছুলালে যোগাব কৰি দিলে।

ছুলালৰ সহায় পাই দদায়েকে খলাগ ললে আৰু কলে, “এয়া বাঁৰী ছুখুনী মানুহক সহায় কৰিলে ঈশ্বৰে ছুপইছা দিব দেউতা।” দদায়েকৰ সঁহাৰিটো ছুলালৰ কানত সেই-দিনা ভাল শুনিলে।

সিও এনেয়ে ক’লে, “এয়া কিমান কৰিব বাঁৰী ছুখুনী মানুহ। বাক দিয়া গুণ নহলেও উপকাৰ হব।” ছুলালে কথাটো চোৰতে কৈ ধলে।

ছুলালে মনতে ভাবিলে অ’ মানুহবোৰ ঈশ্বৰৰ ভক্ত। প্ৰায় এমাহৰ ভিতৰত যৰ চুৱাব সকলো ঠিক ঠিকনা হৈ গল। নতুন গাওঁখনৰ নাম দিলে জুইত পৰীয়া গাওঁ। যৰ চুৱাব হ'লত কিছু দিনৰ যুৱত মানুহ আহি ভৰি পৰিলহি।

অহাৰ এদিনৰ পাচত গাৱৰ মানুহে এটা ডাঙৰ সকাষ পাতিলে। ছুলাল, মহন্ত আৰু বহুতক মিহঁতে নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। ছুলালও বাইজক সেই দিনত এটা নাম অৰ দ্বিস বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিলে। বাইজক ছুলালক পৰি পৰি আশীৰ্বাদ দিলে।

দিনবোৰ আগবাঢ়ি যায়। মাহ বদলি হয়। ছুলাল
মাবোৱাবা জনব সৈতে আহমদাবাদলৈ গৈ মিলটো দহলাখ
টকাত চুক্তিকৰি বহুবৰৰ কিস্তিত বন্ধবস্ত কৰিলে। মাবোবাবা
জনে গাত ললে। ছুলাল এমাহ মান থাকি কেই লাখ মান টকা
দি মিলটোৰ ইঞ্জিন আদি মেচিনবোৰ স্পিসিয়েল ট্ৰেইন যোগে
পঠালে। আহোতে কলিকতাৰ পৰা মেচিনবোৰ বহুলাংশৰ
কাৰণ এটা কোম্পানীক ভাৰ দিলে। আৰু আহমদাবাদৰ
আগৰ পুৰণা কামকৰা কিছুমান মানুহ লগতলৈ আহিল।

ধুম ধামেৰে কাম আৰম্ভ কৰি মেচিনবোৰ বহুলাংশলৈ
লাগিল। প্ৰায় চাওঁতে চাওঁতে তিনি চাৰি মাহমান
পয়োভৰে কামত আগবাঢ়ি গল।

দিনে দিনে ট্ৰেইন যোগে মালা মাল আহিল। শস্য
শ্যামলা অসম আইৰ এটি ডাঙৰ অভাব পূৰণ হল।

মহন্তই আকৰি সময়ত ছুলালক সহায় কৰে। মহন্তৰ
ওপৰত ভাৰ দিলে সাধাৰণ ঠিকা ঠুকলিবোৰ চাই চিতি বন্ধ-
বস্ত কৰি দিয়া।

নতুন কটন মিলটোৰ প্ৰায় পাঁচ মাইল মান দূৰতে
নতুন লুইত পৰীয়া গাওঁখন। উৎসৱ আদি হলে ছুলালক
স্বিকল্পণ কৰে লুইত পৰীয়া বাইকে। আহ বাহ কবাত ছুলাল
বাইজৰ আপোনৰ নিচিনা হল।

প্ৰায় চাৰিঘাহৰ আছে কথা। তেতিয়াও মিল, সম্পূৰ্ণ
মচিন আদি বহুদূৰত আদায় হোৱা নাই।

কাকুন মাহৰ কেব কেবীয়া বতাহ। তুলালে গৰম আল-
টাৰটো পিছি মালি কেইতাক ফুল পুলি বিলাক কবলৈ
দখুৱাইছে কেইটামান মালিয়ে কবি পুলি বিলাকৰ ঘন
বাত বোৰ শুহাই দিছে। কেইটামানে পানী দিছে। সময়
তেতিয়া দিনৰ আটৈটা মান বাজিছে।

সি কিবা এটা কাৰণত হৰিক মাতিব খোজোতেই
উলতি দেখে যে কেইজন মান মানুহ গেটখন খুলি বঙলাৰ কালে
আগবাতি আহিছে।

ওচৰ পালত দেখে যে সুইড পৰীয়া বাইজ। বাইজৰ
প্ৰায় বোৰকে সি চিনি পায়। মুখিয়াল কেইকনে তুলালক
নমস্কাৰ জনায়। তুলালেও প্ৰতি নমস্কাৰ দি পৰ্জিকৰ
দীঘল বেক খনত বহিবলৈ দিয়ে। সি আৰামী চকী খনত
বহাৰ লগে লগেই পুৰি উঠিল, “পাতে বাইজ দেখোন কি
মন কৰি আহিল।”

“এবা হাকিমৰ ওচৰলৈকে আহিলো। আহিলো কেলৈ
আহাৰ পাওঁত আৰু তুখে কুলাই পাচিয়ে নধৰা হৈছে।”
তাৰে মুখিয়াল জনে তাৰ কালে চাই কয়।

“কি কৈছেনো? মই আপোনালোকৰ পাওঁত কালে
সিদ্ধি নগৈছিলোহে।” উত্তৰমুখী সি দুবটো অলাই লক্ষ্য
নাম ঘৰুৱাৰ কাম সম্পূৰ্ণ হলোনে? বোৰহৰ ওপৰত টিংপাত
মাবি আদায় হল।”

“হল মাত্ৰ বাটচবাটোহে বাকী। সিঙ ছুটে এদিনতে হব। এইটো হাকিমহে ডাঙৰ কাম কৰি দিলে বাইজক। হাকিমৰ ছয় হেজাৰ মান খৰচ যাব পায়।”

তাবে ভিতৰত আন এজনে মাত লগালে, ‘এইটো দেউতাই খলেহে।’

ছলালৰ ঘৰৰ পৰা প্ৰায় তিনি মাঠল মান দূৰতে জুইত পৰীয়া গাওঁখন। দেয়ে অলপ আচুয়া। মানুহৰ অলহ যাহ কম। ছলাল ধনীৰ ঘৰৰ পৰা হলেও তাৰ পপ দৰপ নাই। মানুহৰ লগত হলি গলি কথা পাতে। সেট দেখি সকলোৱে দেৱতাৰ দৰে ভক্তি কৰে, আক মানুহে ডাক ভাল পায়।

“হাকিমহে আমাৰ কালে যোৱা বুধবাৰেই গৈছিল হয়?” তাৰে মুখিয়াল জনে ছলালৰ কালে চাই কয়।

“এব’ বুধই কি বুহুপতিয়েই। অ’ হয় ঠিক বুধ বাৰেই।”

‘আপুনি অহা ছদিনৰ পাচৰ পৰাট আমাৰ গাওঁত আক তত নাই’

‘কি হৈছে’ ছলালে অলপ আচৰিত হৈ সোধে।

‘হবলৈ নাট, প্ৰায় তিনিজন লেব।’ তাৰে এজনে ঘপৰাট মাত লগালে। কলেবা কৈছে।

‘ইস্ কেতিয়াৰ পৰা’ সি সম বেঙ্গনাৰ পুৰত সোধে।

‘যোৱা পৰহিৰ পৰা’

‘যোৱা পৰহিৰ পৰা? কোনোবা ডাকৰ চাকুৰু লগাই ছিলেনে নাই?’

“নাই, সেই দেখিহে হাকিমৰ ওচৰলৈ আহিলে
এটা দিহা পৰামৰ্শ দিব বুলি। এষৰত যে টানেই

“কাৰ ঘৰত ?”

“সেই নাম ঘৰটোৰ ওচৰত বাঁৱী মানুহ জনীৰ”

“পুতুলীৰ মাক” ভাবে এজনৈ কয়।

“অ’ পাছে কালিয়েই ডাক্তৰ লগাব লাগিছিল। এতিয়া
দেখিহে হল। বাক” বুলি কৈয়ে সি ভিতৰ সোমাই গল।
ভিতৰৰ পৰা কিবা এটা পনীয়া দেৱাটোৰ বটল আনি ভাবে মানুহ
এজনৰ হাতত দি কলে। “মই এতিয়াই ডাক্তৰ পঠাই দিম।
আপোনালোকে ডাক্তৰ নোযোৱা পৰ্য্যন্ত এই চিচাটোৰ পৰা
পাঁচটোপাল কৰি তিনি ঘণ্টাৰ আঁতৰে আঁতৰে খুৱাওকগৈ।
যাৰ যাৰ হৈছে প্রত্যেককে খুৱাব। ইম কালিয়েই অহা
হলে মানুহ কেইজন মৃত্যুৰ মুখত পৰিবলৈ নেপায়। বাক
বাইজ এতিয়া সোনকালে যাওক।”

প্রায় তিনি ঘণ্টা মানৰ পাচত “পাবলিক হেলথ
অফিচাৰ”ক নিয়াই গাৱৰ প্রত্যেক মানুহক কলেবা ইন্ডেকচন
দিয়ালে আৰু প্রত্যেককে কেনেকৈ সাৱধানে থাকিব লাগে,
থাব লাগে একোটা পৰামৰ্শ দিলে।

ডাক্তৰ কেইজন প্রায় বাতি আঠমান বজাত আজি
হৈ গল। বেমাৰীৰ ভিতৰত আটাইতকৈ টান আছিল
পুতুলীৰ মাকৰ।

জ্বলালে গাৱঁৰ প্রত্যেক ঘৰতে ডাক্তৰৰ হজুৱাই ইন্-
ডেকচন দিয়াৰ পাচত পুতুলীহঁতৰ ঘৰ সোমাল।

পুতলী ভেতিয়া মাকৰ পৰিচৰ্ঘাত ব্যস্ত।

‘পুতলী’ সি বাহিৰৰ পৰা মাতে।

‘অ দাদা আহক বহকহি।’

‘নবছোৱেই, বাতিও বহুত হল বাক এতিয়া

মাৰাৰ কেনে?’

“ওকালিটো বন্ধ হৈছে, অলপ আলাইচ লাগ শুইছে।”

“ওকালিটো বন্ধ হৈছেতো?” ছললে তাইৰ কালে
চাই সোধে।

“হৈছে”?

“ভেনে কোনো ভয় নাই। কাঠলৈৰ পৰা ভাল হব।
মই ডাক্তৰক কৈছো কালিলৈ আকৌ আহিব। ছুটা ইন-
জেকচন অগা পিচাকৈ পৰিল যেতিয়া একা ভয় নাই।
এতিয়া নিশ্চয়কৈ শুব পাৰিব। সকলোবোৰো শুলে হব পায়।”

‘ভাল, মোৰহে ইনজেকচন দিয়া ঠাই ভোখৰ অলপ
বিষাইছে।’ তাই কৈয়ে ওচৰলৈ চাপি যায়।

“বিষাব, অলপ বিষাব, অলপ গৰম পানীৰে সেক
দিবা। ছললে ইনজেকচন দিয়া ঠাই ভোখৰ টুকুটো দি
চালে। ওপৰত অলপ উৰহা নিচিনা হৈছে। “গৰম পানীৰ
সেক দিলেই ভাল হব। মই এতিয়া যাও।” সি আঙুলি
আগলৈ খোজ চলায়।

“এতিয়া ভেনে নকহে”?

“এতিয়া নকহো। কালিলৈ পুনৰ আহিম।”

তাই অকণমান আন্ধাৰতে আগবাঢ়ি যায়। সি টৰ্চটো দি চাই। “ইন্স নেলাগে আহিব। ময়ে নঙলাডাল বন্ধ কৰি যাম।”

“ভেনে কালিলৈ আহিব।” তাই আধা ফুটা মাতেৰে সেহাই মাতিলে। ‘আৰ্জিম’, আৰ্জিম বুলি ছয়োৰো এক মিনিড মানৰ কাৰণে মাত নাইকিয়া হয়। ছয়ো কন্ডেকৰ কাৰণে আন্ধাৰত মিলি যায়। সি নঙলা ডাল খুলি পুনৰ আগবাঢ়ি যায়। তাই আন্ধাৰতে অলপ সময় বৈ থাকে। তেতিয়া সময় ঠিক ন বাজে। বাজে।

—o—

দহ

ফাপুন মাহৰ সেমেকা সন্ধ্যা, ছুলালে দীঘল অলটোৰটো লৈ গাত স্মুৱাই হাতত তাৰ টৰ্চটোৰে সৈতে সৰু নীলা খুনীয়া গাভীখন লৈ আগবাঢ়ি যায় লুইজা পৰীয়া গাওঁখনলৈ।

সি গাভীখন আদৰ্শতে ৰাখি নঙলাডাল খুলি সোমাই যায় পুতলীহঁতৰ ঘৰৰ কাললৈ।

ৰাহিবত কুঁৱলীবোৰ পৰি গছবন বোৰ তেতিয়া সেমেকি উঠিছিল। তাৰ ফ্লেগচলৰ জোভাজোৰ নিয়ৰ পাৰি ককা বননীত লুগি পিচলি গৈছিল।

সি টেটো দি কেউকালে চাল। ছুৱাববোৰ বন্ধ দেখিলে। ইস্ ইমাম সোনকালে সন্ধ্যাতে গানৰ মাজুহবোৰ শোৱে। সি ছুৱাব খনৰ ওচৰলৈ আগবাঢ়ি যায়।

“হেৰা পুতলী, শুলাইনে কিহে তোমালোক” তাৰ লেনীয়াতকৈ মতা মাতটে। তাইৰ কাণত বাজি উঠে।

খবৰ কৰি পুতলীয়ে বিছনা খনৰ পৰা উঠে। ওচৰতে থকা লেমটো জ্বলায়। পিন্ধি থকা কানি কাপোৰ বোৰ সযত্নে ঠিক কৰি আলনা ডালত থকা চাদৰ খন গাত মেৰিয়াই ললে তাৰ পাচত আঁঠু খনেৰে চাই মূৰৰ আঁঠলি বাউলি চুলি কেইডাল হাতেৰেই ইফাল সিফাল কৰি তাই ছুৱাবখনৰ ফালে আগবাঢ়ি আহে।

“নাট শোৱা দাপা এনেয়েহে বিছনাত কাতি হৈছিলো।”
“এতিয়াই এই ফুট গধূলিতে নে?”

ছুৱাব খন মেলাৰ পাছত চকীখন মোতাৰিয়েই ধুনীয়া হাঁহি এৰি মাৰি কয় ‘বহক’।

“মাবাব এতিয়া কেনে?”

“সম্পূৰ্ণই আৰোগ্য”।

“কালি ডাক্তৰ আহিছিলেনে?”

“আহিছিল, আঙিও আহিছিল। বেজি দি গৈছে।
কৈছে যে আজিৰ পৰা আঙিৰ নেলাগে। কালিৰে আপুনি নাছিল? মাই আপোনাৰ কথা শুনিছিলে।”

“অ কালি মোৰ গাটো ভাল নেলাগিল। সেইহে মহন্তকে
মই খবৰ কৰিবলৈ পঠাই দিছিলো। ডেও আৰু ডাক্তৰ দুয়ো
ঘূৰি গৈ আমাৰ ঘৰত সোমাইছিলগৈ। ঘূৰি যাওঁতে সিহঁতৰ
বহুত বাতি হল। মাৰাই কিয় বিচাৰিছিলে?”

“এনেৱে”

“মহন্ত আপোনাৰ কি হয়?”

“হোৱাকৈ একো নহয় এজন বন্ধু।” ছুলালে ইতিমধ্যেই
চুবুৰীত এটা জলাই লয়। “কিয় শুধিলা?”

“এনেয়ে, কি যে মানুহজন পঠাইছিল খবৰ লবলৈ?
কি যে প্ৰশ্নবোৰ সোধে। ভাল নেলাগে” তাৰ চকুত ডাই
চকুটো ৰাখি যেন বিৰক্তৰ ভাৱত তাক উত্তৰ দিয়ে।

“বৰ বচিয়া লৰা, কথা পাতিলেই গম পাবা।” সি
ধুনীয়াতকৈ লাজুকী হাঁহি এটি মাৰি কয়।

“কি কাৰ এতিয়া?” তাই তললৈ মূৰ কৰিয়েই সোধে।

“মাষ্টৰ, তোমাক পঢ়াব পাৰিব।”

“ইস্ আমাক নেলাগে পঢ়াব সেউজালে।”

তাৰ হাঁহি উঠি যায়। “কিয়?”

এনেয়ে, আপুনিয়ে পঢ়াব’

“মই। সি “মই” বুলি হাঁহি দিয়ে। বিজুলী সকাৰে
চকুটো পচাৰি তায়ো হাঁহি দিয়ে। “সময় ক’ত পুতলী”

দুয়ো নিমাতো থাকি ছুলালে আকৌ শুধিলে।

“তায়াৰ ফুলৰ চাৰ্টিকিকেত খন আনিছিলানে?”

‘নাট অনা’

‘কিয় ?’

“এম-ই কেইল কবা চাটেকিকিতখন আনিনো কি কৰিম ?” তাই তললৈ মূব কৰি যুই উত্তৰ দিয়ে।

ছললে অলপ সময় নিমার্তে থাকি কিবা এটা ভাবিলে।
“এই নতুন কবি পতা হাটস্থলখনতে নাম লগাট লবা।
ওচৰো হব কিতাপ পত্ৰ কি লাগে লিষ্টখন দিবা। একে জেগীতে
নাম লগালেহে হব আক।”

“নেলাগে, নতুন হাটস্থলত এজগীৰ ওপৰতে লগাব
পাৰিম। আজি কেইদিন মানৰ আগতে তাত কাম কৰা
মাষ্টৰ এজনে কৈছিল।”

“ভেনে তাকে কবা, মহন্তট তোমাক পঢ়াব—
কেনে দেখা।” তাই লাজুকী লতাৰ দৰে তললৈ মূব কৰে।
“ক’তা নেমাতিলা দেখোন ?”

‘জানো’ তাই চাদবৰ আগটো মোহাৰি মোতাৰি বহুত
পৰব মুকুত উত্তৰ দিয়ে। ‘আপুনি যদি ভাল দেখে আক
কয়।” আক তাই কিবা কব খুজিছিল কিন্তু তাই হঠাৎ
তললৈ মূব কৰি তাৰ চকুত চকুটো বাধি চকুটো পঢ়াবে।

সি আকো এটা চুবত জলাট লয়। চুবতব ধোৱাবোবে
তাইব দুখৰ আগেদি পাবহৈ যায়। কোঠাটো খুলনী কুলনী হয়।
তাই চাদবৰ আগটোবে দুখখন চাকি তাৰ কালে চাই কয়
“আপুনি বব চুবত থায়”

‘এবা এবা বুলি সি কিবা এটা ভাবি চুবতৰ ছাটবোৰ
আঙুলিটোৰে টুকুৰিয়াই চুবতটো আকো যুখত লয়। অলপ
সময় ছুয়ো নিমতে থাকি পুতলীয়ে আকো কৈ উঠিল
“আপোনাক গাওঁৰ মাজুহ বোৰে বৰ ভাল পায়।”

“মোক ?”

“হয় আপোনাক”

“কয় ?”

“আপুনি হেনো গাওঁত এখন লাউজ্বেৰী পাতি দিয়
বলি কৈছে।”

“অ এবা, অ’ কৈছোহে, বেয়া হবনেকি ? নামখবটো
সজাই দিয়াৰ পৰা কেনেকুৱা হল বাক। অহা বছৰত আক
চৰকাৰী পুখুৰী এটা খনাই দিয়াৰ লাগিব।”

তাই লাজুকী হাঁহি এটি মাৰি কয়। “পইছা থকা
মাজুহ আপোনালোকে দিয় বুলিলেনো কি ? খুব ধূমীয়া
হব। সেটোহে গাওঁৰ মাজুহবোৰে আপোনাৰ নাম লৈয়ে থাকে।
তাহানিখন হেনো সেই আলিৰ সিপাৰৰ গাওঁখনত এটা লাউজ্বেৰী
আছিল। সেটো হেনো আপোনালোকেই পাতিছিল।”

“অ’ এতিয়াও আছে।” সি কিবা এটা ভাবি থকাৰ
দৰে থাকি মাজতে কয়।

“ক’ত আছে নামটোহে আছে। কিতাপবোৰ এখন
এখন কৰি যবে যবে স্কুৱালে, এতিয়া বাহু ভঙ্গা দুটা
আলম্বাৰিহে আছে।”

‘ইস্ ইমান ডাঙৰ লাইত্ৰে বীটো। লবাবোৰে পঢ়িবলৈ আগৰ দৰে নাহেনেকি ?’ সি যেন অজ্ঞবত আঘাট পোৱাৰ দৰে সোধে। “নাহে কিতাপ নাই বুলিলেই হয়। আপোনা-লোকে কাণ মন এৰি দিলে। শুনিছো বোল ভাল লবা কেইজন কামে কাজে সোমাল। কেইজন মানে ‘পাৰ্টিপলি-টিক্ত’ যোগ দিলে’।

“অ’ অৱশ্যে হয়। কিয় বাকী/বাবাটো লবা আছে ?” সি ডাইব কালে সোধে।

“এবা আছে। থাকিলেনো কি হব। প্ৰায় বিলাক লবা ‘কমিউনিয়ল মেণ্টেলিটি’ হল। বাকী কিছুমান ‘পাৰ্টি-পালিটিকচতে’ যোগ দিলে।’

“ও, ‘পাৰ্টিপলিটিকচতে’ যোগ দিয়ক, কিন্তু ‘কমিউনিয়ল মেণ্টেলিটি’ ভাব কেতিয়াৰ পৰা হল। ইস বৰ বেয়া কথা। সেউহে দেশখন অধঃপতনে যাব লগা হৈছে, ‘কমিউনিয়ল মেণ্টেলিটি’ কাৰণে ছাত্ৰ বিলাকো যে ধ্বংসৰ কালে গৈছে গৈছেই অনুষ্ঠান বাবটো এইদৰে হলে অধঃপতনে যাব। সেইদেখিছে তেনে লবাবোৰ নাহে। ভাব মনটো মৰি যোৱাৰ নিচিনা লাগে। বাক কিতাপবোৰ কিবা উদ্ধাৰ কৰিবৰ দিহা আছেনে ?

“ওঁহো, তেনেটো কোনো ‘বেকৰ্ড’ নাই”

‘বেকৰ্ড নাই ?’

‘নাই,’

“ভেনে নতুন এটা লাইব্ৰেৰী পাতি দিলে তাৰো অৱস্থা সমন্বত একেই শোচনীয় হ'ব”

“অবশ্যো নহ'বও পাৰে যদি আপোনালোকৰ নিচিনা উজোগী লবাই আগবাঢ়ি ওলাই আহে।”

“অ' বাক পঢ়াৰ ছাত্ৰ সংখ্যা জানো ওলাব? এনেয়ে লাইব্ৰেৰী এখন পাতি দিলেনো কি লাভ হ'ব যদি সঁচাকৈয়ে নপঢ়ে। যদি পঢ়ুৱৈ সমাজ নোলায়।”

“ওলাবও পাৰে যদি সঁচাকৈয়ে লাইব্ৰেৰীত থাকিব লগীয়া সকলো সবজাম থাকে। যেনে সকলো ধৰণৰ আলোচনী দেশ বিদেশৰ বাতৰি কাকত, ভিন্ন ভিন্ন লিখকৰ কিতাপ আৰু সকলো ধৰণৰ খেলাৰ সবজাম আৰু মাজে মাজে একাখন ‘কমপিটিচন্ দিবেটিং’। কিন্তু কথা হৈছে ‘কমিউনিয়েল মেটেলিটিব’ কাৰণে যে লবাবোৰৰ ভাব বোৰ একোটা হ'ব তাৰ আশা কম। তাৰ কাৰণে যদি কিবা এটা কৰিব পাৰো।”

“এটা কথা পুতলী, শিক্ষাবিসয়ক অজুঠান এটা কাৰো ব্যক্তিগত সম্পত্তি নহ'ব। ইয়াত ‘কমিউনিয়েল’ ভাৱটো কিয় স্পৃহাইছে?” তাৰ মনটো কিবা এটা বিবস্তিৰ ভাবে আঙুৰি ধৰিচেহি। যি ছাত্ৰ জীৱনত নিজৰ বাৰ্ষ জ্ঞাপ কৰি অজুঠানটো গঢ়িছিল সেই আজি অজুঠানটোৰ শোচনীয় কথাটোৱে তাৰ অন্তৰত জীৱণ আঘাট কৰে।

“দাদা চাহ অকণ খাব? কবোঁপৈ”

“এৰা বাতি বহুতেই হল।” সি পুনৰ চুবত এটা জ্বলাই ললে। বাটতে মাহুহ এজনে দিয়া কিবা কাগজ এখন উলিয়াই নি চাল। ‘অ’ চুটীয়া সন্মিলন।’ সি কাগজ খন চুপাই ধলে।

অলপ সময়ৰ পাচত তাই গ্লাচ এটাত চাহ লৈ দাদাকৰ কালে আগ বঢ়াই দিলে।

দাদাকে গ্লাচটো হাতেৰে ধৰিলে আৰু তাৰ আগতেই লেমটোৰ ফিটাডাল বঢ়াই দিলে। লেমটোৰ পোহৰত তাইৰ মুখখন তেতিয়া জ্বলিকি উঠিছিল। তাইৰ হাতৰ আঙঠিতো পোহৰটো পৰি সোধাবাৰ তিববিবাই উঠিছিল। বগা ডিঙিটোৰ ওপৰত ওলমি থকা নেকলেচ ডালে তেতিয়া ভাব চকুত ধৰিছিল। ইস্ কিমান ধুনীয়া পুতলীজনী। নেকলেচ ডালৰ লকেটটো তেতিয়া ওলমি আছিল।

সি চাহ খাই উঠি গ্লাচটো মেজ খনৰ ওপৰতে ৰাখিলে লগে লগে হুমাট যোৱা চুবতটো জ্বলাই ললে, টৰ্কডো সি হাতেৰে মেজ খনৰ পৰা তুলি আনি তাইৰ মুখৰ ফালে এৰাব জ্বলাল। পোহৰ পাৰ নেকলেচ ডাল তিববিবাই উঠিল। ‘পুতলী’ পুতলী বুলি সি মৰমতে এৰাব মাতিলে। পুতলীয়ে সেগাই ‘কি’ বুলি মতা যেন শুনিলে। পুতলী ওচৰ চাপি আহিল। আউলি বাউলী চুলি কেই ডালত সি হাত ফুৰাই দিলে আকৌ সি কৈ উঠিল।

“কিমান ধুনীয়া লাগে জোয়াৰ মুখখন।” তাই লাজ পাৰ। ‘ইস্’ বুলি কৈয়ে তাই ডললৈ মূৰ কৰে। সি

তাইৰ চকু দুটাৰ ফালে সতৃষ্ণ নয়নে আকৌ এবাৰ চালে।
পুতলীৰ চকুও চকু পৰাও তাই চকু কইটা নমাই আনি
লাজুকী ভাব ধৰি তললৈ মূৰ কৰিলে। ‘মঠ যাওঁ বাতি
বহুত জল’, জ্বলালে চকীৰ পৰা উঠিবলৈ ধৰাৰ আগতে কয়।
তাই অন্তিমানত ইম বুলি কৈ উঠে।

‘এতিয়াই যায়নে?’ তাই তাৰ মুখ খনৰ ওচৰলৈ মুখখন
চপাই নি লোখে। তেতিয়া দুয়োবোৰ তল ওঠে দুটা কঁপি উঠে।
এৰা যাওঁৱেই’ কঁপি উঠা ওঠ দুটা চেপি জ্বলালে উত্তৰ দিয়ে।
কস্তুকৰ কাৰণে কিবা এটা কঁপনিও মাতবোৰ সিহঁতক
ঠোকাঠুকি হয়।

যাওঁ বুলি জ্বলাল বহাৰ পৰা উঠে। তাৰ অলপ পাটো
টানি লৈ যায় বাটত থৈ অহা গাড়ীখনৰ ওচৰলৈ। তাৰ
অলপ পাচতে গাড়ীখনৰ পোছৰটো পৰি নাম ঘৰটো জিলিকি
উঠে। গাড়ীখন আগবাঢ়ে। তাই ভিতৰ সোমোৱাৰ আগতে
ওপৰৰ আকাশলৈ এবাৰ কি জ্বৰাব চালে ঠিক তেতিয়া জুই
এটা ডবাই লুকা ভাকু খেলিছে আৰু আকাশৰ ওপৰত লাগি
গকা চপৰা চপৰা ডাল্লববোৰো তেতিয়া প্ৰচলক বেগেৰে
কানোৰা অজান ঠাইলৈ আঁতৰি যায়।

এঘাৰ

দিনবোৰ বাগৰে, বছৰ বদলি হয় মিলটোৰ কামবোৰ আগবাঢ়ি যায়। হুচ্ হুচ্ শব্দ কৰি মিলটো চলে। মাজুহ বোৰে চেদভেদ নোহোৱাকৈ অহা যোৱা কৰে। মিলটোৰ ওচৰে পাৰ্জৰে অসংখ্য সৰু ডাঙৰ দোকানবোৰ বহে। বাতি-পুৱা আৰু আবেলিৰ মিলটোৰ উকিবিলাকৰ আৱাজে গায় ব মাজুহ বিলাকে সময়টো নিৰ্ণয় কৰে। হেঁ হেঁ শব্দ কৰি লবীবিলাকে মিলটোৰ ভিতৰৰ পৰা কাপোৰৰ গাঁঠিবোৰ অনানিয়া কৰে। তুলাল ভিতৰ সোমাই যায়। গেটৰ নেপালী চকীদাৰ বিলাক খৰ লাগি বাট এৰি দিয়ে।

সি তাৰ অফিচৰ কোঠাটোত বহে অসংখ্য কেৰেণী মহৰীয়ে তাৰ অফিচটো আগুৰি থাকে। টাইপ মেচিনৰ টক্ টক্ শব্দবোৰ তাৰ কানত বাজি উঠে। বহাৰ অলপ পৰৰ পাচত তাৰ ওচৰত আছি পৰে অসংখ্য কাগজ পত্ৰ। চাপ্ৰাটী বোৰে কাগজৰ ফাইলবোৰে তাৰ মেজ খনৰ ওপৰত বাখে। ওচৰে এজন কেৰেণীয়ে ফাইলটোৰ কাগজবোৰৰ এখন এখন কৰি উলিয়াই দিয়ে। সি প্ৰত্যেক খন কাগজ দষ্টখত কৰে। কাগজবোৰ চহী কৰা আদায় হলে দেখা কৰিবলৈ বৈ থকা মাজুহ বোৰক এজন এজন কৰি মাতে।

কিছুমানে হয়তো আশা কিছুমানে হয়তো নিবানাব মাছেদি গুহি যায় নিজৰ জাগ্যক থিয়াই।

তাৰ পাচত সি আহে মিলটোৰ ভিতৰলৈ। সি গোটেই মিলটো এপাক মাৰি ঘূৰি চায়। অতৰহ মিলটোৰ পৰা ভাগে ভাগে কাপোৰ বিলাক চেন ভেন নোহোৱাকৈ লানি লাগি ওলায়। মিলটোৰ ভিতৰৰ কেউপিনে ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্ বোৰ তাৰ কানত লাগে।

মিলটোৰ ভিতৰৰ বজুৱা বিলাকে তাক দেখি খুব ব্যস্ত যেন দেখুৱায়।

মিলটোৰ ভিতৰৰ কাপোৰৰ থাকোৱাৰ ভাগ ভাগ কৰি ডাঙৰ গুদামটোৰ ফালে ট্ৰলি খনত ভৰাই বজুৱা বিলাকে ঠেলি নিয়ে। ট্ৰলি খনৰ চকাকৈটো বেল কেই ডালত ঘৰুনা খাই ঘৰ্, ঘৰ্ টক টক কৰি উঠে।

সি মিলৰ মেনেজাৰ জনৰ লগত কথা-বাৰ্তা পাতে সি আকৌ আগবাঢ়ে 'মেকিনৰ পাৱাৰ হাউচটোৰ' ফালে।

পাৱাৰ হাউচৰ সন্মুখতে সি বয়। মিলটোৰ বজুৱা কতবোৰে তেতিয়া ইঞ্জিনৰ বইলাৰ ভিতৰত কইলাবোৰ সন্মুৱাই দিয়ে। কইলাবোৰ সন্মুৱাই দিয়াত ওপৰৰ চিমনিটোৱে বোৱাবলৈ উপক্ৰম কৰে।

সেই ভীষণ আকৃষ্টিৰ ইঞ্জিনটোৰ শব্দটোৱে তাৰ কানত অনবৰত বাজে ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্, ঘৰ্।

তাৰ পাচত সি ওলাই যায় বহল লন খনৰ মাজেদি গুদামটোৰ ফালে। তেতিয়া মিলটোৰ বাহিৰলৈ ওনা হ্চ্, হ্চ্, শব্দটো তিনিমহলীয়া গুদাম ঘৰৰ পৰা ইটা বেৰত ঠোকা খাই তাৰ কানত প্ৰতিধ্বনিটো বাজি উঠে হ্চ্, হ্চ্, হ্চ্, হ্চ্।

গুদাম ঘৰটোৰ ভিতৰ পোৱাৰ আগতে আকাশ পাতাল
 নিনাদিত কৰি উ-উ কৰি বাজি উঠে দীঘল চাৰি বজাৰ
 সঙ্কেত ধ্বনিটো।

শৰদৰ লগে লগেই ওলাই যায় লানি লাগি দুবৰা বিলাক।

সি ঘূৰি চাই বতৰো হাজাৰ বজুৱা। তাৰ মনটো
 ভাল লাগে। সি গুদাম ঘৰটোৰ ভিতৰ সোমাই যায়।

সি মহন্তক দেখা পাই, মহন্তই কিবা এটা তেতিয়াও
 বহি খনত যোগ বিয়োগ কৰি আছে। মহন্তই চকীখন
 ছুলালক এৰি দিয়ে। আন এখন চকী সি তানি আনি তাৰ
 ওচৰতে বহে।

ছুলাল বহাৰ পৰা উঠি গুদাম ঘৰটোৰ কেউপিনে
 এবাৰ চালে। বহুত লাখ টকাৰ কাপোৰ এতিয়াও জমা
 হৈ আছে।

মহন্তই বহীবোৰ সামৰি থয়। ওচৰতে সিচৰতি হৈ
 থকা কাটলটো বঙা কিটা ডালেৰে বান্ধে। বান্ধি বেকটোলৈ
 দলি মাৰি দিয়ে। ছুলাল আজি কেবা দিনো মিললৈ
 অহা নাই।

‘মহন্ত’ ছুলালে তাৰ ফালে চাই মাতে। কুমি আৰু
 মাটুৰী এৰি দিয়া। স্থূলত কাম কৰি আহি উৱাত কাম
 চলাবলৈ সময় নহয়।

“এবা গবম বন্ধ খুলিলেই এৰি দিম কিছাৰি। কহলে
 টিউচমটোকে এৰি দিব লাগিব। আজি কেবা দিনো
 মোছাও নাই।”

“কিয় ?”

“এবা এনেয়ে।” মহন্তুই মেজৰ ওপৰৰ আক কেইটামান কাইল ওঁচৰৰ বেক দাললৈ দলি মাৰি দি কয়।

“এ, নোযোৱাটো বেয়া কৈছে।” মহন্তুই আজি প্ৰায় এবছৰ টিউচন কৰিছে পুতলীৰ ঘৰত। ছলালেই উল্লেখ দিছিলে মহন্তুক পুতলীৰ ঘৰত টিউচন কৰিবলৈ।

“এবা মানুহে বেয়া বোলে” সি যেন বিৰক্তিব ভাৱ এটা লৈ কলে।

“মানুহে বেয়া বোলে ? সেইবোৰ কেনেকুৱা মানুহ।” ছলালে খাই থকা চিপাবেত্তৰ ছাই বিলাক এচটোখনত ওচাই কয়। “ভূমি জুবুজা গাওঁৰ মানুহবোৰ কেনেকুৱা। গাওঁৰ মানুহবোৰৰ মুখে শুনিছো মই হেনো তাতে দৰমহা চৰমহা নলৈ কাম কৰো তাত মানুহৰ চকু পুৰিছে। গাওঁৰ মানুহবোৰৰ মনবোৰ বৰ ঠেক।”

“মিছা কথা মই কেতিয়াও মানি নলও। আজি জগতত যিমান ডাঙৰ মানুহ হৈছে গাওঁৰ মানুহেই বেচি। নিজে ভাল হলে জগত পোটেই খনেই ভাল। মৰম কৰি মৰম দিলে বনবীয়া জীৱ জন্তুৱেও পোহ মানে”

ছলালৰ মনটো কিবা এটা ভাবে সেৱেকি উঠে। ছলালৰ কিবা এটা ভাবে অন্তৰখন পুৰিবলৈ ধৰে। কিজানিবা কি ? সে ভাই জনমান কৰিলে। ওহো, জনমান কৰিবলৈতো সি সিমান সৰহ কৰিব পোৱাৰে। অলপ পৰ ছয়ো সিমান

মাৰি বহি থাকে, দুলালে কয় “ভূমি তেনে নোযোৱাটোৱেই
সিদ্ধান্ত কৰিলানেকি?”

“যাম আজি যদি সময় উলিয়াব পাৰো নিশ্চয় যাম”

দুলালে আকৌ কিবা এটা মনে মনে ভাবে। বেয়া
ভাববোৰ তাৰ মনত ঘূৰি ঘূৰি বেৰি ধৰেহি। মহন্তুই মাজে
মাজে টিউচনলৈ নেযায়। মাহেকৈ তিনি মাহে দন লাগি
দুই এদিন নোযোৱাকৈও থাকে।

“বাক তোমাক মাকে তেনে কিবা বুজা কথ
কৈছিলনেকি?” মহন্তুই কথাটো একো ভত ধৰিব পৰা নাই।

‘ওহো, মাকেটো মোক একো নকয়। বৰঞ্চ দুই এদিন
নগলে সোধে নোযোৱাৰ কাৰণ।’

“তেনে যাবা, পাৰিলে মেট্ৰিকটো দিব পৰা কৰি শিকোব
বাৰী দুখুনীৰ ছোৱালী উপকাৰ হব।” তাৰ পাচত বহুত
আলোচনা হয় অন্তৰ বিষয়লৈ। অনাগ্ৰ আলোচনাৰ
পাচত মহন্তুই মাজতে কলে “এবা মিলত ষ্ট্ৰাইক হব লাগিল
বৰ দিগদাৰি হৈ পৰিব।

সি আচৰিত হোৱাৰ দৰে সোধে। “এইবোৰ কথা
কেতিয়াব পৰা উদ্ভৱ হল।”

“আজি দহদিন মান ধৰি”

“বিসয়টো কি জানানে?”

“মই যুত্ৰক জানাক কৰি শুনিছো বোলে আগতে
কেবা বাৰো তোমাক লেবাৰ ইউনিয়নৰ পৰা জনাইছিল প্ৰথম

নবাবক' এটা পাঠাগাৰ লাগে, দ্বিতীয়তে সকলোবোৰ ভিথি
সেব পাতিবলৈ মিলৰ গৰাকীয়ে তাৰ খৰচ বহন কৰিব লাগে।”

“অ’ সেইবোৰ দেখোন মোৰ দৃষ্টি গোচৰত আছেই।
এন ভাল কথা মইতো না কৰা নাই। বাক, ইয়াৰ ট্ৰাইক
কৰা শুৰি কোনে ধৰিছে জানানেহে?”

‘আটাইবোৰে কিছানি’।

“বাক এতিয়া যাও আহা।”

“তোমাৰ স্থল কেতিয়া খুলিব ওলাই আকোঙে
জাত তুলালৈ সোধে।”

“অহা সোমবাৰে’ বুলি কোয় হেমন্ত মহন্তই মিলটোৰ
নখনৰ মাজেদি ডাঙৰ আলিটাৰ ফালে আগবাঢ়ি যায়।

অলপ সময়ৰ পাচত তুলালবো মটৰ খন বহুত দূৰত
ন দেখা হয়।

—•—

বাৰ

প্ৰায় আঠ মাহ মানৰ পাচৰ কথা। বহাগৰ বিহলৈ
অ’ক বেচি দিন নাই। দহ দিন কি বাৰদিন মাজতে
বকী। ভেতিয়া দূৰৈৰ গাঁও বিলাকত পেপাৰ মাত্ৰ বিলাক
তানবলৈ পোৱা যায়।

ওচৰৰ গাঁওবোৰত বিছৰ কাৰণে চিৰা পিঠা খুন্দা
ঢেকী বোৰৰ মাত্ৰ অহৰহ কানত পৰে—ধংকুচ্ ধংকুচ্।

নগৰবোৰত কিন্তু সিমান নাই। বজাৰৰ লুচি পুৰি
মাজতে শেষ কৰি দিয়ে। অসমীয়াৰ হাতে মগজুৱে লগ
বিছটি। কিন্তু গাঁৱত হলে বিছৰ দহদিনৰ আগৰে পৰা
ঢোলৰ চেও আৰু দহ বাৰ দিনৰ আগলৈকে তাত শালৰ
খত্ খত্ খাত্ খাত্ শব্দবোৰ প্ৰায় ঘৰতে থাকেই, সেই কেই
দিন গাঁৱত ডেকালৰাৰ মুখত বিছ নামেৰে জাত্ জাত।
অসমীয়াৰ বিছটোৱেই প্ৰেমিক প্ৰেমিকা মিলনৰ এটি ঘাই
সুবিধা। সেই দেখিহে লৰাই বিজাতীয় হলেও সেই
কেই দিন গায়--

“তোমালৈ চাওতে আপনা দেখতে

বিকিলে অঁঠিয়া হলে।

তোমাৰ মনে গলে মোৰো মনেগলে

কি কৰিব কলিতা কুলে।”

ছললৰ মনটোও অপাৰ আনন্দ এইবাৰ সি মিলত
বিছৰ প্ৰীতি সন্মিলন পাতিছে। হেমন্তই প্ৰীতি সন্মিলন
ঘাই দেখে।

ছলল সেই দিনা আবেলি কৰবাৰ পৰা আহি চাহ
জলপান খালে। তাৰ সেই দিনা কিবা কথাত ঘন গল
লুইড পৰীয়া গাৱলৈ যাৱলৈ। তাৰ লুইড পৰীয়া গাঁও
খন আপোন আপোন লাগে, সৰ্ব্ব সাধাৰণতে প্ৰেমিকীৰ কথা

ঠাই ডোখৰ হাজাৰ বেয়া হলেও ভাল লাগে। তাতে পুতলী আছে। পুতলীক সি বিয়া কৰাব। পুতলীক সি প্ৰতি প্ৰতি দিলে। পুতলী তাৰ চিবজীৱনৰ কাৰণে চিব সহচৰী হ'ব। গাওঁ খন বেয়া হলেও ভাল।

সি যোৱাৰ আগতে ধুনীয়াকৈ গাটো সজালে, নতুন এতৰ লৈ সি আগবাঢ়িল লুইত পৰীষা গাৰ্হৰ কালে। সি মাজ বাত পোৱাৰ আগতে তেতিয়া আন্ধাৰবোৰ নামি আহিছে। নতুন কৰি মাতি দিয়া কাৰণে সি ডাঙৰ আলিটোৰ মূৰতে গাডী খন বখালে।

সি তাৰ জপৰ চুৰত এটা জলাই বহুত কিবা কিবি ভাবি ভাবি গৈ আছে পুতলীক কেন্দ্ৰ কৰি। যাওতে সি বাটত শুনিছে বহুত দৰৈৱত কুলিটোৱে কু উ—কু-উ কৰি আৰাও পাৰিছে। সি মাজতে ভাবি গৈছে কিমান ধুনীয়া পুতলা জনী। কিমান ধুনীয়া তাইৰ হাঁহিটো হাঁহি দিলে কেনেকৈ দাঁত কেইটা মুকুতা জিলিকা দি জিলিকে। তাইৰ লগত তাহানি ধেমালি কৰা বহুত কথা মনত পৰে। নামটোৰ বিষয় লৈ কিমান যে জোকাইছিল তাইক।

এই দৰে ভাবি যাওঁতে যাওঁতে কেতিয়া পুতলাইতৰ নঙলা মুখ পালেগৈ সি ধৰিবই নোৱাৰিলে।

দেখ বাহিৰৰ কোঠাটোত এটা লেম্প জলি আছে। স লাহেকৈ নঙলাদাল খুলি সোমাই গল। সি খিৰিকি পনৰ ওচৰৰ খুল সজ্জা জোপাৰ ডালটোৰ তলতে বল। দেখে

যে হেমন্তই তালৈ চাই কিবা এটা ভাবি বৈ আছে। ঠিক
গাতে গা লগাই পুতলী। কেতিয়াবা হেমন্তই তগৰ ফুলৰ
ৰোপাটো তাইৰ মুখৰ আগত দাঙি ধৰি কেতিয়াবা হয়তো
নাকৰ ওচৰত লগাই দিয়ে। তাই কিবা এটা লিখিছে।
লিখি অটাই তাই তাক দিয়ে। হেমন্তই হাঁহি এটি মাৰি
কাগজ খন লৈ গালে—

মৰমৰ দীঘ দি চেনেহৰ বানি লৈ,

চকুৰ পানীৰে ব'চ

সপোনৰ ফুলেৰে তাৰিছো অস্তৰেৰে

তোমাক পাৰলৈ বুলি।

চকুৰ পানীৰে চিয়াহি কৰি আজুলীৰে কৰিলো কলম

মৰমৰ দাদালৈ লিখনি ধৰিলো

চিৰ জীৱন দি যাবা মৰম।

হেমন্তই গোৱাৰ পাচত তাইক বাউসীতে মৰমৰ ঢকা
এটা মাৰি তাইৰ হাতৰ কলমটালৈ সিও লিখি যায়। মাজে
মাজে তগৰ ফুলৰ পাহিবোৰ ছিঙি ছিঙি তাই তাৰ মুখৰ
ওচৰলৈ দলিয়াই দিয়ে।

সিও এনেয়ে কৈ উঠে 'ইস্, এইজনী বৰাচোন।' সিও
খবকৈ লিখি যায়—

পখিলা পখিলা

অ' মনে পখিলা,

উৰি গুছি গলা

অ' মনে পখিলা

অকনো নবট

তুমি প্ৰাণ পখিলা,

বতাহৰ লগ পাই ফুলকো এবিলা।

যদি জানিছিলো

অ' মনে পখিলা

বতাহ তোমাৰ প্ৰিয়

অ' মান পখিলা

কিয়নো পখিলা

ফুলত মন পখিলা

বতাহৰ লগে পাই ফুলকো এবিলা।

সি আক বহুত কিবা কিবি লিখি অতাই তাইৰ হাতত দিয়ে। তাই আধা গাই খিল খিলকৈ হাঁহি দিয়ে।

সি তেতিয়া বড়ো গোলাপৰ কলি এটা তাইৰ মুখৰ আগত দাঙি ধৰে। তাই তাৰ ছাতটো খাপ মাৰি ধৰি গোলাপৰ কলিটো তাৰ কোটটোৰ কলাবটো স্মুৱাই দিয়েই আকৌ গাই যায়।

তাট মাজতে কয় “কম ধুনীয়াতো নিলিখে আপুনি।” বৰ ধুনীয়া লিখে আপুনি। তাই গাই আটাই খিল খিলকৈ হাঁহি দি তাৰ গাত চলি পৰে। সি তাইৰ বাউলী হুটাত

সাবট মাৰি ধৰি তাৰ মুখৰ ওচৰলৈ তাইৰ মুখখনি চপাট
আনি সোধে।

“বাক পুতলী সঁচা কোৱাচোন তুমি বাক ছললঃ
ভাল পোৱানে নোপোৱা?”

কথাৰাৰ সোধাৰ লগে লগেই ওপৰৰ পৰা জেঠি এট,
কিবা স্বৰূপত আহি তাইঁতৰ মেজৰ ওপৰতে পৰি গাই দি
নামি মাতিত পৰিল। পুতলীৰ গাটে লিকাৰ খাই উঠিল তাই
লেম্পটো ওললৈ নমাই চাই ‘অ’ কেনিবা বগাই গল যাওক’

‘কিয় সুধিলে’ তাই লাজুকী হাঁহি এটি মাৰি সোধে।

‘এনেয়ে’, সুধিলাহে সি হেপাছৰে সোধে।

‘নেপাও, সঁচা ভাল নেপাও।’ তাই মুখ টিপি হাঁহি
এটি মাৰি লগে লগে যুৰটোও জোকাৰে।

‘ইস্ সঁচানে’?

‘সঁচা ভাল নেপাও’।

‘সঁচা তেনে’ সি আবেগ সুৰত সোধে। তেনে এই
কিতাপ আছে সঁচা কোৱাচোন বাক।

‘এই কিতাপত ধৰি কৈছো, সঁচাকৈয়ে মই তেখেতক
সমূহি ভাল নেপাও।’

তেনে ভেঙ দিয়া উপহাসবোৰ কিয় লোৱা। ভেঙ
উৱালৈ তেনে কিয় আছে?”

“মই সঁচাকৈছো মই তেখেতক সেইবোৰৰ কাৰণেইতো
ভাল পাও। মই ভাল পাও তেখেতৰ ধন-সোণ, ঐশ্বৰ্য্য-বিকুড়ি

বাৰহে। কিন্তু প্ৰকৃততে সঁচা কথা কবলৈ গ'লে মই
ত্ৰাণতক সমূলি ভাল নেপাওঁ।”

‘ভেনে সঁচা’ সি তাইৰ মুখ খনত মুখ খন দি তাইক
তাৰ তপত বুকুখনৰ ওচৰলৈ চপাট আনে।

‘সঁচা’ তাই তাৰ চকুতে চকুটো ৰাখি কয়।

তাৰ পাচত লেম্পাটোত তেল নাইকীয়া হৈ লাহে লাহে
পাহৰটো ক্ষীণ হৈ আছে পোহৰটো কঁপি উঠে। ত যো তাৰ
গাত লেভু সেতু হৈ চলি পৰে। ছয়োৰো মাজৰ কথা
বিলাক ধোকা থুকি হয়। মধুৰ ওঠৰ স্নেহৰ পৰল লাগি
উভয়ৰ শৰীৰত কঁপনি উঠে। আৰু তাৰ স্বৰ বিলাক খিৰিকিৰ
আবতে লুকাই থকা ছুলালৰ কান্ধত বাজ। বতাহত হালি জালি
থকা স্থলপদ্ম জোপাৰ ডালটোৰ পাতবোৰ তাৰ গাত লাগে।

তাৰ বহুতো কথা মনত পৰে। স্থলপদ্ম জোপাৰ
ফুলটোকে লৈয়ে। স্থলপদ্ম জোপা তাৰ বিষবুদ্ধৰ
নিচনা লাগে। প্ৰতিহিংসাত তাৰ চকুৱেদি জুই আগুনি
বহিব হয় হাতত তাইলৈ বুলি লৈ অহা গোলাপৰ
কলিটো সি হাতেৰে চিন্ন ভিন্ন কৰি মোহাৰি পেলাই।
জানাকৰ পোহৰত হালি জালি ফুলি থকা তগৰ জোপা
তাৰ চকুত পৰে। তগৰ জোপাৰ বৃহৎ গোন্ধে তাৰ বুকুৰ
ভেজবোৰ আৰু গৰম কৰে।

ছুলালৰ অস্তবত কোনেও নেদেখাকৈ দপ্, দপ্, কৰে
একবা জুই জালি উঠে। উজ্জ্বল স্বৰৰ কঁপনি বিলাকে

তাৰ ছিয়াত জুইকুৰা ছুপনে বঢ়াই দিয়ে। দুবৈৰ ছাৰি
ভোখৰৰ সখিয়তী চৰাইটোৱে চিয়ঁৰি উঠে—সখি ঔ, সখি ঔ
সখি ঔ। চিয়ঁৰত কঁপনিৰ লগে লগে তাৰ ছিয়াখন ভাগি যায়।

হঠাৎ এচাটি বতাহ সিহঁতৰ কাষে দিয়েই ভগা খিৰিকি
খনৰ মাজেদি পাৰহৈ যায়। ছুপ্ত বতাহ চাতিয় কঁপি উঠে
পোহৰটোৰ অস্তিত্ব নাইকিয়া কৰে। ক্ষত্ৰুক পৰৰ কাৰণে
ছুয়ো আন্ধাৰত লীন যায়।

ভুলালৰ আঁক বহুতো কথা মনত পৰে। ভুলালে
বুকুত দপ দপ কৰি জ্বলি উঠে। জুইকুৰালৈ আগবাঢ়ি
নঙলা ডালৰ ফাল। পুতলীক ভুলালে উপহাৰ দিয়া মইনা
চৰাইটোৱে বাৰন্দাত চিয়ঁৰি উঠে —

মইনা, মইনা, ম—ই—না।

ভুলালে ঘৰি চাই। আন্ধাৰত একো নোদখা। সি
চকুৰ পানীৰে বাট নোদখা হয়। সি নঙলাডাল পাৰহৈ
আগবাঢ়ি যায় আকৌ মইনা চৰাইটোৱে চিয়ঁৰি উঠে।

মইনা মই—না, ম—ই—না

সেই চৰাইটোকে ভুলালে তাৰ জন্ম তিথিৰ দিন।
এদিন পুতলীক উপহাৰ দিছিল। মইনা চৰাইটোৱে ভুলালৰ
ঘৰত মাত লৈছিল—ভুলালক মাক বাপেকে সৰুতে মৰমতে
মতা মইনা নামটোকে লৈ সেই নামই সি সদায় শুনি শুনি
আজিও ভুলালক দেখিলে মইনা, মইনা বুলি চিয়ঁৰি উঠে।
সেই মইনাই আজিও চিয়ঁৰিছিল তাৰ অহাৰ সময়টোলৈ।

এই দৰেই হেমন্ত আহে আৰু যায়। স্নেহৰ পবন উভয়ে উভয়ক বিলায়। দিন আহে দিন যায়। সিহঁতৰ মৰমৰ টানটো ছললৰ অজ্ঞাতেই গাট হৈ উঠে। হেমন্তই তাইক নানান একমৰ সাজ পোচাকৰ মাৰ্কেদি সুন্দৰী কৰি তোলে। স্নেহৰ পবন লাগি পুৰামাজেই স্বভাৱ চকলা পুতলীৰ যৌৱন বাগৰে। শৰীৰত যৌৱনৰ নতুন নতুন ঢল আঁঠি তাতক ধুনীয়া কৰি তোলে। তাইক নিতে নিতে ন-ন ধুনীয়া বস্ত্ৰ উপহাৰ দিয়ে। তাই সেইবোৰ পাই আপোন পাত্ৰা হয়।

কেইদিন মানৰ পাচৰ কথা। দিনবোৰ আৰু বাগৰে। বিহুৰ ওচৰ চাপি আহে হেমন্তই এডাল ধুনীয়া নেকলেচ আৰু এটা আঙ্গঠী উপহাৰ দিয়ে। আগৰ কেইদাল তাই গৈ দিয়া। পুৰণি নিশা আবৰাতিতা গাভৰুহঁতে স্বপ্ন দেখাৰ দৰে তায়ো দিন দিনে বড়ীন সাপান দেখিবলৈ ধৰিলে। এই দৰেই দিন আহে আৰু যায়।

—:০ —

তেও

আজি চ'ত আৰু বহাগৰ মতা বিহুৰ সংজ্ঞা। চক্ৰী ছুখীয়া সকলোৰে ঘৰে ঘৰে বাতিপুত্ৰাই মাত হালধিৰে গন্ধক পা ধুৱাই—লাও, ভিন্নহ, বেঙেনা, কোবলা, হালধিৰ চাঙেৰে

ভেকা লৰাই গৰু সাও-খা যেনে না খা কৰি গৰুবোৰ মুকলি পঠাবলৈ খেদি পঠায়। তাৰ পাচত কিবিলিৰ মাজত ইটিয়ে দিটিক চাত্ৰ বোওনা। কৰলাবোৰ দলিদ্ধাদলি কৰাব পাচত ঘৰলৈ আহি নতুন গামোছাবে গামুচি ভিতৰ সোমায়।

অসমীয়াৰ হাতে মগজুৰ লগা মহা আনন্দৰ ৰিছটোত সকলো ডাঙৰক সেৱা জনাই চিৰা, দে পিঠা-পনা খাই উঠি নাহৰ পাতত ব্ৰাহ্মণৰ হতুবাহ যুগ যুগ ধৰি লিখি অহা মহ কবচ লিখিবলৈ দিয়ে।

“দেব দেব মহাদেব নীলগ্ৰীৱ জটাধৰ

বাত বৃষ্টি হব দেব মহাদেব নমস্কৃত।’

“চণ্ডী চক্ৰী তথা বজ্জী — যাগিনী সুলভাৰিণী।

এত পঞ্চ মহাদেব্য বত্ৰপাত নিবাৰিণী ॥’

লিখ শেষ হলে সেই পাতবোৰ প্ৰত্যেক ঘৰে চালে চালে এখিলা এখিলা কৰি সূমুৱাহ থয়। লৰাবোৰে ওবে দিনটো তাত পাশ। খলি আবেলি মাখিয়তী পাতেৰে গৰুবোৰ ঘৰলৈ বুলি খেদাই আনে।

গধূলী ছোৱাৰ আগতে, পহুলা মুখত মাজচোতাল আৰু গোহালীৰ আগত জুহু আৰু মাখিয়তী পাতেৰে জাকদি—

“মাখিয়াত মাখি পাত মাখি মাৰো জাত্ জাত্,

মাৰ সক বাপেৰ সক তই হবি বৰ বৰ গৰু ॥”

বুলি লৰাবিলাকে গৰুবোৰ গোহালীৰ ভিতৰ সূমুৱাই নতুন পদাৰ্থে ৰাখে।

আবেলি গাৱে গাৱে নগৰে চহৰে বিহুৰ প্ৰীতিসন্মিলন
পাতি বছৰক আদৰি আনে।

ছললৰ মিলটো আক্ৰি বিহুৰ প্ৰীতি সন্মিলন। শ শ
বহুৱাই প্ৰীতি সন্মিলনত যোগ দিয়ে। হেমন্তই যুগ যুগ ধৰি
চলি অহা বহাগৰ বজালি বিহুৰ প্ৰীতি সন্মিলন জনাই বজালি
বিহুৰ চমু আভাষ দাঙি ধৰে।

পুতলীয়ে বজালি বিহুৰ ওলগ জনাই এখনি শুৱলা বচনা
পাঠ কৰে। মহা আনন্দ আৰু কিৰিলিৰ মাজত প্ৰীতি সন্মিলন
শব্দ হৈ যায়। হেমন্তই পুতলীক এটি পুৰস্কাৰ ঘোষণা কৰে।

মহাহৰ্ষধ্বনি, মহাআনন্দৰ মাজত সকলো খৰা খৰি যায়।

ডেকালখা বোৰে জাজে জাকে আলিয়ায় পুতলীয়ায় গোট
খাই বিহু নাম'বাব গাই।

বৈনো বৈ ধেমালি কৰিম ঐ সমনীয়া

বৈনো বৈ ধেমালি কৰিম

জীয়াই থাকো মানে ধেমালি কৰিম ঐ

মৰিলে কাহানি কৰিম।

চ'তে গৈয়ে গেয়ে বহাগ ঐ পাচেছি

ফুলিলে ভেবেলি ফুল।

বিহুৰে বাতৰি পাট মোৰ লাঠৰি

কেতেকী আমালমোল।

এইদৰেই পূৰ্ণ পৰোভবে বিহুৰ দিনটি পাৰ হৈ যাব।

সন্ধ্যা হলত গাঁৱে গাঁৱে খৰে খৰে ঢোল পেপাৰ
বাল উঠে।

ছললেও আগবাঢ়ি যায় বুকুত উমাই উমাই জন
জুইকুৱালৈ লুইভপৰীয়া গাওঁৰ ফাললৈ। ছলল সোমাই যায়
পুতলীৰ ঘৰৰ ফালে। পুতলী ওলাই আহ।

“অ” বহক।” এটি ক্লীণ হাঁহি মাৰি বহিবলৈ দিয়ে
ছললক তাৰ চিনাকি চকীখনত।

সি ক্ষেত্ৰকৰ কাৰণে ৰূপত মোহ যায়।

“অৰ্থাৎ ধুনীয়া বচনা লিখিলা পুতলী।” সি সোধাৰ
লগে লগে পুতলীয়ে লাজুকী হাঁহি এটি মাৰি তললৈ
মুৰ কৰে।

সি পুতলীৰ বেহ ৰূপ চাই। ধুনীয়া ব্লাউজ, গাত
পাতল বগা চাদৰ সৈতে চিত কাপোৰ কাতি বঙা পাৰি
এটি দি লৈছে। ধুনীয়া দেখি। তলত এখন পাতৰ মেখেলা।
গাত সন্তীয়া উগ্ৰ চেণ্ট। ৰূপালত এটি সৰু বঙা ফোট।

কিন্তু হাতত আগৰ আঙঠীটো নাই। তাৰ ঠাইত এটি
নতুন বজাৰৰ সোণপানী চৰোৱা আঙঠী। বগা ডিঙিটোত
আগৰ দৰে উজ্বল তিৰতিৰাই থকা হিৰা খটোৱা নেকলেচ
হাল ওলমি থকা নাই আছে তাৰ ঠাইত এডাল বজাৰৰ
জকমকোৱা সজ্জায়া নেকলেচ।

পুতলীয়ে বহু বুলিয়েই চাহ কৰিবলৈ সোমাই যায়।
তাইৰ বিজু বোলা ভায়েকটো ওলাই আহি তাৰ ওচৰ চাপে।

“বিজু বিহু কিহেবে খালা।” মৰমৰ মৌসুমী মাতেৰে
তাক তাৰ কোলাৰ মাজলৈ চপাই আনি লোখে।

“বিহুত বহুত খালো চিৰা, পিঠা, দৈ আৰু হেমন্ত দাদাই আনি দিয়া মিঠাই আৰু বহুত কিৰা-কিৰি বুলি সি ছোলাৰ হাতৰ আজঠিটো মোহাৰি মোহাৰি কয়।

সি বিজুৰ চোলাৰ কলাৰ পাত ওপৰলৈ তুলি দি কয়
তামাৰ চোলাটো বৰ খুনীয়াহে বিজু। মোক দিবানে?”

“দিলে হেমন্ত দাদাই বেয়া পাব। তেখেতে মোক শাকো এইটো বিহুৰ বাবেহে দাঙিছে। সি মো সনা মাতে বৰ ফালে চাই তাৰ চকুত চকুটো বাধি উত্তৰ দিয়া।
মোকো সি কৈ যায় হেমন্ত দাদাই আমাক বহুত দিছে, বহুত উকি লাউজ, শাবী চেইন আৰু বহুত দিছে। মাকো দিছে, শাবী দিছে, মেখেলা দিছে আমাক বহুতে দিছে। হৰিস দাদাই দিছে, নেওগ দাদাই দিছে, নেওগ দাদাই যে সিদিনাখন বাইদেউক পাউদাৰ এটা, স্ন’ এটাও দিছে।

ছোলাৰ উমাই উমাই জলি উঠা জুইকুৰা তাৰ বুকুত দপ দপ নাব জলি উঠে। “বহুতে দিছে” তাৰ বুকৰ তেজবোৰ দুপে গৰম হৈ যায়। যি পৰ্য্যন্ত তাৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী আছিল এক হেমন্ত, সেই পৰ্য্যন্ত তাৰ হেমন্তৰ প্ৰতি আছিল ঈষা আৰু পুতলীৰ প্ৰতি অধিৰাস। কিন্তু ‘বহুতে দিছে’ এই বড়বাই তাৰ মনত হেমন্তৰ প্ৰতি আনিদিলে, পাতী, পুতলীও তাৰ দৰে প্ৰভাৱিত হেনে হলে? তাৰ পুতলীৰ প্ৰতি হল বৃণা—ডাই ডাইৰ কোমলতাবোৰলৈ বেছা চলাই বাবে।

সি চুবট এটা জ্বলাই লয়। তাৰ ছুহোপাতে চুবটো
শেষ কৰি দিয়ে। কোঠাটো চুবটৰ ধোৱাই ধুনীয়া কুৱলী
হয়। শেষ তৈ যোৱা টুকুৰাটো পেলাই দিয়াৰ আগতে
আকৌ এটা জ্বলাই লয়।

‘বিজু’ ভিতৰৰ পৰা এটা কঠোৰ শব্দ ভাহি আহে
বিজু ভিতৰ সোমাই যায়। বায়েকে তাক কিবাএটাকৈ
এটা খাপৰ মাৰি দিলে।

সি উচুপি দিয়ে। সি উচুপি উচুপি কান্দে। ‘উচুপনিটো
তাৰ ক্ৰমাৎ বেচি হৈ যায়। জ্বলালৰ অন্তৰখন পুৰিবলৈ
ধৰে ‘বহুতে দিছে’ এই কথাটোকে লৈ।

বাহিৰত মইনা চবাইটোৱে চিয়ঁৰি উঠে।

মইনা— মইনা— ম—ই—না।

পিতলৰ গাছাটোত চাহলৈ পুতলী ওলাই আহে।
পুতলায়ে চাহ দিযে।

‘ধোৱা’ খোৱা বুলি সি লাহেকৈ অশ্রুমনস্ক ভাবে
সোখে। “মইনা চবাইটোৱে সদায় চিয়ঁৰিয়েই থাকে নহয়।’
জ্বলালে তাইৰ কালে চাই কয়।

“এব! জানো সদায় দেখোন সেইডালে চিয়ঁৰিয়েই
থাকে। কিবা শুনিবৰো মন নেযায়।” তাই যেন বিৰক্তিব
স্বৰতে উত্তৰ দিলে।

“চাও এই কালে লৈ আহাচোন”

তাই সজাটোৰে সৈতে দাড়ি আনে ডাব্ব কালে।

মেজৰ ওপৰত থকা চাহৰ গিলাচটো হাতিও নহাই
থ সি সজাটো তাৰ আগত থয়। 'সি সজাটোৰ পৰা
চাহটো উলিয়াই হাতত লয়।

মইনা চৰাইটোৱে সতৃষ্ণ নয়নে ঠোতটো বেকা কৰি
 নাৰ ফালে চাই। সি জগত লৈ অহা বিস্কুট আৰু
 পিঠাৰ টুকৰাকেইতা তাৰ ঠোতৰ আগত দাঙি ধৰে।

মইনা চৰাইটোৱে তাৰ ফালে চাই চতুৰতাৰলৈ ধৰে।
দিশ্বেটৰ প্ৰতি যেন তাৰ আগ্ৰহ নাই।

मईना मई-ना म ई ना.

মইনা চৰাইটোৰ সমেকি উঠা বঙ্গচুৱা চকু ছটিয়ে
কিৰা এটি বিবহৰ সূচনা যোগাই তাৰ ফাল সতৃষ্ণনয়নে
আকৌ একেঠেৰে চায়।

ভুলালে মৰমতে ম-ইন। বুলি মাতি সি বোৰ্টোৰ
গাত হাত বুলাই লৈ অহা বিহুটৰ টুকুৰা কেইটা ভাৰ
ধোতত লগাই দিয়ে

বিস্কুটন টুকুৰাটো সি ঠোঁতটোৰে এচাৰি পেলাই
আকৌ চিয়ৰি উঠে

મહેના મ—હે—ના મહેના

মইনা চবাইটোৰ হোতটো হাতত লগাই এচাৰি ঘিৰে
 আকৌ সি জাপ মাৰি বাউলিত উঠে। কিছু পৰৰ পাছত
 চবাইটোৱে আকৌ ডাব কাণৰ ওচৰত চিৰি উঠে।
 মইনা—মইনা

মইনাৰ মাত শুনি ছুলালৰ চকুপানী নিজৰি বহি
আছে আৰু তাৰ শৈশৱৰ বাগৰি যোবা দিনবোৰ সোৱৰাই
দিয়ে।

তাৰ পাচত সি বাউসিৰ পৰা চৰাইটো নমাই আনি
সজাটোত স্মুৱাই দিয়ে। স্মুৱাই দিয়া মইনাটোলৈ
চাই কয় “মইনা সোমাই থাক, বহুত বাতি হল যাও’।

মইনা চৰাইটোৱে হয়টো কথা কব পৰা হলে তাক
যাবলৈ নিদিলে হেঁতেন বা একে লগাত লৈ যাবলৈ কালীহেঁতেন।

পুতলীয়ে মইনা চৰাইটো আগৰ ঠাইত আঁৰি দিয়ে।
মইনা চৰাটোৱে আকৌ ককণ স্মুৰে চিৰি উঠে।

মইনা

মইনা

ম--ই--না

তাৰ চৰাইটো আগৰ ঠাইত আঁৰি আকৌ ঘূৰি
আছে। তাই দুটামোৰ হাঁহি এটি মাৰি চাহৰ গিলাহটো
ভুলি লৈ কয় “চাহ নেখালেই ঠাণ্ডাই হল।”

তাৰ তেতিয়া হিয়াত ডেকাবাৰ বক্ বক্ কৰে
উতলে। বুকুৰ দম দম কৰে জলি অহা জুইকুৰা ছপনে
জলি উঠে। তাইৰ হাঁহিটো কেটী সাপৰ ফনাৰ নিচনা দেখে।

সি হাতৰ বিকুটৰ সৰু সৰু টুকুৰাবোৰ পেলাই দি
চুবত এটা জলাই লয়।

সি একেছোপাই চুবটো আধালৈকে শেষ কৰি দিলে।
তাৰ পাচত সি থাকী ডোখৰ দলি মাৰি দি কয় “এবা
ঠাণ্ডাই হল আৰু নেখাও বহুত বাতি হল যাও’। সি বাৰ্ত

বুলি উঠে। দেখে যে পুতলীৰ আগৰ হিয়া ভৰা মৰম, প্ৰাণভৰি ভালপোৱা প্ৰেমৰ ডানবোৰ তাৰ পৰা আভৰি গৈছে। সৰ্বসাধাৰণতে এজনক ভাল পাট থাকিলে আন জনৰ প্ৰতি মৰমৰ ডানটো আভৰি যোৱাটো স্বাভাৱিক। তাৰ প্ৰতি ডাইয়ো হৈছিল সেয়ে।

সি যাও বুলি খোজবোৰ আগলৈ চলাব খোজোতেই পুতলীয়ে পাচ ফালৰ পৰা মাত দিয়ে। ‘অলপ বব’। সি বোৱাৰ অলপ লগে লগেই পুতলীয়ে ভিতৰৰ পৰা আনি কিবা কাগজৰ টোপোলাটো তাৰ হাতত দিয়ে। ‘কিবা এটা দিছে। আপুনি লৈ যাওঁক।’

সি এখোজ দোখোজ কৰি আগ বাঢ়ে। নঙলা দাল পাৰ হয়। আন কালো সি কিবা কিবি লোৱাৰ দৰে কাগজৰ টোপোলাটো জেপত ভৰাই থলে। চয়টো সি বাটত চাবলৈ। মনতে সি ভাবিলে চিঠি পত্ৰ বা কিবা।

সি কেকুৰীটো পাৰ হল। তাৰ পাচত টৰ্কটো দি কাগজৰ টোপোলাটো খুলি দেখে যে সি দিয়া হীৰা খটোৱা নেকলেছ দাল। আক সি দিয়া আঙুথিটো। আন্ধাৰৰ মাজতে নেকলেছ দাল জ্বলিকি উঠে।

তাৰ হঠাৎ খোজবোৰ বন্ধ হৈ গ’ল। এবাৰ সি পিছলৈ ঘূৰি চালে আন্ধাৰত একো নেদেখিলে।

সি কতক কিবা কিবি বহুত ভাবিলে। ভাল নোপোৱাটোও সি সন্দেহ কৰিব পাৰিলে কিন্তু প্ৰথম ডানটোৰ ডাই প্ৰতিশোধ লোৱাটো সি সন্দেহ কৰিব নোৱাৰিলে।

সি জুই নাও জুই ভৰি হ'ল। তাইৰ আগতে যদি খুলি চালে হেঁতেন হয়টো তাইৰ আগতেই দলিমাৰি পেলাই দিলেহেতেন বা কোনোবা ভিক্ষাবীক দি দিবা বুলি ক'লেহেঁতেন। কিন্তু, এতিয়া ঘূৰি গ'লে হয়টো তাই নেমাতিব পাৰে। নতু বহুত ডাঙৰ কাণ্ড হৈ যাব পাৰে। সি বহুত ভাবিলে। ভাবি ভাবি তাৰ মূৰটো ঘূৰাবলৈ ধৰিলে। যেন তাৰ হিয়াখন ভাগি চুবমাৰ হৈ প'ল। যেন কিবা এটা বুকুৰ মাজৰ পৰা নাইকিয়া হল। সি বৈ থকাৰ পৰা খোজবোৰ আগলৈ চলালে। যাওঁতে সি অজুতৰ কৰিলে যেনেকৈ মহা শ্ৰেয়কাৰী ভূমিকম্পই পৃথিবীখন কপোৱাৰ দৰে তাৰো যেন প্ৰতিখোজত পৃথিবীখন ভৰিব পৰা আঁতৰ কৰি কেনিৰা লৈ গৈছে।

সি হাতত টৰ্চ থকা সৰ্বেও ক্ষেত্ৰতে অগতখন আঁকাৰ আঁকাৰ যেন দেখিলে।

নিজান বাহুতলীয়া আলিটোত মাজ যাওতে শুনে সখীয়তি চবাইটোৰ মাতটো সখী ঔ, সখী ঔ, সি বাতত যাওঁতে ভাবে মাকী মানুহবোৰ মুখত যিমান মিঠা ভিতৰি সিহঁত যিমান নিৰ্ভয় আৰু অবিবাসী।

[চৌদ্ধ]

দিনবোৰ কালৈকো বৈ নেথাকে। দিন বাগবে, পবেক বাগবে, মাহ বাগবে ঋতু বাগবে। তাৰ মিলটো আগৰ দৰে হ্ৰচ্ হ্ৰচ্ শব্দ কৰি চলি থাকে।

হেমন্তই এতিয়াও কাম কৰে মিলটোত। হেমন্তক সি খেদাব নোৱাৰে। কাৰণ সিহঁতৰ ইউনিয়ন আছে। কেতিয়াবা তাৰ ইচ্ছা হয় তাক প্ৰতিশোধ ল'ব। কেতিয়াবা তাৰ ইচ্ছা হয় চাল বলে কোশলে কিবা এটা নহয় কিবা এটা কৰিব। কিন্তু সি সেউ বুলি বেয়া কামাবাৰলৈ আগবাঢ়িব নোৱাৰে। বা কাৰো উপদেশো দিব নোৱাৰে।

কিন্তু হেমন্তই স্কুলত চাকৰি এবাৰ পাচত দিনত মিলত কাম কৰে আৰু বাতি পুতলীক পঢ়ুৱাই। এয়ে তাৰ কাম।

ছুলালে কেবাদিনো পুতলীক আৰু হেমন্তক লগ পাইছে। একলগে বেলকনীত চিনেমা চোৱা। অকল সিয়ে নহয় 'কেবাদিনো বোলগ বেলেগ ডেকা লৰাৰ লগত সি পুতলীক প্ৰায়ে নগৰৰ আলিয়ে পদূলিয়ে আৰু যেনি তেনি লগ পায় কিন্তু তাই নেদেখাব ভাও ধৰে। কিন্তু ছুলালৰ চকুত ধৰা পৰে। এই দৰে ছুলালৰ চকুত দিন দিন ধূলি দি তাই ধ্বংসৰ বাটলৈ আগবাঢ়ি যায়। তাই এদিনৰ ক্ষণেক চিনাকি যুবকৰ বাহুব আবেষ্টপীত সোমাই তাই নিজে চিৰদিনৰ কাৰণে জয় পৰি যোৱাৰ লগে লগেই সিহঁতকো আন্ধাৰ পৰ্বলৈ টানি নিয়ে।

হুলালে ডাব অকিচত কাগজবোৰ এখন এখন কৰি চহী কৰে। আজি কেবাদিনো “অভিতবে” ছিচাপবোৰ পৰীক্ষা কৰি চাইছে। বছেবেকীয়া লাভ-লোকচান খবচ ভগন।

কটীয়া মানুহ এজনে বহীবোৰ আনি হুলালৰ আগত ছাজিব কৰে। সি বহীবোৰ থৈয়ে হুলালৰ ফালে চাই কয়, “এবা ছাব, গুদাম বাব নাহিলে সম্পূৰ্ণ তালিকা মই উলিয়াব নোৱাৰিম। তেখেতে ক’ত কি কৰি থৈ গৈছে তেখেতেহে জানে।” “কিয় হেমন্ত অহা নাই?” গম্ভীৰ আৰু গ্ৰীষ্মৰ স্মৃতিত কৰ্মচাৰীজনৰ ফালে চাই হুলালে কয়।

‘নাই অহা ছাব।’

“কিমান দিন অহা নাই?”

‘ছাব অভিতবে অভিত’ কৰিবৰ দিন ধৰি অহা নাই।
কৰ্মচাৰীজনে ভয়ে ভয়ে উত্তৰ দিয়ে।

‘কিবা অকিচত বেমাৰ আত্মাৰ খবৰ দিছিলনে কি?’

‘মই নাজানো চাব’ বুলিয়েই কৰ্মচাৰীজনে ওচৰতে ঠিকৰ চৈ বহিবোৰৰ কিবা এটা লুটিয়াবলৈ ধৰোতেই হুলালে চাপ্ৰাচিটোক আদেশৰ স্মৃতিত মাতে।

চাপ্ৰাচিটো ছাজিব ছোৱাৰ লগে লগেই সি আদেশ দিয়ে, “বাও মেনেজাৰ চাহাবকো বলাও”। মেৰেজাবে আহি পালভে সি মেনেজাৰৰ ফালে চাই কয়। “মেৰেজাৰ এই হেমন্তই কিবা দৰ্খাষ্ট আদি কৰিছিলনে কি? গুদাম বাব যোলে কেবাদিনো অহা নাই। বেমাৰনে কি?”

“নাই ক’বা ছাৰ, বেয়াৰ বোধ হয় নহয়। কালিতো মই চিনেমা হলৰ সঙ্ক্ৰান্ত কাৰোবাৰ লগত দেখো কেন কৰিছিলো।” “অ, বাক আজি এখন চিঠি দিয়ক। আমাক অভিনয়ক হিচাপ-পত্ৰ চমজাই দিয়ক হি। সি কাম কৰে নকৰে দৰকাৰ নাই”। সি দুমাই যোৱা চুবটো হোপা এটা মাৰি কয়। অদিতবে মূৰ তুলি কলে—“সেই বগাকৰি চচমা পিন্ধা মানুহ জনেই নহয় জানো?”

ছলালে খঙতে ‘হয় সেই বাছকেলটোৱেই’ বুলি প্ৰত্যুত্তৰ দিলে।

দিনবোৰ আক বাগৰে। হেমন্ত আক কামলৈ নাছিল। হিচাপ পৰীক্ষকে হিচাপ কৰি উলিয়ালে সৰ্ব্বমুঠ বিয়ালিচ হাজাৰ টকাৰ বস্তু আত্মস্যাৎ।

অদিতব বিপট ছলালে পুলিচৰ ভাতত সোধাই দিলে। উত্তিমধ্যেই লগে লগে পুলিচে হেমন্তৰ ওপৰত ‘নন বেইলেবোল ওৱাৰেণ্ট’ জাৰি কৰিলে। হেমন্ত পলাল।

-- o --

[পোন্ধৰ]

ক্ৰমান্বয়ে অসুখ ভাললৈ আহিছে যদিও ছলাল আজি কেবাজিনো মিলিলে যোৱা নাই। হপবীয়া ভাত খাই উঠি ব্যৱিব্য আবাদী চকী খনতে সি জ্বিৰাই ছি,বিটন খন খেলি কয়।

হৰিয়ে লগে লগে চাহ দ গলহি। হৰিয়ে চাহ দিয়ৈই বেবৰ ডাঙৰ জৱহৰলালৰ ফটোখনত লাগি থকা মকৰা আলবোৰ গুচায়। উত্তিমধ্যেই দেখে যে কেবাজনো মানুহ গোটখন থুলি সোমাই আহিছে।

‘সকদেউতা! মানুহ আহিছে’ কাম কৰি থকাৰ পৰা হৰিয়ায় ছললৰ ফালে চাই কয়।

ছললে ঘূৰি চায় সুইডেন পৰীয়া বাটজ।

‘অ আহক গাওঁবুঢ়া, আহক, বহকহি’। সি বেঞ্চখন আঙুলিয়াই দেখুৱাত লগে লগে এজন ছজন কৰি আটাই কেউজন আহি বহেহি।

‘গাওঁবুঢ়া ভালেনে?’ সি হাঁহি এটি মাৰি গাওঁবুঢ়াৰ ফালে চাই সোধে।

‘আছে। দেউতা আক নমৰি জিয়াই।’

‘পাছে বাটজ আহিলনো কি মন কৰি।’ ছললে সোধাত লগে লগেই আটাই কেউজনে সেমেনা সেমেনি কৰি ইটোৱে সিটোৰ মুখলৈ চাই মুচুক। মুচুকি কৰি হাঁহে।

“এবা আহিলো দেউতাৰ ওচৰলৈ কিবা এটা গোচৰলৈ।” গাওঁবুঢ়াই ছললৰ ফালে চাই কৈ তললৈ মূৰ কৰে।

“বিচাৰলৈ? আমাক আকো কববাত ফাটেক চাটেকত দিবানেকিহে।” সি হাঁ হাঁ কৰি হাঁহি গাওঁবুঢ়াৰ ফালে চাই এনেয়ে ধেমালিৰ শুবত কয়।

‘এ দেউতা ভেনেটেনো কিয় কয়। আমি অপৰাধী জীৱ। আপুনিহে ভেনেটৈ কয়নে? দেউতাবে খাই বই

আছে। আক দেউতাবে খাই লৈ বসিব লাগিব।

‘হৰি চাও এইলিনে আৰু’ ছলানে হৰিক মাতে।
এখেত সকলক তামোল পান অলপ উলিয়াই আনিদেহি
তোখত সকলেই কাতি-মলি খক’ বুলি ছলালে মাজতে হৰিক
আদৰ্শ দিয়ে।

‘পাছে আহিল কিয় গাওঁবুঢ়া?’ চৰিত আবেশ
দিয়েই ছলালে গাওঁবুঢ়াৰ ফালে চাই কলে।

“আহিলো কিয় দেউতা—, কথাটো ডাঙবেই। কথাটো
কবলৈকে অলপ দেউতাৰ আগত লাজতে লাগিছে।”

“কণক কণক, একো নাই” ছলালে গাওঁবুঢ়াৰ ফালে
চাই কয়। “দেউতাই কৰি দিয়া নাম ঘৰটোৰ মুখৰ বাড়ী-
হুখনী জনীৰ যে জীয়েক আছিল।” ছলালে মাজতে ‘অ’
অ’ কৰে।

‘তেখেতৰ জীয়েক জনীৰ লগত গাৱঁত গগুগোল হৈ
হ’ বুলি কৈ গাওঁবুঢ়াই তললৈ মূৰ কৰে।

“ডাঙৰ গগুগোল উঠিছে, কেতিয়া কি গগুগোল;” সি
আচৰিত ছোৱালী হৈ গাওঁবুঢ়াৰ মুখলৈ চাই সোধে।

“এবা চোৰ ধৰা পৰিছে” গাওঁবুঢ়াই ছলালৰ মুখলৈ
চাই কলে। ‘চোৰ ধৰা পৰিছে?’ ছলাল আক আচৰিত
হৈ যায়। “কি? কথাটো কি?”

“দেউতা আক কথাটো কি কয়। এই ভাৱৰ উলৈ
দিন যাওঁতে শনিবাৰৰ দিনা বাতি ঘটনাটো।”

“অ পিছে” সি মাজতে সলাপ লয়।” “আমি গাৱঁত বাতি পহৰা দিছিলো। এনেতে দেখোন এজন মানুহ পুতলী হাঁতৰ ঘৰৰ ফালে সোমাই যোৱা দেখিলো। বাতি দেউতা তেতিয়া প্ৰায় দুটা মান বাজিছে। আমি পহৰা দিয়া মানুহ-বিলাক আগবাঢ়ি গলো দেখে। পুতলীয়ে দুৱাৰ খুলি দিলে আৰু দেউতা তাৰ পিচত আৰু কি কম।”

ইতি মধ্যোষ্ট জ্বলালৰ দাঁতল জ্বলনীয়াত এটা অজ্ঞাত হৈ বাহিৰ হৈ যায়। সি হাতত পটখকা খৰৰ কাগজ খুন মেজত থৈ ওপৰত ‘পেপাৰ প্ৰচাৰ’টোৰে ধকা মাৰি দি সোধে— ‘অ’ তাৰ পাচত ?”

“তাৰ পাচত দেউতা অলপ সময় আমি বেছ-কপ চালো আমি পাগলা ঘণ্টা মাৰিলো গাৱঁৰ প্ৰায়বোৰ গোট খালে। চোৰ ধৰা পৰিল লগতে এখন লিখা দিলে। পাচ দিনা মেল বহিল। মেলত চোৰ নগল। বাতিলৈ আমাৰ গাৱঁতে তিখি আছিল তিখিত বাইজে ধৰি পাঁচ টকা জৰিয়না কৰিলে।”

ইতিমধ্যোষ্ট তাৰে এজনে কয়, “দেউতা এদিনেই নহয় আজি বহুত দিনেই। সিহঁতৰ ভিতৰতে আন এজনে মাও লগাই কলে”, ‘এই পক মাৰিলে বাহৰ বৃদ্ধ।’

“ওঁ বাক এতিয়া মই কি কৰিব লাগে”, গভিনাই জ্বলালে গাওঁবুঢ়াৰ ফালে চাই কলে।

“এতিয়া দেউতাই এটা কথা কৰিব লাগে। শুনিছোঁ সি এতিয়া আপোনাৰ ফিল্ডে কাৰ কৰে। সেই দেখিহে

আপোনাক পৰা কিবা এটা দিহা পৰামৰ্শ ল'য় বুলি আহিলো
মাক লগে লগে উধাবিহি মি বাইজক গুচ কবিলে লাগে। নহলে
দেউতাই দহ বাউজে আৰাক ছোৱালীকট খ'ব। তাকে চাই
দেউতাই কৈ কবিলে কয়।" গাওঁবুটাই কথাবোৰ জুৰিয়াই
জুৰিয়াই ছললৰ ফালে চাই কয়।

"এটা কথা গাওঁবুটা আপোনালোকে যদি বাক হেমন্তৰ
কথা কৈছে সি মোৰ মিলত প্ৰায় বিয়াল্লিশ শতাংশ টকা
আত্মসাৎ কৰি পলাই ফুৰিছে। এতিয়া পুলিচে তাৰ ওপৰত
'নন বেইলেবোল' ওয়াৰেণ্ট' জাৰি কৰি তাক ধৰিবলৈ বিচাৰি
ফুৰিছে। গতিকে আপোনালোকে মোৰ পৰা কোনো সত্য
যুক্তি এই বিষয়ত নাপাব। সেই দেখি আপোনালোকে
নিজে নিজেই অনুধাবি লওকগৈ।"

কেইদিনমানৰ পাচৰ কথা। সিহঁত হেনো নিজে নিজেই
কিবা এটা মিমাংসাত উপনীত হ'ল।

—::—

[বোল]

হেমন্ত একেই ছোৱাৰ কেইদিন মানৰ পাচৰ কথা।
ছললে কিবা কাৰণত লুইজা পৰীয়া বাইজৰ ওচৰলৈ যাব
লগা হল। ঘূৰি যাওঁতে পুতলীৰ মাকে লগপালে ছললক।
ছললক পুতলীবাটতে লগ পাই মাকে বহুত দুখ ককাৰ কৰি
খবলৈ মাতি নিলে।

হুলাল বহিল। মাকে ডামোল এখন আনি দিলে।
হেমন্তৰ কথালৈ মাকে বহুত কান্দিলেও।

হুলালে ঠকালে সিকালে ঘূৰি চায়। সি তাহানি
বিছৰ দিনা উপহাৰ দিয়া দামী ভেনিটি বেগটো কাতি
চিঙি নেওবা পতাত পেলাই থোৱা দেখিলে। তাৰ লুমাই
যোৱা জুই কুৰা আকৌ বুকুত দপ দপ কৰে জ্বলি উঠিল।

মাকে বহুত পৰ কান্দি কাতি কিবা কিবি কৈ তাক
ক্ষমা খুজিলে। আক পুতলাকো তাৰ আগুত গালি শপনি
পাৰি ডাইৰ শুৱাই দাদাকক ক্ষমা খোজালে। বাতি ভেতিয়া
ন বাজে বাজে।

ইতিমধ্যেই পুতলাৰ মাকে ভাত বান্ধিবৰ কাৰণে তিওৰ
সোমাল।

সি অলপ সময় ডাইক নিৰীক্ষণ কৰিলে। সি পুতলা
বুলি এবাৰ মাতিলে। পুতলা ওচৰ চাপি আহিল।

মুখত হুটালিৰ হাঁহিটালৈ ডাই মাত দিলে “কি কৈছে
দাদা” ইতি মध्येই মইনা চৰাইটোৰ শুদা বাহতো তাৰ
চকুত পৰে।

“হেৰা মইনা চৰাইটোৰ দেখোন মাত শুদা নাই।”
হুলালৰ অস্তৰ যেন কথাকওঁতে শুদা শুদা লাগিল। ডাই
মইনা চৰাইটোৰ কথা কওঁতেই তললৈ মূৰ কৰিলে। বহুতপৰ
তললৈ মূৰ কৰাৰ পাচত উত্তৰ দিলে ‘নাই’। “নাই।
নাই কি হল?” সি আচৰিত হৈ যায়। ‘কাৰণক দিলা
ভেনে’? “মৰিল” ডাই লাহেহেঁক উত্তৰ দিয়ে।

জুইত্তৰ পাবৰ ধুনীয়া ছোৱালীজনী

“মৰিল। কেনেকৈ মৰিল? কেতিয়া।

উশাহেই প্ৰেৰণৰ স্মৃতিতে সোধে। তাৰ মুৰব্বী যেন কোনোবাটো ব্ৰজাঘাত কৰিলে ওচৰতে থকা বিজুয়ে উত্তৰ দিলে “হেমন্ত দাদাই সিদিনাখন গাখীৰ খুৱাই দিলে মৰি থাকিল” সি কেয়ে ভিতৰ সোমাই যাট। তাই নখৰ আগটো মোহাৰি তললৈ ঘূৰ কৰি শিলৰ মূৰ্তিৰ দৰে ঠিয় হৈ থাকে।

বহুত পৰ সি কিবা এটা ভাবিলে। তাৰ পাচত প্ৰকাশ্যে সি কলে। ‘মাৰি পেলালে। মাৰি পেলালে নৰাধমে। মোক মাৰিবলৈ নেপাই তেজো সি মোৰ মৰমৰ মইনাটো মাৰি পেলালে। বিহ দিলে বিহ দিলে নৰাধমে। বিহ দি মাৰিলে। গাখীৰৰ লগত বিহ দি মাৰিলে। অজান বনৰ পক্ষী এটা মোৰ পেলালে নৰ পক্ষীয়ে’। সি কৈয়ে বহুত পৰ মেজ খনতে মুৰটো তললৈ কৰি কিবা এটা ভাবিলে। লগে লগে উচপাৰ নিচিনা এটা লক্ষ ভাহি আহি পুতলীৰ কানত বাজি উঠে।

পুতলীয়ে ওচৰ চাপি তাৰ হাত বুলাই দিয়ে। “দাদা, দাদা” বুলি তাই মাতে। কোমল হাতৰ পৰা পাই সি ঘূৰ ফুলি তাইৰ কালে চাই।

“পুতলী, পুতলী বুলি সি আবেগৰ স্মৃতিত তাইক বুকুত শুৱাই লৈ কয়” মোৰ মইনাটো মাৰি পেলালি বনৰ পক্ষী অজান পক্ষীটোত ভাইতে প্ৰতিশোধ ললি। সি কৈয়ে

‘সুইডেন’ ল’ৰাৰ দৰে কেঁকুৰী কেঁকুৰী উঠে। তাৰ চকুৰ
তপত লো ধাৰালতিক ৰূপে বাহিৰ হৈ তাইৰ হাতত পৰে।

তাই তাৰ হাতৰ কমাল খনবে তাৰ চকুলো জ্বলাব
মচি দিয়ে।

“দাদা—দা—দা—তাইবা চকুলো বৈ আছে। কম
কৰিব দাদা” ঠোকা ঠুকি মাতেৰে তাই দাদাকলৈ চাই কয়।
কমা, কমা কৰিছো, কিন্তু আজি মইনা নাই, বনৰ পক্ষী
মইনা, অজান পক্ষী মইনা। মইনাই মোক নেদেখাকৈ মৰি
গ’ল। মইনা গ’ল, অজান দেশলৈ শত জনমৰ সাধনাৰ
মইনা সি নেখেদাকৈ গুচি গল। আজি মোক তেনে কোনে
মাতিব মইনা বুলি।

মইনা চৰালটোৱে তেনে মোক মাতিছিল মইনা
মইনা বুলি। সি তেনে চিয়ঁৰিছিল। সি কৈ তাইৰ
হাত খনত জোৰ কৰি মুঠি মাৰি ধৰে। তাৰ পাচত সি
লাহে লাহে এৰি দিয়ে। চকুৰ পানীবোৰ অহৰহ ওলাই
আহি তাৰ গালৰ ওপৰেদি বাগাব পৰে।

‘পুতলী,’ পুতলীক সি মতাৰ লগে লগেই পুতলীয়ে
চকুলো জ্বলাব মচি সেটাই উত্তৰ দিয়ে—‘দাদ,’ আকৌ
সি পুতলী বুলি মাতে। তাইৰ হৰিণী নয়ন চকু জুৰিয়ে
জাৰ চকুলৈ চায়। ‘পুতলী’

পুতলী পুনৰ ওচৰ চাপি আহে

“তুমি তেনে হেমন্তক সময় পাইছিলি বীণা, ‘সুইডেন’।”

তাই লাজুকী লটীৰ দৰে ক্ষত্ৰক পৰ্বৰ কাৰণে ভয় লবি যায়।
তাৰ পাচত যুৰটো জোকাৰি জোকাৰি উৰ্ত্তৰ দিয়ে।

“মিছা কথা, সঁচা নাই পোৱা”

সি আকৌ এবাৰ কলে ‘বাক সচা কোৱাছোন।’ ভয়
নাই, এতিয়া সি নাই।’

“সঁচাকৈহে তাক ভাল নেপাওঁ, মই যদি পৃথিৱীত
কাৰোবাক ভাল পাওঁ তেতিয়া মই কেৱল আপোনাকৈহে
ভাল পাওঁ।” তাই আগত থকা কিতাপ কেইটালৈ চাই কয়
এই আগত কিতাপ আছে মই তাক ভাল নেপাওঁ।’

“নহয় তুমি এতিয়াও মিছা কথা কৈছা। সঁচা কোৱা
পুতলী “মই মিছা কোৱা নাই।” মাজুহে মিছাকৈয়ে উলিয়াইছে
মোৰ কথা” কৈয়ে তাই অলপ সময়ৰ কাৰণে ভিতৰ লোমাই
যায়। কিবা কাগজৰ খাম এটা আনি তাৰ হাতত দি কয়, “মই
কেৱল ভাল পাইছিলো এই কাৰণটোতহে।” এই বুলি কলঙ
ফুলালে খামটো মোকোলাই চায় এটকীয়া দলিলত লিখা
এখন ভাল উইল, মিলৰ চুক্তি পত্ৰ দলিল। তাত লিখা
আছিল এক চতুৰ্থ অংশ মিলৰ মালিক স্বৰ্গত তাইৰ নামে
কৰি দিয়া উইল। সি কাগজ খন হাততে মোহাৰি ক্ষত্ৰক
কিবা এটা ভাবিলে। আকৌ সি তাইলৈ চাইয়ে ‘পুতলী’ বুলি
এবাৰ মাতিলে। ওচৰতে থকা পুতলীয়ে তালৈ যুৱ তুলি চালে।

“পুতলী, এই কাগজ খন মোৰ হাতত থাকক। আমাৰ
বেতিয়া বিদ্যা হব আৰু এই উইলৰ কাম নেথাকে। সকলো

সম্পত্তি জুড়িয়েই অধিকারী হ'বা আক মই ডাব কাৰণে
কাৰণে ব্যৱস্থা কৰিম।”

“তোন আমাৰ বিয়া হব সঁচা।” তাইৰ মুখত হাঁহিব
বেথা এটাই বেঙাই গল।

“সঁচা আনাৰ বিয়া হ'ব,”

“কেতিয়া বিয়া হব।” তাই আবেগ স্তবত দুৰ্বল ভাৱ
এটা লৈ সেহাই সেহাই সোধে।

“অহা মাহৰ পাঁচ তাৰিখে শুভশুগ্ৰৱ মহেশ্বৰকণত।”

“সঁচা তেনে।”

“সঁচা।”

পুতলীয়ে দণ্ডৰ পাচত দণ্ড, পলৰ পাচত পল, মিনিভৰ
পাচত মিনিভ লেখে, ঘণ্টাৰ পাচত ঘণ্টা লেখে, সন্ধ্যা আহে
সন্ধ্যা যায় দিন আহে দিন যায়। তাই দিনৰ পাচত দিন
গণে। আঞ্জি শনিবাৰ এতিয়াও ষোল ঘণ্টা বাকী ৰাতি পুৱাবলৈ
তাই মনতে ভাবে।

জাবি থাকিলে ভবাক পাই। দেখে নতুন সৰু নীলা
মঙৰ গাড়ীখন লৈ ছললে সিহঁতৰ ঘৰৰ ফালে আগবাঢ়ি
আহিছে। পুতলীয়ে লৰ মাৰি ভিতৰৰ পৰা ভেনোটী বেগ
এটা লৈ তাই আগবাঢ়ি যায়। গাড়ীখন সি আকৌ সিহঁতৰ
পদূলি মুখতে জুৰালে। পুতলীয়ে মিচিক কৰে হাঁহি এটি
মাৰি ক'লে—“দাদা আহিলে”।

ছললে আহিলো বুলি কৈয়ে কলে—“আহা পুতলী
কালিলৈ বিয়াৰ কাৰণে সকলো সৰল কিনিব লাগিব। উঠা
আক দেবি নকৰিবা।”

পুতলীয়ে বাক বুলি কোৱাৰ পাচত একা বেকা আলিৰ মাজে মাজে ছুলালৰ নীলা সৰু গাড়ীখন গৈ থাকে—অলপ সময়ৰ পাচতে মিলটো পায়গৈ। মিলটো ভেঙিয়াও হুচ হুচ্ শব্দ কৰি চলি থাকে। মিলটোৰ শব্দ বিলাক দূৰৈৰ ছাৰিত ঠেকা খাই প্ৰতিধ্বনী উঠে।

সিহঁতে ডাঙৰ গেট খন পোৱাৰ আগতে মিলটোৰ পৰা উ-উ ধ্বনী কৰি হুচ্ হুচ্ শব্দবোৰ বন্ধ হৈ যায়। দূৰৈত থানাৰ কাছখনত দুটাৰ ঘণ্টা কোব পৰে, টং টং।

লানি লাগি মিলটোৰ শ-শ বজুৱা বিলাক এটি ছুটি কৰি পাৰহৈ যায়। ক্ষণেকৰ কাৰণ মিলটোৰ বাহিৰৰ লন খনত হৈ চৈৰ খলক লাগে। সিহঁত দুয়োটা আগবাঢ়ে মিলটোৰ অফিচৰ ফালে।

গাড়ীখন বন্ধ। ইতিমধ্যেই বন্ধ কৰা গুদামটো ছুলালে খোলে। তেলেৰে ভৰি থকা প্ৰথম মহলাটো পাৰ হৈ দ্বিতীয় মহলাত উঠে। দ্বিতীয় মহলাটো পাৰ হৈ তৃতীয় মহলাত উঠে। আৰু তৃতীয় মহলাটোৰ ডাঙৰ ভলাটো খোলে। খুলিয়েই সি পুতলীক কয় “আহা পুতলী ইয়াতেই প্ৰথমে সকলো সময় যোগাব কৰো,” পুতলী ভিতৰ সোৱাই যায়। পুতলীয়ে মেকখনৰ ওপৰতে ভেনিটি বেগটো বৈ গুদামটোৰ কেউপিনে চালে। লাখ লাখ টকাৰ ধুনীয়া ধুনীয়া কাপোৰ কেউপিনে ঠাক্ ঠাক্ কৈ পৰি আছে। বহুতো হাজাৰ গাঁথ হ’ব।

ভাই চাৰিও কালে চালে। ইমান ধুনীয়া। ভাই
পিন্ধাতকৈও ধুনীয়া ধুনীয়া কাপোৰ আছে।

“দাদা ইমান ধুনীয়া মিহি কাপোৰ আছে। এটোবোৰ
কেতিয়া লেব হব কোনে নি আদায় কৰিব ?” ভাই আবেগ
শ্রবত কয়।

“পুতলী মাত্ৰ এসপ্তাহত, ইয়াতকৈও ধুনীয়া
কাপোৰ আছিল, সেই ধুনীয়াবোৰ কালিহে আদায় হৈ গৈছে।
সেই যে যি দেখিছা সেইয়া মাজে ছদিনৰ মিলব কাপোৰ।
সেইবোৰ বজুৱাব হে উপযোগী।”

ইতিমধ্যেই ছললে ভাই মেজত এবিধে বোৱা ভেনটি
বেগটো খোলে দেখে হেমন্তই দিয়া বহুতো প্ৰেম পত্ৰ।
সি এখনে ছখন কৰি কাগজ বোৰ চাই, লগে লগে ডাব
চেহেবাটোৱে বৰণ সলায়। সি একো নোহোৱাব ভাব ধৰি
সি আকৌ ‘পুতলী’ বুলি মৰমৰ মো সনা মাতৰ দৰে মাঙে।

‘পুতলী’ সি বহা চকীখনৰ ওচৰ চাপি আছে। ‘সঁচা
কোৱালচোন তুমি হেমন্তক ভাল পাইছিল। হেমন্তই ভেনে
চিটি পত্ৰ দিছিল। তুমিও ভেনে উত্তৰ দিছিল। সি ভেনে
ভোৱাক প্ৰাণতৰি ভালপাইছিল ?” সি অস্তৰ চালি ভাইক
সোধে।

“মিছা, মিছাকথা মই কেতিয়াও তাক ভাল পোৱা
নাই। মই কেতিয়াও চিঠি পত্ৰ দিয়া নাই। সিও মোক
দিয়া নাই।” ভাই কৌপাই কৌপাই উঠি কয়। “আজুনি

মোক মিছাতে কথাবোৰ এনেয়ে সদায় সজ্জহ কৰি সোধে নহয়।” ইতিমধ্যেই হুলালে চুবত এটা জলায় / অলিখকা কাঠিটো পেলাব খোজোতেই তাই উত্তৰ দিয়ে “মিছা, মিছা, মই কেতিয়াও ভাল পোৱা নাই, আগত অগ্নি আছে। তাক ভাল পাবলৈ তাৰ কিভো আছে।” তাই তাৰ গাত ধৰি ওচৰতে ঠিয় হৈ তাৰ কামিজৰ সোণৰ বৃত্তাম কেইটা মোহাৰি মোহাৰি কয়।

“মিছা, মিছা অহলা নাৰী” তাৰ কথাকোৱাৰ লগে লগেই ঋং উঠি যায়। তাইক খঙতে বাউসীটোৰে গতা মাৰি দিয়ে। সি এখন কৰি চিৰিবোৰ উলিয়াই প্ৰথমে দিয়া চিঠি খন ডাঙৰ কৰি পঢ়ে।

“অতি মৰমৰ পুতলী আইদেউ

তোমাৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্য এনে ধৰণৰে ফুটিছে যে যৌৱনোচিতৰূপ যিমান ধিনি হব লাগে পৰিপূৰ্ণ হৈ এটা আন্তৰতে মনপ্ৰাণ হৰি নিয়া শক্তি হৈ পৰিছে। তোমাক এবাৰ দেখা পালে এনে মাজুহ নহব—যি মোহিত নহয়। তোমাৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্য আন্তৰৰ পৰাই উপভোগ কৰাতেই মই আত্মগৰা নঠৈ মোহাক হৈ পৰিছো। ঘূঠতে জ্বলি সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰভাক—এনেয়ে বঢ়ি নাচনী তাতো নাতিনিয়েকৰ বিয়া

। সদায় আন্তৰৰ পৰাই সৌন্দৰ্য্য উপাসনা কৰি ভাগবত লালকাল হৈ পৰিছো। কিয়নো মনস্ত এটা সপোনৰ আকাজক্ষাবোৰ অপূৰ্ণ হৈ অনাহকতে মৰহি গৈছে। সেই

বাবেই তোমাক অনুবোধ জনাইছো যে তোমাৰ সৌন্দৰ্য্যক
এবাৰ মাথো বাস্তবৈবে উপভোগ কৰাবা।’ ইতি

তোমাৰ স্বৰম্ব

‘দাদাৰ—মই,

“এইবোৰ কি বেষ্টা নাৰী অবলা নাৰী, তোৰ শপত
আছে, তোত বিশ্বাস আছে? তোক কি বিশ্বাস কৰিব লাগে?
বিশ্বাস ঘাটকী বেষ্টা নাৰী। কলঙ্কিনী, তই এতিয়াও শপত থাৱ?
(সি ভীষণ মুক্তি ধৰি তাইৰ ফালে চায়) যন ক্ষন্তেকতে মহা
প্ৰলয় হব যেন ক্ষন্তেকতে পৃথিৱী খন মৰিয়ুৰ কৰি পেলাব।
তাই গতাত উফৰি পৰি বন্ধ হৈ থকা দুৱাৰ খনৰ মুখত
ঠিয় হয়। চকু দুটা ঠিৰ হয়। ভয়ত তাইৰ অন্তৰ আত্মা
আক হাত ভৰি কেইটা কঁপি উঠে। “ভেনে মোক আপুনি
এতিয়া মাৰি পেলাব।” তাই ভয়ত কঁপি কঁপি উঠি কয়।

“বেষ্টা নাৰী, কলঙ্কিনী তোক মৰাৰ হুবে খাওক
তোক চুলে মোৰ মহাপাপ হব। তোক মাৰিল কি হব
তোৰ নিচিনা শ শ হাজাৰ হাজাৰ নাৰী আছে যিবোৰে
নিজৰ নিজস্ব মান-সম্মান বেচি কিনি তহঁতৰ ওচৰ চাপে আক
সেই সিহঁতকে ভিল ভিল কৰি এজনৰ অন্তৰ জ্বলাই আন
এজনক আত্মাৰ পথলৈ টানি নিয়। তই এতিয়াও কয় মই
আপোনাক ভাল পাওঁ—আক তোৰ শপত আছে।” সেই
বুলি কৈয়ে তাৰ জেপত সুমাই নিয়া নেকলেচ ডালৰ লকেট-
টোৰ মাজৰ পৰা তাই জ্বলি থকা কাঠিটোৰ আগত শপত

খুউৱা ফটাখন ডাঙি ধৰি কয় “এয়ে কি তোৰ শপত, এতিয়াও কব তাৰ শপত অ’ছ।” তেতিয়া তাৰ হাতত নেকলেচ দালৰ চিৰা বৰ তিবৰিগাই উঠে।

“তই ভাল পানি সি দিয়া নকল সোনৰ নেকলেচ দাল। ভাল পাল তই সাগপানী চাবাৱা বন্দ গন্দৰ আঙঠিটো। য’ত মাৰ শ-শ চোপা তত্ৰ দি গটাই দিছিলো—ছিবা খতোবা নেকলেচ দাল যি সগৰ আঙঠি পিন্ধি তই এদিন কৈছিলি মই আপোনাৰ জনম মৰণ চিৰ সহচৰী হম—যি একেদাল জ্বল খৰা কাঢ়ত তই শপত খাই কৈছিলি মই যদি পৰপুৰুষৰ মুখ চাও তেনে সেই একে জুয়ে মোক পুৰি মাৰিব, কিন্তু সেই খাবেত গজা চোপা পছমৰ কলি মোক উপহাৰ দি তহ মোক ভুৱা দিছিলি। বেখ্যা নাবী। পৰপুৰুষৰ মুখ নোব। তয়ে এজন বিহব আগত সেই কবিতা লিখি তাক দিয়া নাছিলি? তয়ে কোৱা নাছিলিনে হেমন্তক? “মই যদি পৃথিৱীত কাৰোবাক ভাল পাও তেনে আপোনাকহে” এহ কথাৰা তয়ে সেইদিনা তাৰ আগত কোৱা নাছিলিনে? “মহা ছলালক কেৱল ভাল পাও ছলালৰ ঐশ্বৰ্য্য বিকৃতি আৰু বিলাসীতাৰ সামগ্ৰীৰে ধুনীয়া কৰিব পৰা সামগ্ৰী বিলাকহে।” সেই কাৰণেই মোৰ মৰমৰ মহনা চৰাইটো পাখাৰৰ লগত বিহা মিহলাই তাক খুৱাই মাৰি পেলালি। সেই পাখাৰ খুৱাই মোকো মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলি। তাগো মই সেইদিনা নাছিলো, আৰু

তয়ে কেইদিনমানৰ আগত মোক কোৱা নাছিলিনে যে মই হেমন্তক ভাল পাঠিছিলো কেৱল মিলৰ এক চতুৰ্থা অংশৰ উত্তৰাধীকাৰী উঠলখন চাত কৰিবৰ কাৰণেহে। এয়ে তোৰ ভাল পোৱা? তইতে ভালপোৱাটো বিলাৰ কেৱল ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি লৈ। তই ভাল গৈছিলি আৰু কল্পনাৰ সোণৰ সপোন দেখিছিলি হেমন্তক দিয়া নকল ভাল উঠলখন লৈ। তেনে উদ্দেশ্য আছিল মোক তইতে বিহু খুৱাই বাকী তৃতীয় অংশ হেমন্তৰ নামত লবলৈ। আৰু তই, সি চুব কৰি নি দিয়া সেই সো মোৰ মিলৰ কাপোৰবোৰ পিঙ্কিবলৈ পায় তই তাৰ লগত ভাল গৈছিলি চা, এইবোৰ হাজাৰ হাজাৰ লাখ লাখ পৰি আছে। তই কি হাজাৰে পিঙ্কিলেও আদায় কৰিব নোৱাৰে। তই ভাল পাঠিছিলি তাক সি দিয়া ক্ষম্তকীয়া বংচং বিলাসীতাৰ সামগ্ৰীৰ উপহাৰ বিলাক। আৰু তই নিজৰ পাহৰি গৈছিলি নিতে ন-ন যুবকৰ আবেষ্টনত সোমাই নিজক নিজে ধ্বংসৰ পথলৈ আগবাঢ়ি যোৱাৰ বাহিৰেও সিহঁতকো আগবঢ়াই লৈ গৈছিলি আন্ধাৰ পথলৈ। তোত কি বিশ্বাস আছে। আৰু তয়ে এদিন মোৰ আগত কোৱা নাছিলিনে? যে হেমন্তৰ নিচিনা যদি মানুহবোৰৰ অস্তৰবোৰ শুদ্ধ হলেহেঁতেন? পিছাচী, তাৰ নিচিনা ছোৱাৰেহেঁতেন কি হলেহেঁতেন জ্ঞান সংসাৰখন বেখ্যাত পৰিণত হলেহেঁতেন। মাতৃস্নেহ, ভাতৃস্নেহ পিতা-পুত্ৰৰ স্নেহবোৰ আতৰি পলেহেঁতেন।

ময়ে সেইদিনা নিজ চকুৰে দেখা নাইনে সেই চিপাহী লৰাটোৰ লগত তই বেয়া কামলৈ ঐশ্বৰ্য্যন্ত মন মেলা? মই স্মিলিত তই কি উত্তৰ দিছিলি, তই ডেডিয়া হাঁহি দিছিলি। তোৰ হাঁহিত কিমান বিচ মেটেকা গজো মই জানো। তই মৰ, আমাৰ আপত্তি নাই। কিন্তু শ-শ যুদ্ধকক মই আমাৰ আগত যুদ্ধৰ ছবাবলৈ টানি নিবলৈ দিব নোৱাৰো। আক মোৰ দেশৰ শ-শ বাই-স্তনীৰোৰ চকুৰ আগত তোৰ আদৰ্শ লবলৈ দিব নোৱাৰো—যি দেশত যুদ্ধ-পতি লক্ষ্যম্ভাবক সতী বেউলাই যুদ্ধক জয়কৰি যমৰ ছুৱাবৰ পৰা কাটি আনিছিল, যি দেশত জয়মতীৰ নিচিনা সতী সাক্ষি তিৰোতাই পতিৰ বাতৰি নিদি নিজে তিল তিল কৰি নিজৰ জীৱন বিসৰ্জন দি ‘পতিস্বামী গুৰু’ বুলি ‘পতিয়েই একমাত্র গতি’ বুলি যি মহান আদৰ্শ পৃথিৱীৰ বুৰঞ্জীত চিৰকলিয়া কৰি সোণালী আখৰে আকি থৈ গৈছে সেই দেশত তোৰ নিচিনা কলঙ্কিনী পিশাচিনীৰ আদৰ্শ লবলৈ দিব নোৱাৰো।

আকো সেই পাৰগুই সপোন দেখিছিল এটি মনোবৃত্তিৰে বায়ৰাজ্যৰ আক সপোন দেখিছিল হৰিচন্দ্ৰৰ নিচিনা উদাৰ ত্যাগী হবলৈ যি ত্যাগ কৰিছিল মোৰ সেই সৌ কাপোৰবোৰ চুব কৰি নি। সক ভাইটোৰ হতুৱাই তই ভিতৰত থাকিও নেডিয়া নাই বুলি কবলৈ কৱ, পিশাচী, পুৰুষৰ অস্তববোৰ কেনেকৈ সেই পুৰি মৰে নেজান? ডেডিয়া জানিও নতনা হও, কিমান

দিন কিমান বাৰ ভগ্নহিয়ালে ঘূৰি অ'ছিলো। নেজান
 অস্তব দি অস্তব নেপালে ভান্‌পোৱাৰ পৰিণাম কি হয় ?
 তোৰ নিচিনা প্ৰেমিকাই এট দ'ৰ কত শত যুবকৰ জীৱন
 সন্ধিয়াৰ তিনিমুনি বাটত এৰিদি তত আদৰ্শটোৰ পৰা
 বং চাও। তোকো জানে, হেমন্তকো জানে আৰু জানে
 তোৰ ওপৰত মোৰ কিমান মৰম আছিল। তই এতিয়াও
 নেজান পিৰাচা এতিয়াও কত শত ভগ্ন ঘৰৰ জিয়াবীৰ্য
 হয়তো মোক পাবলৈ আকাঙ্ক্ষা কৰে, কিন্তু মই^১ তোক
 দিছিলো মৰম, মই তোক দিছিলো অশ্রু, মই তাক
 দিছিলো মোৰ ভবিষ্যতৰ ভাবনটোৰ সৰ্বস্ব অধিকাৰ,
 কিন্তু তই কৰিলি কি ? তই দিলি মাক প্ৰাণাৰণা আৰু
 অবিধ্বাসৰ হেজাৰ পুতি কৃত্ৰিম মৰমৰ ডোলেৰে বান্ধি
 তোৰ নিজৰ জীৱনটোৰ ওপৰত নিজ হেতালী খেল ধ্বংসৰ
 পথলৈ আগবাঢ়ি গৈ ভবিষ্যটো আঁকাবলৈ ঠেলি দিলি।
 কিন্তু আজি হেমন্ত কত ? তাকো তই জীৱনৰ প্ৰথম পুৱাতে
 মোৰ আঁকাবলৈ ঠেলি দি প্ৰথম জুখিলি ভুৱা ঐশ্বৰ্য
 বিৰূপত তজুত। হয়তো এদিন তোক মই মানুহ হ'বলৈ
 শিকাইছিলো। মানুহ কৰিম বুলি ভাবিছিলো ছি, কৰিলি কি
 তই, মই যে তোৰ নিচিনা যুৱতী নেপাত ওচৰ চাপিছিলো এনে
 নহয় পাইছিলো, বহুত পাইছিলো, কিন্তু ভাবিছিলো তই
 গৰ্ভৰ জিয়াবী, গৰ্ভত ডঙৰ দৈবল হোৱা হোৱালী আৰু
 আৰু মই ভাবিছিলো তই মোক পাই সুখী আৰু মোক

পাই তোৰ মাৰেও হয়তো গোবৰ অক্লান্ত কৰি আখী হব কিন্তু তই তাকে নকৰি মাৰবো জীৱনৰ দুখৰ দলীত ব্ৰজাঘাত কৰি নিজৰ পুখুৰীত নিজে বিহ দিলি। তাৰি চা এবাৰ তোৰ পৰিয়ালটোৰ কি গতি হ'ব পাবে এতিয়া। তই যদি মোক আগতে কলি হেতেন ?”

তাইৰ চকু কেইটা তেতিয়া ধৰ হয়। ভয়ত অন্তৰাঙ্গা কপি চকুকেইটা বঙা হৈ ত'-ত' কৰে জিলিকি উঠিছিল।

ইতিমধ্যেই দুৱাৰত কোনোবাই খুন্দিওৱা গম পায়। সি খঙত অধিৰ হৈ আগবাঢ়ি যায়। দুৱাৰখনৰ চিন্তকানিটো খোলে। দেখে বৰচাহাবৰ আইভাৰটোৱে খাম এটা লৈ আগবঢ়াই দিয়ে। বৰচাহাবে তালৈ দিয়া খামটো খোলে। দেখে হেমন্তৰ জাল উইল কৰাৰ অপবাধৰ অপবাধী হিচাপে যাবজীৱন কাৰাবাসৰ আদেশ আৰু সি ডাঙৰ কৰি পঢ়ে মিলৰ বস্ত্ৰ আত্মসাত কৰাৰ গুণাগী আৰু বাকী।

সি কাগজখন মেজত থৈ আঙ্গুলীটো মুখত দি কল্হক পবৰ কাৰণে কিবা এটা ভাবিলে, নাই, তাক মই ক্ষমা কৰিম নহয় মই তাক কেতিয়াও বিপদৰ সন্মুখীন হবলৈ দিব নোৱাৰো। এদিন এই ঠাইতেই, ঠিক এই সময়তেই সি আৰু মই দুয়ো নিবলে বহি ভৱিষ্যতৰ সোণৰ সপোন দেখিছিলো জীৱনৰ প্ৰথম পুৱাত সোণৰ সপোনৰ ছবি আঁকিছিলো, আৰু ভাবিছিলো শত শত দৰিদ্ৰক অন্নৰ সংস্থানৰ জীৱিকা দি দাবিহক দুখঃ সাগৰৰ পথা উদ্ধাৰ কৰি সিহঁতক পোহৰ

বাটলৈ আগবঢ়াই লৈ যায়। সিহঁতক মানুহ হবলৈ শিকাম।
নহয় মই ক্ষমা কৰিম, তোকো ক্ষমা কৰিম আৰু ছয়োকে।
ভাব পাচত মুখত চুবটো লৈ সি আগবাঢ়ি গল। ড্ৰাইভাৰটোক
কিবা এটা কবৰ কাৰণে। যাওঁতে সি ভৱাৰৰ খিলিটো
বাহিৰৰ পৰা বন্ধ কৰি থৈ গল যাতে ওলাই আহিব নোৱাৰে।
আদেশৰ স্মৰণত 'ড্ৰাইভাৰ' বুলি চিহ্নি উঠি তৃতীয় মহল
পাৰ হৈ দ্বিতীয় মহলত নামিল। দ্বিতীয় মহল পাৰ হৈ
তল মহল পোৱাৰ লগে লগেই সি তাৰ মুখৰ চুবটো
জ্বলালে। জ্বলি থকা কাঠিটো পেলাই দিলে।

সি আগবাঢ়ি গল ড্ৰাইভাৰটোক লগ পাবলৈ। মিল-
টোৰ বহল লন খন সি পাৰ হৈ গল। 'ড্ৰাইভাৰ', 'ড্ৰাইভাৰ'
বুলি সি চিহ্নি উঠিল। মিলটোৰ ইটাৰ চাৰিবৰ বোৰত
ঠেকা খাই মাতটোৰ প্ৰাতিধ্বনিটো জনজনাই গল।

ড্ৰাইভাৰক লগ পাই সি কিবা এটা কলে। ঘূৰি দেখে
কিবা স্বৰূপত তাৰ গুদাম ঘৰটোৰ তলমহলত দপ্ দপ্
কৰে জুই জ্বলি উঠিছে। সি ওচৰলৈ লব মাৰি গল।

জ্বলি থকা জুইজ্বলাৰ কাঠি পৰি গুদামৰ টেলৰ
পিপাবোৰ জ্বলি উঠিল। সি সেইখিনি পোৱাৰ আগতে
জুই কুৰাই লহ লহ কৰে জিভা মেলি কেউপিনে আগুবি
ধৰিলে।

জুই—জুই সি চিহ্নিবিবলৈ ধৰিলে। দাৰোৱানে মিলত
পাৰলা বচী মাৰিলে। চাওতে চাওতে কেউপিনে মানুহে

বিব দি বাত পাৰলৈ নাইকিয়া হল। কেৱল কেউপিনে চিয়ঁৰ জুমা—জুমা—পানী আন, পানী আন, জুমা—জুমা।

কস্বেকৰ ভিতৰতে হাজাৰ হাজাৰ মাজুহ গোট খালে। মিলটোৰ গুদামত দপ্ দপ্ কৰে জুয়ে খাও খাও মূৰ্দ্ধি ধৰি চাওত চাওত দ্বিতীয় মহল চুলেগৈ। কেউপিনে মাজুহৰ চিয়ঁৰ উঠিল জুই—জুই, জুমা—জুমা, বালি আন, পানী আন। জুমা—জুমা।

চাই থাকোতেই জুয়ে গৈ ওপৰ মহলতো চুলে আৰু জুমাৰৰ আশা নাহ। পুতলীয়ে খিৰিকি খন মেলি বাহিৰলৈ আপ মাৰি আহিবলৈ চেষ্টা কৰিলে কিন্তু শকত মোটা বদ কেইডাল তাইক বাধা দিলে।

বিকট ক্ষনি কৰি তাই চিয়ঁৰি উঠিল। “মইনা দা—দা যইনা মইনা—দাদা, মোক বক্ষ কৰা, মোক ক্ষমা কৰা, মোক উদ্ধাৰ কৰা”, তাই কাতৰ সূৰে চিয়ঁৰি উঠিল। পুতলীৰ ছবিগী নয়ন চকু জুৰি তাৰ চকুত পাৰি মইনাৰ জুগালেদি চকুলো বাগৰি আহিল। পুতলীয়ে ওলাই আহিবলৈ শক্ত চেষ্টা কৰিলে কিন্তু তাই হাব মানিলে।

হুলালে উদ্ধাৰৰ কাৰণে শত চেষ্টা কৰিলে কিন্তু .। হুলাল অৱশ্য হে গল। মোখ তেতিয়াও পুতলীয়ে তাৰ কালে চাই হাতযোৰ কৰি ককণ দৃষ্টিৰে যেন কিবা এটা বিচাৰিলে। অদপ পৰব পাচত তাইক ধোৱাৰে আঙুৰি ধৰে। তেতিয়া আকাশখন ধোৱাৰে বগাইছে খুৱালি কুৱালীকৈ বায়।

দেখোতে দেখোতে মহা এলংকাৰী জুইয় গুদামটো শেষ কৰি দিলে। ত্ৰৈমস্বয়ে মাহুংগোৰ ভৰ কমি গল। মিলটোৰ গুদামৰ বাহিৰে সকলো ক্ষা পিলে। অৱশেষত সি অৱশ আৰু ক্লান্ত শৰণটোলে 'বয়ল্লমুবাঠৈ ঘৰমুৱা হ'ল।

ঘৰ সোমোৱাৰ ল'গ ল'গ সি বাপেকৰ মাত যেন শুনিলে। সি আগবাঢ়ি গল। আপকৰ চিহ্নৰ ওচৰলৈ। সি ওচৰ পালে কাল "দেউতা গা ভাৰ পাছে এতিয়া।"

ও, বুলি মাত্ৰ বাপেকে এটা বগৰ সলাই তাৰ ফালে চালে। তাৰ দৃষ্টিৰ পৰা চকুটা নমাই কমে মহনা, মইনা, মিলটোতেনে জুই লাগি গ'ল? কোয় বাপেক এটা জমুনিয়াই কালিলে।

সি ওচৰতে বহি আপকৰ শাওটো মহাৰি মোহাৰিদি কলে নহয় দেউতা মিল ধ্বংস হোৱা নাই। মিল পোৰা নাই। মিল এতিয়াও আছে। তফিচ এতিয়াও আছে। নষ্টহল কেৱল গুদামটোহে।

'ও' বুলি বাপেকে এটা নিশ্বাস পলাই কলে তেনে মিলটো ধ্বংস হোৱা নাই। বহুত বিলাক তেনে কাহিনীৰ পৰা খাবলৈ নেপাই অনাহাৰে মৰিব নলাগে। সিহঁত তেনে নিবজুৱা হ'ব নেলাগে।

জ্বলালে নেলাগে বুলি কোৱাৰ লগে লগেই বাপেকৰ মুখত এটি হাঁহিব বেখা জ্বলি উঠে।

দেউতা শুদাম ধ্বংস হওক আপত্তি নাই আকৌ শুদাম উঠিব। একতলা নহয়, দুইতলা নহয়, তিনিতলা নহয় বহুত বহুত তলা উঠিব। মই জীয়াই আছো দেউতা অকল জীয়াই থকাই নহয় দেউতা কিন্তু আপোনাৰ ছলালে নকৈ জনম লৈছে। সি নতুন জীৱন পাই নকৈ জীয়াই থকাৰ সঙ্কল্প লৈছে।

“তই কৈছ কি ছলাল ?”

‘মই’ কৈছো মই সাপোনাৰ পৰা দিঠকলৈ আহিছো।

মই কব খুজিছো দেউতা বিয়া কৰাম আপুনি কথা দিয়ক। আপুনি কথা দিয়ক দেউতা। আপুনি কথা দিয়ক। সি আঠলৈ পিতাকৰ ভৰিটো দুই হাতেৰে চোৱে আৰু যেন কিবা উদ্ভৱৰ আশাত তেওঁৰ মুখলৈ আবেগ ভৰা দৃষ্টিৰে চাই থাকে।

বাপেকে তাৰ যুৱত দয়াৰে ভৰা হাতটো দি কৈ যায় ‘মই জানো তই মোৰ কোনো কালেই অবাধ্য নহয়। মাৰে ভোক মৰিবৰ সময়ত পৰি পৰি আশীৰ্বাদ দি গৈছে। মাৰ যেতিয়া মৰে কিছু সময়ৰ আগতে মোৰ বুকুত ভোক জ্বুৱাই দি কৈছিল’, “আপুনি যদি সংসাৰত জীয়াই থাকে তাৰ স্বৰ্গখন পাতি যাৰ ভাক অনাথ নকৰিব। ভাক চলনীৰ পোনা এবাদি নেবিব। মই আৰু নিজীও।” মই সেই মাৰৰ কথাটো বাখিব লাগিব। মোৰ মাৰৰ কথা পাহৰিব নোৱাৰিম কোনো কালেই নোৱাৰো। মই সেই একে কথাকে চিন্তা কৰি আহিলো।

মটনা, মাৰ মৰাৰ আগ দিনা মাৰেই কোৱা কথাষাৰ এতিয়াও মনত আছে এতিয়াও মাৰৰ কথাষাৰ স্মৰণিলে তেওঁৰ চকুজ্বৰি প্ৰতি যুছৰ্গত চকুৰ আগত দেখে। মাৰেই সেইদিনা মৰাৰ কেই ঘণ্টামানৰ আগতে মোক কৈছিল” “মই মৰিম আৰু জীয়াই নেথাকো, কিন্তু মোৰ জীৱটো ওলাই যোৱাৰ আগতে আপোনাৰ, চৰণ ছুই এটা অনুৰোধ কৰিলো মোৰ অনুৰোধটো বক্ষা কৰিবলৈ যেন আপুনি প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰিব।

প্ৰথম কথা হল মোৰ মৃত্যুৰ পিচত আপুনি বিয়া কৰাব যাতে মোৰ অবিহনে আপোনাৰ দুখকষ্ট নহয় আৰু মোক সহজেই পাহৰিব পাৰে। দ্বিতীয়ত মোৰ জন্ম শিশুটি আপোনাৰ কোলাত দি গলো আপুনি তাক মৰম কৰিব। মোক হওতে প্ৰথমতে সি বিচাৰিব কিন্তু ইদিন সিদিন কৰি যেতিয়া আপোনাৰ মৰম পাব সি মোক পাহৰিব যাব। আপুনি বিয়া কৰোৱাৰ পাচতো তাৰ তত্ত্বাবধান আপুনিয়েই লব। সি মোৰ গৰ্ভত ঠাই পাইছিল সঁচা কিন্তু জন্ম আৰু ডাৰ মানুহৰ গঢ় দিওতাৰ গৰাকী আপুনি আপুনি মোৰ জীৱন সৰণৰ একমাত্ৰ সঙ্গী, সেই কাৰণেই মই আপোনাৰ চৰণ ছুই কাকুতি কৰি কৈছো আপোন মোৰ কথা বাখিব।

আপুনি এতিয়া হয়তো তাক কেতিয়াবা বাহিৰলৈ ল'ব লাগত খেলা-ধুলা কৰি থাকিলে দাবি দিয়ায় সি তেতিয়া অজ্ঞাত আঘাত পাই কেঁকুৰী কেঁকুৰী কান্দে, মই তেতিয়া বুজনি দিও। কিন্তু মোৰ অবিহনে আপুনি যদি তাক ডেনেকৈ

খং কৰে সি হয়তো বৰ ছুখ পাৰ। সি হয়তো তেতিয়া
হিয়াধুনি কেকুৰি কেকুৰি কান্দিব। হয়তো সান্তনা পাৰব
কাৰণে মা, মা, বুলি ছৱাব চুকত উচুপি কান্দিব। তেতিয়া
জানো আপুনি ছুখ নেপাব? তেতিয়া জানো আপোনাৰ
বেয়া নেলাগিব? বুজিছে, সি লৰাব সঙ্গ খুব ভাল পায়
সি নিশ্চয় সময়ত ডাঙৰ মানুহ হ'ব, নাম জলা মানুহ হ'ব
সি যিগকে ভাল পায় সৎপথে তাক বাট ধৰায় লৈ যাবলৈ
চাব। সি নিশ্চয় নিজৰ ভৱিত ঠিয় দি মানুহ বোলাব
পাৰিব। আপুনিতো জানেই আজি চাৰি বছৰ ধৰি তাৰতো
অশ্লুখ ছোৱা নাই।

অ' আৰু এটা কথা মইতো মৰিম কিন্তু মৰাব পাচত
আপুনি কি কৰে কি নকৰে মইতো চাবলৈ নাহে।
হয়তো মই ভুত-প্ৰেত বা কিবা জনম লম। কিন্তু এটা
আৰু অনুবোধ আছে এই যে সিদিনাখন মোলৈ লোৱা
পাটৰ কাপোৰ কেইজোৰ আৰু জৰ্জৰতৰ বিহা-মেখেলা জোৰ
থৈ দিব। মোৰ পোনাটো যেতিয়া ডাঙৰ হ'ব তালৈ বেতিয়া
বিহা কৰাব তেতিয়া তাই মোৰ বোৱাবী হ'ব। সেই মোৰ
বোৱাবী জনীক এই মোৰ কাপোৰ কেইজোৰ দিব। হিৰা
খুউৱা নেকলেচডালো দিব, সোণৰ বালাজোৰে তাইক বেছ সন্মান
কৰিব, আঙঠি কেইটা আপুনি নিজে পিন্ধিব। সি খেলাৰ
পুতলা খুব ভাল পাই। চাৰি দিলে চলা মটৰ বা ইঞ্জিন
বোৰ ভাল পায়। তাক আনি দিব। সি তেতিয়া হাঁহি

দিব। সি হাঁহি দিলে কিমান স্নান দিহা। বাবাটি বাবাটি
বুলি আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিলে কিমান ভাল লাগে।
সি আক এবছৰৰ পাছৰ পৰাই স্কুললৈ যাব পৰা হ'ব।
ডাক স্কুলত নাম লগাই দিব। ঘৰত তাৰ কাৰণে এজন
শিক্ষক থাকিব দিব। সি স্কুলত ভাল ধৰণেৰে নাম কৰিলে
আপোনাৰেহে স্নান দিহা হ'ব।

অ' আক এটা কথা আপুনিতো জানে মোৰ বুদ্ধি মা
এতিয়াও জীয়াই আছে। মোলৈ হয়তো আশা এৰি দিলে
আক জানে মই আক সংসাৰত বাচি নেথাকিম। কিন্তু মই
মৰিলেও আপুনি আমাৰ ঘৰলৈ যাব। দুখীয়া বুলি যিগ নকৰিব।
মোৰ মাই মোতকৈ আপোনাক বেচি ভাল পায়। মোৰ
পোনাটোক হয়তো মই মৰিলে মাই লৈ যাবলৈ চাব। নিবলৈ
দিব কিছুমান দিনৰ কাৰণে। কাৰণ মোৰ গৰ্ভত সি ঠাই
পাইছিলে বুলিয়েট মোৰ মাই হয়তো ডাকে বুকুত স্নান দিহা
সান্ধনা পাব, মাৰ হয়তো মনত পৰিব মোৰ শৈশৱৰ দিনবোৰৰ
কথা, মই যেতিয়া মাৰ বুকুত সোমাই মোক পিয়াহ দিছিল
মই যেতিয়া কান্দিছিলো, মাই যেতিয়া মোক নিচুকাইছিল
মাই হয়তো সেইবোৰকে স্মৰি স্মৰি খুব কান্দিব কান্দি
কান্দি হয়তো কেতিয়াবা পৰাচাৰা হ'ব কিন্তু তেতিয়া যদি
মাৰ আগত দেখা দিয়েগৈ মাই তেতিয়া সকলো পাহৰি যাব
মাই তেতিয়া কিমান ভাল পাব। মই মৰিলে নেজাব জানো?
অৱশ্যে মা দুখীয়া।

আপুনি হয়তো পুনৰ বিয়া কৰোৱা প্ৰাচত মোৰ ভাই
 চুটা আৰু মাই আঙুলিলে অৰূপ বেয়া পাৰ। বুজিছে,
 আমাৰ ঘৰখন নিচেই ছুখা, ছুখা য'দও মাৰ ভাই কেটেটাই
 আপোনাক দিগদাৰি নিদিয়। সিহঁতকো নিজৰ খুলখালি
 বুলাইহে মৰম কৰিব। যা ত সিহঁত মই মৰিলেও ইয়ালৈ
 আঙিলে মই যে মৰিলা সৰাটা অকুতল কৰিব নোৱাৰে।
 ছুখীয়া যদিও সিহঁত আপোনাৰ পৰা এ'কা পাট-পইছা
 নিবিচাৰে। কিন্তু স'ত বাল আপুনি বিয়া নকৰোৱাকৈ
 নাথাকিব। মোৰে শপত আপুনি বিয়া কৰাব তাকে চাই
 চিতি। ঘৰ চলাবলৈ বি এ, এ-এ, পাট কৰা ছোৱালী
 নহলেও হ'ব। সৰাটা অৱস্থা মোৰে কৰা। আপুনি
 আকৌ এ'কা শ্বেয়া নাভা'ব। মই চাবলৈও নাহো।
 আপোনাৰ স্মৃতি চাচুন্দ মই কামনা কৰো আৰু সেয়ে হলে
 মোৰ আত্মাটো'ব শাস্তি পাব।

এইদৰে কথা কে থাকাতে থাকোতেই মাৰৰ চকুজোৰ
 ক্ৰমানয়ে নিশ্চিন্ত হৈ আহে। চকুজোৰৰ পৰা অগবহ পানী
 ছুগাংদি বৈ আহে। মই মাজে তড়িয়া মাৰৰ চকুজোৰতে
 চকুজোৰ বাধি কথাবাৰ শুনি গেহিলা আৰু মাজে মাজে
 তেওঁৰ আঙুলি বাউল চুপিবোৰ ঠিক কৰি দিছিলো।

তাৰ পাচত হঠাৎতই মোৰ হাতখন ধৰি বুকুৰ ওচৰলৈ
 নি হাতখন পিঠি দি মোক আকৌ ঠোকা ঠুঁকি মাছেবে
 কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁৰ চকুজোৰ পানীৰে উপচি প'ল

‘অ জয়াবৰ চাবি কোচা মোৰ আঠুৱাৰ ওচৰতে আছে । জয়াবত আপুনিয়েই দিয়া ছুটকা এটকা কৰি খোৱা বহুত টকা আছে ।’ তাৰ পাচত মোক এবাৰ মাজতে সুধিলে “আপুনি কিবা খালেনে নাট” ? কৈয়ে মোৰ শুকান মুখ খনলৈ যেন অলপ সময় একেধৰে চালে কিয় যে এইদৰে সুধিলে মই ধৰিব নোৱাৰিলো । এই দৰে সোধাত মোৰ যে কিমান বেজাৰ লাগিছিল মই মুখেৰে একো কথা কব নোৱাৰা ছালা শোকতে হিয়াখন খুন্দিয়া খুন্দি কৰিবলৈ ধৰিলে, অগত্যাওঁ মই ও বুলি মাত্ৰ মূৰটো ছুপিয়ালো । তাৰ পাচত আকৌ হাতখন পিহি পিহি কৰলৈ ধৰিল । “সেই পইচাৰে অলপ মান খৰছ কৰি মোৰ পোনাটোক একোৰ ধুনীয়া ‘চুত’ কৰোৱাই দিব । মাকো এখন গৰম আলোবান কিনি দিব, নিদ্ৰিৰ ঝানো ?” মই মাত্ৰ তেতিয়া মাৰব তিতি থকা চকু জোৰ মুচি দিছিলো, আক মোৰ যে কি হৈ গৈছিল মই নিজেই কব নোৱাৰো, মাত্ৰ মই মূৰটো ছুপিয়াই গৈছিল । তাৰ পাচত মই গাক-টোৰ পৰা মাৰাৰ মূৰটো ডাঙি মোৰ আঠুটোৰ ওপৰত ললো । মাৰাৰ উস-আস্ শব্দবোৰে মোৰ বুকুখন ভাঙে যেন ভাঙে যেন কৰিছিল । মাজতে মই এচামোচ গ্লুকছৰ পানী চামোচ খনৰে চালি দিলো । ধোকাৰ কৰে পানী চামোচ গিলি “দামীশুক” বুলি মোৰ ফালে ককণ দৃষ্টিৰে চাই আকৌ কবলৈ ধৰিলে । “মোৰ সন্ধ্যাত মাক আনিবলৈ চাব । অন্ত্যো নাহিব । আহিবনো বাক কিটো সুখ চাবলৈ ।

আগুনি কিন্তু মৰম দিব। মৰম দিলে মৰম পালে মোৰ ভাই ছুটাও এতিয়াৰ দৰে আহি থাকিব। সিহঁত ছুটাৰ যে মোৰ ওপৰতে প্ৰাণটো আছিল।

“এবা, সিহঁত ছুটাক মই অচা বিহুতে ছুটা ভাল চোলা দিম বুলি কৈছিলো। এটাৰ যে ফটা চোলাটোৱেই কুললৈ যায়। বেয়াও লাগে। মাই নো বাক কিটো কৰিব। যোৱাৰাৰ মৰলৈ যাওতে মইনাৰ চোলাটো চাই সক ভাইটোৱে কৈছিল তহুতে এৰ দামী কাপোৰ কিন নহয়। তেতিয়া মই কৈছিলো মই কিনা নাই পাই ভিনি দেউৰেহে কিনিছিল। সি বহুত পৰলৈকে মইনাৰ চোলাটো পিতিকি পিতিকি চাই তাক মইনা মোৰ—মইনা, মইনাটো বুলি সাবতি ধৰিছিল। তাৰ পাচত তাক ছুৱোখন গালতে উধাই যুধাই চুমাৰোৰ খাইছিল। মাজে মাজে তাৰ হাত দুখনেৰে তাক আকাশৰ ওপৰলৈ তুলি ধৰিছিল। সি তেতিয়া আনন্দত ঠেংবোৰ এচাৰি অ’ মা-মা, মা-মা বুলি চিৰ্ণিৰি দিছিল।”

এইদৰে কৈ থকাৰ মাজে মাজে মাৰাৰ উস আস্ খৰাৰোৰ ক্ৰমানয়ে বেচি হৈ গৈছিল। মই তেতিয়া মাৰাৰ দুখন হুচি দি মোৰ আঠুটোৰ ওপৰতে মাৰাৰ দুখটো মোতাৰি দিছিলো। মাৰে মাজে মোৰ চকুত চকুবাখি দামী-গুৰু, হে দামী গুৰু বুলি মাজে মাজে একোটা জ্বলনী-মাহ কাঢ়িছিল। মোৰ তেতিয়া হিৰাখন শোকে খুজিয়া

ধুম্বি কৰিছিল আৰু ভাৰ্য্যে বজাৰ পৰা শক্তি মোৰ লোপ পাইছিল। দীঘল নিশ্বাস এটা পেলাই মোৰ ফালে চাই আকৌ কলে। কবলৈ ধৰাৰ আগতে তেওঁৰ হাতটোৰে মোৰ মুখখন তেওঁৰ মুখৰ ওচৰলৈ ওচৰ চপাই আনি চকুত চকু বাধি কলে “স্বামীশ্বৰ, অ’ আৰু এটা কথা, আপোনাক কবলৈ পাচবিছিলোৱেই। মাক বেয়া পাবলৈ হাক দিব। মোৰ বেমাৰৰ কাৰণে আপোনাক স্মৃতিবলৈ সময় নাপালো। মাই আপোনাক স্মৃতিবলৈ কৈছিলে মাই চাপে মোৰ লোখা দেবি হোৱাত বেয়াই পালে। এৰা, মাই মোলৈ খুব আশা কৰি আছিল দেখি। আশা কৰিবটো এজনী জীয়েক। মাই ছেনো আমাক এসময়ত বৰ দুখত তুলিছিল। মাই এদিন আমাৰ আগত কৈছিল আমি ছেনো যেতিয়া সৰু আছিলো। তেতিয়া আমাৰ মাই অলৈ তলৈ গলে বুকুত লৈ ফুৰিছিল। মাই ছেনো যেতিয়া গা পা ধুবলৈ যায় তেতিয়া আমাক পুখুৰীৰ পাৰলৈকে লৈ যায় আৰু মা যেতিয়ালৈকে গা-পা ধুই নাহে তেতিয়ালৈকে আমি পুখুৰীটোৰ সৰু দেৱনাখনৰ উপৰে চিৰিব বাধৰ লগাও। আঠৈ দেখি সিও এক কাহিনী। নিচে থাকক আৰু নকও। সেই কাহিনী পুৰাকৈ কবলৈ আৰু মোৰ শক্তি নাই। বোধহয় সময়ো নাই। আমাৰ লগত মাই কিমান দুখ পালে দেখি। এৰা তাৰ এতিয়ান সম্ভৱ নহয়। নিচে টকা ক্লিষ্টা দিব পৰা হলে বেয়া নহলহেঁতেন অন্ততঃ কাণৰ ধুনীয়া জোৰ বন্ধকীৰ পৰা মোকোলাব পাৰিলে

হেঁতেন। আগতে হেনো এই দৰেই মাৰ° ডিঙিৰ চৰঙীয়া
আক গলপতা ধাব এনেয়ে গল। এই বুলি কৈয়ে মাৰে এটা
ছনুনিয়াহ পেলালে। ‘এবা বহুত কথা’ তাৰ পাচত আকৌ
কবলৈ লাগিল। “এবা মাৰ জীৱনটোৱে দুখতে দুখতেই গল।
তাই ছুটী যদি ডাঙৰ হলহেঁতেন? বুজিছে তাইছুটাৰ পৰা
মাৰ এদিন সুখ হব। নহব জানো? মৰাৰ আগতে মাৰ স্বৰ
খন এবাৰ চাই আহিব পৰা হলে। এবা, স্বৰখনো কি
চামগৈ। স্বৰখনো এইবাৰ থকাই চান হব। নহয়, বুজিছে
এইবাৰ গা ভাল পালে মাক এবাৰ চাই আহিম নৈ। আক
মাৰাই বহুত কিবা কিবি কৈছিল। এইদৰে কৈ থকাতো
থাকোতেই মাৰাৰ কথাবোৰ ক্ৰমান্বয়ে অস্পষ্ট হৈ আহিবলৈ
ধৰিলে। তই তেতিয়া শুই আহিলি। বাতি পুৱাবলৈ
তেতিয়াও এপৰ মান বেলি আছিল। হঠাতে এবাৰলুইত্তৰা
মাৰুহৰ দৰে ‘মটনা’ বুলি মতা শুনিলো কেবাদিনো। চৌপনি
খতি গাত মোৰ তেতিয়া চকুজোৰ মুলাই মুলাই নিছিল।
মই তেতিয়া মাৰাৰ মুৰটো লাঠেকৈ মোৰ আঠুটোৰ পৰা
নৰাই তোক শুই থকাৰ পৰা ডাঙি আনি মাৰাৰ বুকুত
দিলো। মাৰে এবাৰ তোক গালে বুখে হাত সুৰালে তাৰ পাচত
ছনোকো সাৰটি থকাৰ নিচিনা কৰিলে। মই আকৌ এবাৰ
সুকুচৰ পানী এচাৰুত জোৰ হাতেৰেই মাৰাৰ বুকুত ঢালি দিলো।
কিছু সেইবাৰ] সিলিৰ] নোৱাৰিলে। মোৰ হৱ অকণমান
ভিতৰলৈ গল বাকীকণ কোৱাৰি চুটাই বাপৰি আছিল।

তেতিয়া বাহিৰত বতাহ জাক বিব্, বিব্, কৈ বলি আছিল। বতাহৰ বা লাগি লেমৰ পোহৰাটা তেতিয়া কঁপি উঠিছিল। মই তেতিয়া মাৰাৰ মুৰাটা ডাঙি মোৰ বুকুৰ ওপৰলৈ আনিছিলো। কোনোবা ফালৰ পৰা আহি নিষ্ঠুৰ নিয়তি জনীয়ে তেতিয়া বঙলাটোৰ ওপৰেদিয়েই নিউ নিউ বলি তিনিবাৰ মাতি উৰি গুচি গ'ল। হঠাৎ মোৰ বুকুখন চিৰং কৰি গল। যেন কিবা এটা অমঙ্গল ঘটিব। তাৰ পাচতে ক্ৰমান্বয়ে মাৰৰ হাত ভৰিবোৰ অৱশ্যে হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। চকুযুথ ক্ৰমান্বয়ে নিস্তেজ, নিস্ত্ৰভ হৈ অহাৰ লগে লগে কাণৰ লজিটো পৰি গল। নথ চম্ভ বিলাক মাৰ গল। শেষ সময়ত মাত্ৰ এবাৰ শুনিলো স্বামী দেৱতা, হে স্বামী দেৱতা আৰু লগে লগে এটা ছিয়া ভগা জ্বুনিয়াহ। আৰু তেতিয়া উল্লাহবোৰ ক্ৰমান্বয়ে দীঘল হৈছিল। চকুজোৰ যুদ খাই গৈছিল। বাতিপুৰাবলৈ তেতিয়াও ঘেৰি আছিল।

মই অপলক নেত্ৰে মাৰাৰ ক্লীণ দীপ্তি চকুজোৰলৈ চাই আছো—চকুজোৰে যেন এবাৰ অলপ মিচিকি হাঁহিলে—
 যুথখন অলপ বিকৃত হল। কাষৰ চাকিটোত যেন কিহৰ এচাতি বা লাগিল—বৰকৈ জ্বলি থকা শিখাটো জোকাৰ খাই উঠিল তাৰ পাচত জুমাট খাকিল আকাশেদি কোনো বাহিৰৰ আকাশখনত পোহৰ বেঙাইছে—হায়—মোৰ ভিতৰৰ দীপশিখা বেতিয়া জুমাট যায় বাহিৰত তেতিয়া পোহৰ বেঙায়। ছিয়াখনত ভীষণ এটা পৰাজয় অন্ধতৰ পৰি বহাব

পৰা উঠিলো। মাৰাৰ গা ঢাকি ধোৱা কাপোৰ খনেৰে
এইবাৰ মুখখনো ঢাকি দিলো আৰু সেই মুখ চোৱাৰ প্ৰয়োজন
নাই—সেই মুখৰে আৰু কথা নকয় সেই জোৰ চকুৰে আৰু
মোক নেচায় ॥ এতিয়াৰে পৰা তই মাউৰা।

মাউৰা যদিও তোক মাৰৰ অভাৱ অনুভৱ কৰিবলৈ
মই দিয়া নাই। মই তোক জানো মোৰ মইনা। মই
তোকো জানো—তাৰ মাহিয়েৰকো জানো আৰু জানো
তাৰ ওপৰত মোৰ কিমান মৰম আছে। তই কেনেকৈ
মোৰ অবাধ্য হ'বি? তয় যে মোৰ অবাধ্য হ'ব নোৱাৰ।
মাৰাৰ বিদায় বেলাৰ কথাষাৰ মোৰ মনত আছে—“তাৰ ঘৰ
খন পাতি থৈ যাব”। “মই কথা দিম মইনা—মই কথা দিম।”

কঁপা কঁপা—অলচ ককণ মাতেৰে কথাষাৰ কৈ কৈ
বহুৱা উঠি যায় আৰু ছুলালৰ মূৰত হাততো দি তাৰ মূৰটো
ভৰি দিয়ে। ছুলালে পিতাকক সেৱা এটা কৰি ছল ছলীয়া
চকু জোৰেৰে বেৰৰ ফালে চাই অধিব হাতেৰে মাক ছবিখন
নমাই আনি জেপৰ কমাল খনেৰে মোচাৰি দিয়ে। সি যেন
মাকক কয়—‘মাক বিপদে নিবলৈ সেই লুইত পৰীয়া ছোৱালী
জনী আৰু নাই, মা, তোমাৰ ছুলাল এতিয়া ডাঙৰ, মানুহ—
নামজলা মানুহ হোৱাৰ পথত যোৱা দিৱ। সি ডাঙৰ হ'ব।’

ওপৰৰ পৰা জেঠী এটা তাৰ বাউনীটোতে পৰি মূৰৰ
কালে বগাব খুজিলে। সি চকুৰাই উঠিল জেঠীটো বেবলৈ
স্মৃতি চালক কালে খুঁবি পল।

বৃন্দাবন বুকুৱাই কলে “ভুভ লক্ষণ । জেঠীটোৱে ওপৰৰ
পৰা মাত দিলে—ঠিক্ ঠিক্ ঠিক্ ।

সি ঘূৰি চায় । বেৰৰ কাপোৰ এখনত লিখি ক্ৰেম
কৰা আছিল—

“মাতা যন্ত্ৰ গৃহে নাস্তি ভাৰ্য্যা চ প্ৰিয়বাদিনী

অবগ্যং ভেন গন্তব্যম যথা বধ্যং তথা গৃহং ।”

ছলালে পঢ়িলে । যেন আজিহে তাত তাৰ প্ৰথম
চকু পৰিল ।

জেঠীটোৱে আকৌ এবাৰ সঁহাৰি দিলে ঠিক্ ঠিক্ ঠিক্ ।